

MOKSLO LIETUVA

2009 m. spalio 15 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 18(418)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

Iš čia kylama į žvaigždes

Liberto Klimkos naujausias mokslinės monografijos *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika* pristatymas Lietuvos etnokosmologijos muziejuje įvyko rugsėjo 25-ąją ir tai visai neatsitiktinė vieta ir data. Faktiškasis lygiadienis, kai dienos ir nakties trukmė yra lygi po 12 valandų. Skaitytojas, kuris kiekvieną dieną stropiai nuplėšinėja kalendoriaus lapelius, galėtų paprieštarauti: kalendoriuje rudens lygiadienis pažymėtas rugsėjo 22-ąją arba 23-ąją – tai astronominė rudens pradžia. Tai momentas, kai Žemė kasmetiniame bėgime apie Saulę pasiekia lygiadienio tašką orbitoje. Galima pasakyti ir sudėtingiau: lygiadienis arba ekvinokcija – tai momentas rudenį ir pavasarį, kai Saulė, slinkdama ekliptika, atsiduria dangaus pusiauju ir ekliptikos susikirtimo

taškuose. Šiaurės pusrutulio gyventojams tai yra rudens, o Pietų pusrutulio žmonėms – astronominė pavasario pradžia. Pavasario lygiadienis būna kovo 20 arba 21 dieną.

Laikas deginti ožį, kalbinti alutį šnektų

Senovėje rudens lygiadienį mūsų protėviai minėdavo rugsėjo 21 dieną. Baigdavosi maldynių sezonas ežeruose ir upėse, į pašalį buvo kabinamos šiaudinės skrybėlės, o į šviesą traukiami žieminiai apdangalai. Laukiama artėjančios Alutinio šventės. Iš naujo miežių derliaus padarytu alumi per Alutinio šventę buvo vaišinamasi, pagarbiamai kaimynai ir giminės. Nepamiršdavo

KUR ŽEMĖ SUSIEINA SU DANGUMI

Gedimino Zemilko nuotraukos

Su naująja knyga *Libertą Klimką sveikina Marija ir Gunaras Kakarai ir mokslo bendruomenės nariai*

šlaką kitą atlieti ir dievams, ypač Žemininkui, kuriam už gerą derlių ir kitas vasaros gėrybes buvo aukojami ir gyvuliai. Dažniausiai aukotas ožys, laikytas vaisingumo simboliu. Štai kodėl nuo 1990 m. Vilniuje atgaivintoje tradicijoje deginamas didžiulis šiaudinis ožys.

Pavasario lygiadienis pažymimas pasauliniu mastu kartu su Tarptautine Žemės diena – astronominiu pavasariu: UNESCO raginimu iškeliama Žemės vėliava ir tai daroma prie valstybių parlamentų rūmų. Rudeniniam lygiadieniui mažiau pasisekė – jo garbei vėliavų niekas neiškelia, į dangų nesaliutuoja. Jeigu ne Vilniaus etninių tradicijų puoselėtojai, kurie tądien sudėgina didžiulį šiaudų ožį, niekam tas lygiadienis labai gal ir nerūpėtų. Gerai, kad buvo naujos L. Klimkos knygos pasitiktuvės, antraip gal būtume tą rudens lygiadienį visai primiršę.

Astronominio kalendoriaus lentelės primena, kad tik rugsėjo 25-ąją diena trukme visiškai susilygina su naktimi, tad jau laikas pasirūpinti alučiu šnektu. Žinoma, jeigu jaustumė gyvą ryšį su

labai senomis tradicijomis. Kaip vis dėlto atsirado tas dviejų dienų rudens lygiadienio skirtumas tarp tradiciškai laikytojo ir faktiškojo? Naujosios knygos autorius Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Libertas Klimka, kurį Lietuvos žmonės pažįsta ir kaip Etninės kultūros globos tarybos pirmininką, aiškina štai ką.

Kaip Žemės atmosfera dieną ilgino

Nuo seno astronominis lygiadienis ir rudens pradžia buvo nustatoma archajiškais metodais, pagal saulės tekos ir laidos padėtį horizonte. Lygiadieniu ir rudens pradžia laikyta ta diena, kai saulė pateka tiksliai rytuose ir leidžiasi tiksliai vakaruose. Mūsų senieji protėviai tai matė ant Birutės kalno Palangoje, lygiai kaip tą stebėjo žyniai (kalendorių sudarytojai) ir kituose kraštuose savo paleoastronominėse observatorijose. Ir iš tiesų tai vyko rugsėjo 22-ąją arba 23-ąją ir kovo 20 arba 21 dieną. Tačiau archajiškais laikais neįminta

Nukelta į 2 p.

4 p.

KAD VALSTYBINĖS ŠVENTĖS BŪTŲ PRASMINGESNĖS

5 p.

SKAITMENINIS RAŠTINGUMAS

6, 13 p.

LIETUVIŠKOS MOKYKLOS KLAIPĖDOS KRAŠTE

10–11 p.

AR JAUČIAME ISTORINĘ SAVIGARBĄ?

12–13 p.

KAIP GYVENSIME UŽDARĘ ATOMINĘ ELEKTRINĘ?

KUR ŽEMĖ SUSIEINA SU DANGUMI

Atkelta iš 1 p.

mįslė buvo štai kokia. Kylanti, bet rytų horizonto linijos dar nepasiekusi saulė buvo matoma anksčiau negu iš tikro ji būdavo pakilusi. Kitaip sakant, ji būdavo dar po horizonto linija, bet jau matoma. Kaip tai įmanoma?

Kadangi Žemės atmosfera saulės spinduliams yra savotiškas lęšis arba prizmė, lūžtantys spinduliai žemėje esančiam stebėtojų pateikia ne visai tikrą vaizdą. Saulės dar nėra, ji dar nepatekėjusi virš horizonto, o mes ją jau matome. Virtualus vaizdas, fizikų aiškinamas spindulių refrakcijos reiškiniu. Suprantama, kad taip truputį „pailginama“ diena, ir tas truputis sudaro maždaug 12 minučių. Taip žemės atmosfera žmoniją apdovanoja pailgintu šviesiu paros laikotarpiu su saule.

Archajiškais matavimais mūsų senieji protėviai tokių subtilybių nustatyti negalėjo, tą buvo galima padaryti tik sukūrus labai tikslų laikrodį, kuriuo ir buvo fiksuojamas tikslus saulės tekėjimo ir laidos laikas.

Sugrįžimas į savo dvasios namus

Netenka stebėtis, kad savo naująsias knygas pristatyti Libertas Klimka pasirinko Lietuvos etnokosmologijos muziejų, nes tai tarsi sugrįžimas į jo dvasios namus. Tai vieta, kur gimė etnokosmologijos idėja ir pats terminas, tarp kurio kūrėjų ir pačios sąvokos kaldintojų buvo ir Libertas. Iš tikrųjų autoriai buvo du: astronomas Gunaras Kakaras ir fizikas Libertas Klimka. Abu paribio, mokslų sandūros žmonės, sunkiai tilpę į vienos krypties tyrinėjimų ar net vienos srities mokslo ribas.

Dr. G. Kakaras anuomet buvo ant Kaldinių kalvos Molėtų rajone 1969 m. pradėtosios kurti Astronomijos observatorijos personalo vadovas, o dr. L. Klimka – Puslaidininkių fizikos instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis. Vis dėlto pastarąjį labiau

Profesorius Romualdas Grigas ir Juozas Algimantas Krištopaitis eina į naujosios knygos pasitiktuves

traukė mokslo istorija ir etninė kultūra. Jei G. Kakarui rūpėjo kosmologija, dangaus, kosmoso ir Visatos reiškiniai, tai L. Klimkai – labiau žemiški dalykai. Tačiau tos priešybės pasirodė besančios visai ne priešingos, bet viena kitą net ir labai papildančios. Užtektų prisiminti lietuvių liaudies dainas, sakmes, pasakas, apskritai tautosaką, kad įsitikintume glaudžia dangaus ir žemės sąsaja. Juk po saule, po žvaigždėtu dangaus skliautu lietuvių tautos šioje žemėje gyventa, kaip ir bet kurios kitos tautos. Su gamtos ciklais nuo seniausių laikų glaudžiai susijęs žmonijos gyvenimas, ūkinė veikla, jūros kelionės ir net karo žygiai. Žemdirbių tautų gyvenimas išvis nebuvo įsivaizduojamas be gero gamtos ir dangaus reiškinų žinojimo. Su saule kėlė, su saule gulė. Kas liktų iš lietuviškų dainų ir pasakų

be saulės motinėlių, mėnulio tėvelio, žvaigždžių sesučių ar Perkūno dievačio, o tai juk žemės ir dangaus sąsajos ženklai, glaudaus ryšio įrodymas.

Šių tiesų nereikėjo įrodinėti nei Gunarui, nei Libertui – jiedu lengvai rado bendrą kalbą, nes vienijo bendri interesai. Žodis *etnokosmologija* tada – XX a. 8–9 dešimtmetyje – jų lūpose dar neskambėjo, nes jiems patiems dar reikėjo priaugti prie sąvokos, kurios kūrėjais vėliau jiems ir teko tapti. Etnokosmologijos sąvokos net ir šiandien nerasia pasaulio šalių enciklopedijose. Lietuvičiai pirmiečiai, naujos tyrinėjimų krypties pradininkai. Reikiamai nesuvoktas dalykas, kurio reikšmę bus galima įvertinti ne šiandien ir ne ryt, nes tai, kas arti ar net visai šalia, atrodo pernelyg paprasta ir savaime suprantama.

Kaip gimė etnokosmologijos mokslo šaka

1978 m. buvo minima senosios Vilniaus universiteto astronomijos observatorijos 225 metų sukaktis ir rengiamasi 400 metų universiteto jubiliejui. Ta proga naujosios Molėtų astronomijos observatorijos viename iš bokštų L. Klimkos iniciatyva ir pastangomis buvo įrengta astronomijos istorijos ekspozicija. Šalia senosios observatorijos teleskopų buvo išdėstyti ir etnografiniai eksponatai, bylojantys apie lietuvių tautos ryšį su dangaus pasauliu. Ta etnografinė ekspozicijos dalis ne vieną dešimtmetį buvo Astronomijos observatorijos Molėtų rajone lankymo vieta. Tačiau tai buvo tik pati pradžia. Kitas žingsnis – G. Kakaro pastangų dėka įkūnyta idėja šalia Kulionių piliakalnio, kiek toliau nuo observatorijos, pastatyti specialios paskirties astronominių paviljoną, skirtą plačiajai visuomenei, besimokančiam jaunimui. G. Kakaro sumanyta statiniu perteikti pasaulio arba kosminio medžio įvaizdį. Architektūrinį sprendimą įgyvendino architektas Vytautas Lisauskas.

Pradėjusiame veikti muziejuje ekspozicija buvo išdėstyta kalno šlaitu aukštyne kylančioje požeminėje galerijoje – akivaizdi pasaulio medžio šaknų

simbolika. Lankytojas apžvelgdamas ekspoziciją, kurioje daug vietos buvo skirta etniniams dalykams, rodantiems lietuvių ir kitų baltų tautų ryšį su dangaus reiškiniais, kildavo galerija ir kalnu aukštyne, o toliau tęsdavo pažinimo kopimą bokštu – gyvybės medžio kamienu ir šakomis, pasiekdamas viršuje esantį teleskopą – žemės jungties su kosmosu instrumentą.

Štai šių darbų eigoje ir išsirutuliojo Žemės ir Dangaus pasaulius sintezuojantis terminas – etnokosmologija. Ligi tol šiek tiek nedrąsiai skambėjęs tik šio unikalaus muziejaus kūrėjų ir darbuotojų lūpose, šis terminas skaitančiai visuomenei oficialiai buvo pristatytas ir taip tarsi įteisintas 1990 m. kovo 15 d. *Literatūros ir meno* puslapiuose, kur buvo išspausdintas G. Kakaro etnokosmologijai skirtas straipsnis. Lietuvos mokslų akademijos prezidento nutarimu buvo įsteigtas Etnokosmologijos muziejus. Po tam tikrų peripetijų vėliau jis perėjo Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos žinion ir nuo 1995 m. veikia kaip respublikinės kategorijos Lietuvos etnokosmologijos muziejus.

Epochas susiejantis ryšys

Toliau – daugiau. 1997 m. buvo baigtas montuoti ir pradėjo veikti pirmas muziejaus teleskopas – dvišalio Lietuvos–Italijos fondo dovana. 2006 m. Etnokosmologijos muziejaus direktoriaus Gunaro Kakaro projektas

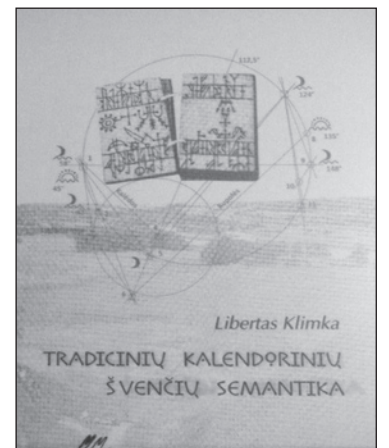

Etnokosmologijos muziejuje yra vietos gamtai ir etninei kultūrai

Lietuvos Etnokosmologijos muziejaus turistinio komplekso paslaugų plėtra laimėjo ES Struktūrinių fondų projektą. Pradėjo didžiulė statyba ir senųjų statinių rekonstrukcija pagal architektų Ričardo Krištapavičiaus ir Andriaus Gudaičio projektą. Muziejui nupirtas naujas keturis kartus galingesnis muziejaus teleskopas. Projekto įgyvendinimo kaina – 30,2 mln. litų, iš jų 20 mln. skirta iš ES Struktūrinių fondų. Toks buvo tas kopimas į Dangų.

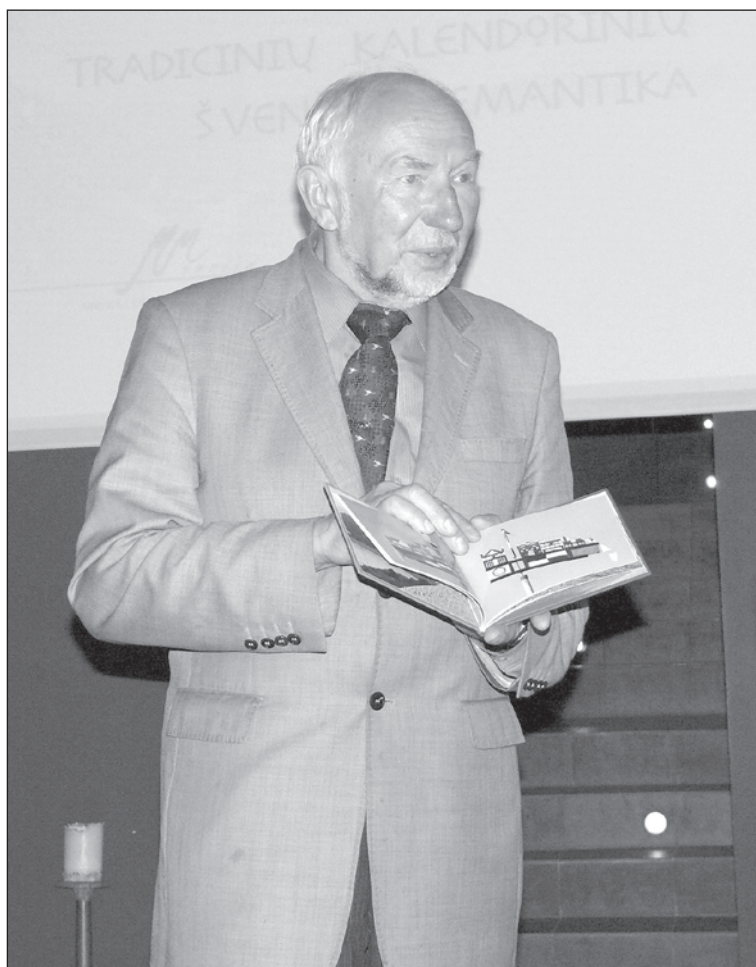
Viso šio kopimo į Dangų metu nebuvo pamiršta ir Žemė. Dabartinėje Etnokosmologijos muziejaus ekspozicijoje perteiktas mūsų senųjų protėvių baltų etninis, dvasinis ir pažintinis ryšys su dangumi, kurį graikai vadino kosmosu. Mūsų etninis ryšys reiškiasi per baltų kultūros materialų paveldą, kalendorines apeigas ir tradicijas, kuriose atsispindi tie nepaprastai glaudūs ryšiai su dangaus pasauliu. Būtent šiems dalykams ir skirta naujoji L. Klimkos knyga.

Beje, ne tik knyga. Šalia Etnokosmologijos muziejaus didingų bokštų dėmesio nusipelno su meile ir išmanymu įrengta muziejaus lauko ekspozicija. Akmenų, žolynų ir gėlių simfonija, kurią sustiprina išpūdingas reginys į dauboje spindintį ežerą ir rudens naktų vėsos nudažytų lapuočių kasdien vis ryškėjanti spalvų žaisma. Ekspozicijoje galima pamatyti aukojimo dubeniuotuosius akmenis, saulės laikrodžius, girnapius rinkinius ir lauko riedulius, kurie čia ne šiaip su-

Naujosios Liberto Klimkos knygos viršelis

vežti ilsisi. Kai kuriuose iškalti įvairūs ženklai, o vejos viduryje vienas riedulys išties išpūdingas: jame matyti protėvių gamtameldžių ženklai, taip pat gerokai vėlesnių laikų krikščioniški simboliai. Akivaizdus dvasinių ryšių, pasireiškusių per tikėjimus ir religijas pavyzdys, skirtingų civilizacijų ir kultūrų, pagaliau tvaraus materialaus daikto – lauko riedulio sudvasinimo išraiška. Ryšys, susiejantis epochas.

Paleoastronomijos ir etnokosmologijos pradininkas Lietuvoje prof. Libertas Klimka

Gyvename pasaulyje, vadinasi, po saule

Renginio vieta įpareigojo pakelti akis į Dangų, artimą ir tolimą Kosmosą, taip pat ir į begalinę Visatą. Gerai, kai yra toks vedlys kaip Gunaras Kakaras. Žmogus, kad ir kaip tvirtai buvo įkibęs į žemę, nuo seno buvo kosminio pasaulio dalis, o baltai ar aisčiai jokia išimtis. Žmogaus, žmonių, visos gyvybės formų Žemėje atsiradimas, negali būti atsietas nuo kosminio pasaulio vyksmų. Žmonijos praeitis, dabartis ir ateitis buvo, išlieka ir neišvengiamai bus Didžiojo Kosminio pasaulio evoliucijos priežastis ir pasekmė. Teiginys priimtinas tiek, kiek pripažįstame Visatos procesų priežasties ir pasekmės ryšį, nors visada rasis norinčiųjų tokią tezę užginčyti. Bent jau pasaulio religijose visada esti vietos Valiai ir Kūrėjui kaip protu sunkiai suvokiamo Absoliuto išraiškai, kai kalbėti apie priežasties ir pasekmės ryšį nelieka prasmės. Sritis, kur visi mūsų potyriai, patirtys, žinios ir įsitikinimai verti gal tik kaip siekis pažinti mūsų gyvenimo po saule prasmę. Žmogui būdinga ieškoti prasmės. Radę mus tenkinantį atsakymą (tegu ir ne absoliutų, baigtinį), jaučiamės ne vien kosmine dulke. Prasmės ieškanti būtybė – tai labai daug. Gal daugiau siekti būtų pernelyg didelis užmojis. Tai ir atskaita prieš Absoliutą, bet šukiant galimybių ribas, į kurias įtūpdyta kiekviena maštanti ir pažinimo siekianti būtybė.

Bet geriau paklauskime Etnokosmologijos muziejaus direktoriaus dr. Gunaro Kakaro išvalgų, kurias jis pats vadina laisvu ir nieko neįpareigojančiu ekspromtu apie tą fantastišką unikalų virš mūsų esantį pasaulį. Pati žodžio *pasaulis* semantika kreipia manyti, kad tai ta erdvė, kuri yra po Saule, t. y. po svarbiausiąją mūsų žvaigždę. Tačiau G. Kakaro lūpose ši sąvoka, matyt, turi reikšti daugiau – ne vien Saulės sistemą su jos planetomis, iš kurių vienoje mums lemta gyventi. Graikiškas žodis *kosmosas* apibūdina milžinišką pasaulio įvairovę ir harmoniją, tačiau baigtinių ribų kaip lietuviškas *pasaulis* neteikia.

Svarbią vietą G. Kakaras skiria gražiam lietuviškam žodžiui Dangus,

Keturgalvis vėžlys – saulės laikrodis

metais – gyvenimo prasmės paieškų orientyras, o gyvenimo slinkties vakarop metais, tai ir apmąstymus, apibendrinimus skatinanti sakralinė erdvė.

Iš bejėgiškumo išvaduoti gali tik vaizduotė

Kitas sąlytis su kosminiu pasauliu – mūsų etninis ryšys su juo, ateinantis iš amžių glūdumos, o jo ženklai glūdi liaudies meno ornamentikoje, tautos papročiuose ir tradicijose, įvairiapusiame kultūriniame pavelde, plačiąja prasme – visoje mūsų gyvenimo įvairovėje, kurią sudaro menai, literatūra, filosofija, religija ir kitos dvasinio gyvenimo raiškos formos, nepamirštant ir vieno svarbiausių dalykų žmogaus gyvenime – darbinės ir kūrybinės veiklos. Kitaip tariant, tai visa mūsų kasdienybė ir įvairialypė veikla, kuri ir sudaro gyvenimo prasmę.

Libertas Klimka ir siekia tą labai turiningą ir gražų etninį kultūros palikimą prikelti iš užmaršties, suaktualinti ir parodyti, kad visi iš ten atėjome – iš praeities pasaulio, kuris gyvas ir šiandien rusenančiuose kultūros ženkluose ar gyvenimo vyksmuose. Šiandien kasdienis praktiškas ir kartais perdėm pragmatiškas gyvenimas gal nėra palankiausias maštėti apie „aukštas materijas“ ir bent jau

kaip Gunaras Kakaras.

Gal esame pernelyg maži ir silpni, kad darytume tam erdvės lopui virš mūsų bent kiek didesnę įtaką, bet pakankamai dideli, kad apie tai galvotume. Ne iš eterio mus pasiekiantys triukšmai, ne iš televizijos ekranų plūstantis popas ar kasdienio gyvenimo šurmuliai nuteikia maštėti apie žmogaus gyvenimo prasmę ir žmonijai tenkančią atsakomybę, o Etnokosmologijos muziejus. Taip pat apie dalykus ir klausimus, į kuriuos protas neranda atsakymo ir kurie taip ir lieka tarsi už pažinimo ribos, skiriančios mokslą ir transcendenciją. Protu sunku susitaikyti su mintimi, kad šalta žvaigždžių šviesa mus pasiekia per tūkstantmečius ir milijonus šviesmečių. Lygiai kaip ir su pačia begalybės sąvoka, kuri netelpa į sveiko mąstymo ribas. Pačioje begalybės sąvokoje užkoduotas žmogaus bejėgiškumas, iš kurio išvaduoti gali nebent vaizduotės galia. Prieš vaizduotę net ir skaičiai nublanksta. Pasak L. Klimkos, visata yra baigtinė, prasidėjusi prieš maždaug 13 mlrd. metų, tad begalybės sąvoka jai nelabai tinka.

G. Kakaras linkėjo kiekvienam renginio dalyviui rasti laiko vienatvės akimirka, pakelti akis į dangų ir pabandyti mintimis aprėpti ne tik Visatą su jos begalybėmis, bet ir pamąstyti apie visus širdyje kylančius klausimus, susietus su mūsų egzistavimu.

Mėnulio reikšmė kalendoriui

Libertas Klimka parašė ne vieną knygą skirtą tradiciniam kalendoriui, o ši laiko skaičiavimo priemonė remiasi astronominiiais reiškiniais. Faktiškai saulė motinė žmonijai yra svarbiausias laikrodis, išakmiai primenantis visus metų, mėnesių ir dienos darbus, kurie būtini žmogaus gyvenime ir žmonių gyvavime.

Vienas dalykas gyventi pagal saulę ir visai kitas – turėti kalendorių, t. y. laiko skaičiavimo sistemą. Jos kūrimas prasidėjo nuo Mėnulio fazių stebėjimo, jų jungimo ir apmąstymo, susiejimo su žemėje vykstančiais reiškiniais. Savo fazių kaitą danguje Mėnulis kartoja kas 27 paras, iš Mėnulio stebėjimų medžiotojų ir gamtos gėrybių rankiotųjų bendruomenėse radosi kalendoriaus užuomazgos. Žemdirbių tautos sukūrė saulinį žemdirbystės kalendorių, tačiau į jį įterpė ir Mėnulio mėnesius. Gal todėl, kad buvo pastebėta jo fazių įtaka įvairiems gyvybiniams procesams. Įdomios šio senojo kalendoriaus sąsajos su krikščioniškuoju kalendoriumi. Galima pasakyti, kad iš Mėnulio kalendoriaus kilo daug senųjų apeigų, praugusių į papročius ir tradicijas. Tikėta magiška skaičių galia. Neatsitiktinai ir lietu-

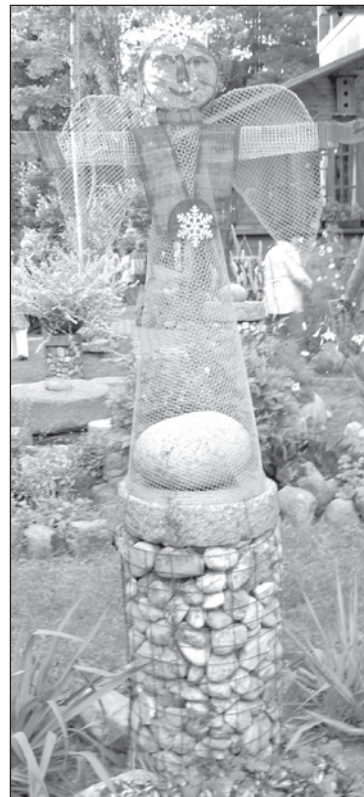
viškoje trauktinėje *Trejos devynerios* užkoduotas šis Mėnulio skaičius.

Šie ir daugelis kitų dalykų nušviesti Vilniaus pedagoginio universiteto leidyklos išleistoje L. Klimkos knygoje. Joje rasime sąsajų ir su senąja paleo-astronomijos observatorija, kadais įrengta ant Birutės kalno Palangoje. Juk dangaus šviesulių – Saulės, Mėnulio, Aušrinės (Veneros), Sietyno žvaigždžių spiečiaus stebėjimams ta stebyklą ir buvo įkurta. Vieną ar kitą kalendorinę šventę žiniai skelbdavo tik iš stebyklų gautų duomenų.

Visa tai yra etnožinija, tautos tūkstantmečiais kaupta patirtis ir jos apibendrinimai. Kultūros paveldas – amžinoji vertybė, kuri nepraranda savo aktualumo, nors šiais laikais dangaus šviesulių stebėsenos tyrinėjimų galimybės nepalyginti tobulesnės. Tačiau tik žinodami savo protėvių darbus galime pajusti šio pasaulio pilnatvę.

Pasaulio harmonijos pažinimas

Vienas naujosios knygos krikščionių, oficialia kalba kalbant – recenzentų, yra mokslas istorikas ir filosofas prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis. Jis atkreipė dėmesį į du dalykus – knygos pasitiktuvų vietą ir jos pristatymo introdukciją, kurią giliai filosofiskai ir su artistiniu

Etnokosmologijos muziejaus aplinkoje

užmoju atliko Gunaras Kakaras. Per kosmologines išvalgas grįžti į archajinius laikus, kai žmogus gyveno vienovėje su gamta ir jos reiškiniais – išties originalus ir drąsus sprendimas. Ryšį su dangaus pasauliu savo darbuose nuolat atkildavo archeologai, tyrinėdami senuosius palaidojimus, senųjų stebyklų ir šventyklų aptiktas liekanas. Tyrinėdami kalendorines šventes, papročius, tradicijas, žmonių gyvenimo būdą tą ryšį atskleidavo etnografai ir etnologai. Tačiau visas tas žinias susieti į visumą, apibendrinti, sisteminti galėjo tik mokslininkas, kuris sugeba matyti sąsajas tarp skirtingų mokslų ir jų teikiamų rezultatų. Fiziko išsilavinimas, domėjimasis astrofizika ir kosmologija, mokslo istoriko interesų platumas, bendra erudicija ir etnologo pajauta Libertui Klimkai padėjo imtis sintezuojančių darbų, kurie kitiems net ir labai giliems tyrinėtojams nebūvo lengvai įveikiami. Kad ir kiek girtume pažinimo gilumą, bet sintezuojančio pobūdžio darbams ne mažiau reikia ir žinių, tyrinėtojo interesų platumo, sugebėjimo sieti

kartais, atrodytų, labai toli vienus nuo kitų esančius dalykus. Neatsitiktinai L. Klimka yra naujų tarpdisciplininių mokslo šakų – paleo-astronomijos ir etnokosmologijos – pradininkas Lietuvoje.

L. Klimkos darbuose tarsi išnyksta laiko riba tarp archajinės praeities ir dabarties, nes visa yra susieta ryšiais, kuriuos atskleidami turiname save, pasijuntame patys esantys tos sąsajos dalimi. J. A. Krikštopaitis visa tai vadina pasaulio harmonijos pažinimo siekiu. Didžioji išmintis būtent ir glūdi tokiose knygose, o ne pseudo-moksliniuose ar išvis nemoksliniuose rašiniuose, kurių apstu daugybėje žurnalų ir leidinių. Balansuojančios tarp akademiškumo ir poetiškumo, parašytos lengvai suprantama kalba L. Klimkos knygos vienodai mėgiamos mokslininkų, studentų, moksleivių ir visų, kuriems rūpi gilesni tautos ir žmonijos pažinimo reikalai.

Įkultūrinimo svarba

Religijotyrininkas, lietuvių dvasingumo tyrinėtojas, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto prof. habil. dr. Alfonsas Motūzas L. Klimkos naująją knygą recenzavo iš religijos ir etnologijos mokslų sandūros, religijos antropologijos ir teologijos atstovo pozicijų.

A. Motūzas pastebi, kad panašiu keliu kaip L. Klimka prieš Antrąjį pasaulinį karą etninius dalykus buvo pradėję nagrinėti profesoriai Pranas Dovydaitis ir Zenonas Ivinskis, o užbaigė jau mūsų laikais Gintaras Beresnevičius. Tačiau esama ir skirtumų. Minėtų autorių darbuose visa tai buvo perteikta per krikščioniškąjį dialogą su senuoju baltų tikėjimu, tarpelginiu dialogu, taigi problemos nagrinėtos religinio sinkretizmo, tarsi susiliejimo aspektu. L. Klimka tuos pačius dalykus nagrinėja per „inkultūraciją“ – tai A. Motūzo nuomonė. Vis dėlto lietuviškiau skambėtų – įkultūrinimas, tad šį terminą ir naudosome.

Po Vatikano II Susirinkimo įvestasis įkultūrinimo terminas – tikėjimo kelbimo pritaikymo prie skirtingų kultūrų ir vietinių papročių – krikščioniškajame teologijos moksle vis dar yra naujas ir ypač aktualus. Pasak A. Motūzo, L. Klimka yra šios krypties tyrinėtojas Lietuvoje vienas iš pradininkų, teikia naujų išvalgų krikščioniškajai pasaulėžiūrai – ne sinkretizavimo, bet įkultūrinimo požiūriu. Kitaip sakant, per krikščioniškojo tikėjimo įtvirtinimą vietinėse tradicijose išlaikant autentiškąsias baltų etnines vertybes. Apskritai gan naujas dalykas šiuolaikiniuose teologijos, religijotyras ir antropologijos moksluose.

Ir tai svarbu ne vien praeities tyrinėjimams, bet ir naujų pamatų klojimui. Į kosmologiją A. Motūzas sakosi žvelgiant kaip į teologijos filosofijos vieną iš atšakų.

Renginio meninėje dalyje atsirado vietos muzikiniam sveikinimui prof. L. Klimkai. Ekране atgimė jo jaunystės ir mums artimesnių laikų nuotraukos, pajvairintos praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio muzika, kuri visus smagiai nuteikė kaip ir pati nuotraukų dėlionė.

Grožėjomės Marijos ir Gunaro Kakarų unikaliomis ir išties meniškoms gamtos nuotraukoms, vaizdus palydint Antonijaus Vivaldžio *Keturių metų laikų* muzikai. Skambėjo ir gyva muzika – Vydūno dainas atliko solistė Aušra Liutkutė. Estetinė renginio dalį užbaigė įspūdinga kelionė po Visatą, o klasikinė muzika tokioje kelionėje pasirodė esanti tiek pat svarbi, kiek ir kosminio pasaulio vaizdai.

Gediminas Zemlickas

Pasirengę kosminei kelionei

o didžioji raidė reikiama ne vien erdvė virš žemės, kur plaukia debesys, bet ir sakralinę prasmę turinčią erdvę. Tai dievų pasaulis. Yra ir trečioji labai ambicinga sąvoka – Visata, kaip absoliuti materijos, energijos, erdvės ir laiko talpykla, jeigu apskritai tokia žemiška sąvoka – talpykla – šiuo atveju tinka.

Štai šių trijų sąvokų – Dangaus, Kosmoso ir Visatos – visuma ir sudaro Kosminio pasaulio sąvoką. Pirmas regimasis kontaktas su šiuo pasauliu vyksta ankstyvoje vaikystėje, kai pažvelgęs į dangų mažas žmogutis išvysta tai, kas lydės jį ir gaubs visą gyvenimą. Iš pradžių kaip svajonių ir vilčių visad gyvas šaltinis, brandos

apie tą kosminę erdvę lopą, kuris yra virš mūsų ir arčiausiai mūsų. Lygiai kaip nėra laiko apmąstyti iš amžių glūdumų mus pasiekiantį paveldą, įprasminti savo kasdienę veiklą, bet juk tam yra mūsų šventės ir jų ritualai, apeigos, apie kurių prasmes nedažnai susimąstome. Esame tokie, kokie esame ne atsitiktinai, bet kaip daugybės dėsniumų, sąsajų, priežasčių ir pasekmių ryšių tam tikra išdava. Žmonijos kuriama kultūrinė erdvė įsilieja į plačią Dangaus, kosminio pasaulio erdvę dažniausiai mums apie tai nesusimąstant. Gerai, kad bent naujos knygos pasirodymo metu yra proga susimąstyti, o ypač turint tokį mediatorių

Kad valstybinės šventės nevirstų beprasmybės kodavimu

Kaip eliminuoti šventę

Be didesnių užuolankų paklausiu: kas darytina, kad mūsų valstybinės šventės nevirstų beprasmybės kodavimu?

Vertindami bendravimą viešojoje erdvėje, dažniausiai akcentuojame darbinę veiklą arba šventes. Įsitvirtinusi nuostata, kad darbinė veikla yra esminė žmogaus gyvenimo dalis, ir per šventes kalbame apie darbą. O neretai darbe – apie šventes. Dar daug reikia padaryti, kad darbuotojai darbinėje veikloje būtų orientuojami į darbo rezultatą, o jį pasiekę mokėtų smagiai ir turiningai pasilinksminėti.

Galvojama, kad tai atokvėpis nuo darbo ir rūpesčių, o jei taip, tai šventę kažkas turi organizuoti. Valstybės šventes organizuoja solidžiausios valstybės institucijos. Ar jų įpareigoti, paprašyti kiti. Kas yra tie kiti? Tuo užsiima tam tikri paslaugų teikėjai: viešųjų ryšių bendrovės, kultūros centrai, visuomeninės organizacijos, profesinių sąjungų ar darbo kolektyvų nariai. Valstybinės šventės retai organizuojamos pavienių asmenų. Retas kuria individualų šventės scenarijų.

Pamėginkime pasiaiškinti, ką reikia daryti, kad valstybinė šventė neturėtų poveikio, kitaip tariant, kaip eliminuoti šventę.

Toliau daryti taip, kaip darėme ligi šiol – valdiškai ir be kūrybinės ugnelės kartodami vis tuos pačius scenarijus – minėjimas, koncertas, vaišės. Neturiu mintyje Lietuvos paminėjimo tūkstantmečio jubiliejinių renginių, kurie buvo ištis išpūdingi.

Švietimo ir mokslo ministerija

Kartodami tuos pačius scenarijus išgijame šventės dvasią. Nieko nėra pavojingiau pačiai šventės sampratai kaip padaryti jas nuobodžiomis, rutininėmis. Iš tiesų šventė lyg ir buvo, praėjo, o poveikio jokio. Žmonės neretai džiaugiasi artėjančia švente tik dėl to, kad vėl bus laisva diena, bus galima važiuoti į sodą, gal sutvarkyti butą ar pan. Jei reikia, nueis į minėjimą darbe ar teatre, pažiūrės koncertą, pasivaikšins. Paprastai ir visa šventė.

Stebint viešojoje erdvėje vykstančius Vasario 16-osios, Kovo 11-osios minėjimus ir kai kurias kitas valstybines šventes juk panašiai ir vyksta. Tam tikra išimtis – Valstybės diena liepos 6-ąją. Juk vidurvasaris, į renginių programą įtraukiami Kernavėje vykstančios Gyvosios archeologijos šventės scenarijai, pasižymintys didesniu savitumu, todėl žmonių mėgiami. Tuo labiau, kad dalyviams galima ir patiems dalyvauti įvairiose atrakcijose, stebėti atgyjančius senuosius amatus, riterių kovas ir t. t.

Lietuvos paminėjimo istorijoje tūkstantmečio šventė ištis mus visus išjudino iš rutinos, praėjo originaliai ir su ugnelė. Ko gero, išpūdingiausia šventė per visą nepriklausomos valstybės dvidešimties metų laikotarpį.

Prisiminimai apie Tūkstantmečio šventę bus geras

Mūsų sieloj šiandien šventė

Visi esame buvę liudininkais, kai kasmet per valstybinę šventę matome vis tuos pačius kalbėtojus, girdime gerokai pabodusias kalbas, o klausytojų mintys sukasi apie kitką: namus, koncerto laukimą ar užstalės artėjimą. Tada valstybinės šventės idėja ne tik nepasiekia savo svarbiausio tikslo – sustiprinti piliečių sutelktumą savos valstybės orumo, savivokos kontekste, bet tampa savotiška parodija.

Netinkamas požiūris diskredituoja pačią šventės idėją, koduoja mūsų gyvenimo čia ir dabar beprasmybę. Vietoj valstybingumo tvirtinimo gauname abejingumą ir destrukciją. Kas darytina, kad būtų kitaip? Apie tai šiandien kalbamės su Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Viešosios komunikacijos katedros docente socialinių mokslų daktare Ina DAGYTE, nevyriausybinių moterų vadovių ir profesionalių organizacijos Zonta International Vilnius prezidentė, kuri yra Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos remiamo projekto apie tarpkultūrinį valstybės švenčių komunikavimą europiniame kontekste vadovė.

Ateityje pokalbį pratęsim su projekto dalyviais – įvairių Lietuvos mokyklų mokytojais, mokiniais, savivaldybių atstovais.

orientyras būsimų švenčių rengėjams, tačiau užsibrėžėme panagrūnėti ir netokius vykusius švenčių pavyzdžius. Kuo netikęs šventės organizavimas ir „šventimas“ pavojingas valstybei ir žmonėms, tų švenčių dalyviams?

Manau, kad nepavykusios šventės, tampančios reiškiniu, pavojingos valstybei. Ir štai kodėl. Tų valstybinių švenčių dalyviai, nepadarę šventės asmenine savastimi, diskredituoja pačią šventės prasmę. Dalis šventės dalyvių lieka neutraliais stebėtojais, ir tai yra tarsi visai nekaltas neveiklumas. Visa bėda, kad tas neutralumas neilgai trunka, nes užsipildo kitais interesais, įvairiais skoliniais, menkaverčiais pakaitalais, kurie atitraukia nuo pačios valstybinės šventės idėjos, atitolina ir nuo pačios valstybės.

Nertinis valstybės švenčių šventimo tema

Gyvename savaip imitacinį demokratinės valstybės ir nuosavo gyvenimo joje laikotarpį: įsivaizduojame esą laisvi, stiprūs, kad darome viską teisingai, kaip ir dera valstybei. Turime Konstituciją ir regalijas – valstybės herbą ir vėliavą, minime valstybines šventes ir svarbiausias jos gyvavi-

mo datas. Bet kiek iš tikrųjų visa tai darome iš širdies? Kiek ji mums artima, kiek jaučiame savyje šventės idėją ir dvasią, dalyvaujame šventės vyksme?

Iš tiesų labai svarbūs klausimai, tik vargu ar dažnai juos keliamo patys sau. Jūs keliate, vadinasi, apie tai esate mąsčiusi, tad klausiate ne šiaip sau.

Parengėme projektą *Skatinkime Europos demokratines vertybes per tarpkultūrinį švenčių komunikavimą*.

Jį pateikėme Lietuvos ŠMM tautinio ir pilietinio ugdymo programai. Iš pusketvirto šimto paraiškų buvo atrinkta apie 50 projektų. Tarp jų ir mūsų. Kilo mintis, kad šventės identiteta geriau pajuntame tada, kai lyginame su kitomis šventėmis. Tik taip geriau galime suvokti savąjį tapatumą. Todėl ir nutarėme prie projekto pritraukti UNESCO tinklo mokyklas, Zonta International klubus Norvegijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Prancūzijoje. Projektas vykdomas virtualioje erdvėje. Sugalvojome sukurti elektroninių žinučių nertinį valstybės švenčių šventimo tema.

Mūsų užduotis – pradėti nuo mokyklų: aštuntokų, devintokų, kurie ir yra mūsų projekto tikslinė grupė. Ve-

kiame pagal tam tikrą scenarijų ir kartu paprastai, suprantamai: skatiname mokinius rašyti elektronines žinutes kitų Europos mokyklų aštuntokams ir devintokams. Gali būti ir kitų klasių adresatai. Žinutėse siekiama trumpai papasakoti kad ir apie Lietuvos tūkstantmetį ar kitas valstybines šventes Norvegijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos vaikams. Prašome ir tų

šalių mokinių, kad jie parašytų mums apie savo valstybės šventes. Klausime, ką tų šalių vaikai žino apie Lietuvą, mūsų šventes.

Šitai skatiname mūsų mokinių domėjimąsi komunikacija, istorija, kalbomis. Toliau populiariname Lietuvos vardą ir Lietuvos paminėjimo tūkstantmečio jubiliejinius renginius. Yra proga paklausti kitų šalių vaikų, kokios jų valstybinės šventės svarbiausios ir kaip jie jas švenčia. Projektas jau vyksta, baigsis drauge su 2009-aisiais.

Vilniaus dailės akademijos Dizaino katedros docentė Aušra Lisauskienė sukūrė puikų logotipą, kurį taip ir pavadino – *Elektroninis nertinis*. Tai šiuolaikiškai interpretuota metafora, akcentuojanti jungtis tarp jaunų žmonių iš skirtingų kultūrų. Norime, kad tie jauni žmonės pažiūrėtų, kuo panašios yra jų šventės į kitų šalių valstybines šventes. Atkreiptų dėmesį ir į skirtumus. Tai ir bus proga susimąstyti, kokie panašumai mus telkia, konsoliduoja kaip europiečius bendroje sąjungoje, ir kokie skirtumai padeda pasijusti savo tautos, krašto atstovais. Maža tik deklaruoti kultūrų įvairovę kaip vieną iš svarbiausių Europos Sąjungos demokratinės vertybių – svarbu apie jas mąstyti, jomis gyventi.

Projektas orientuotas tik į mokinius?

Orientuotas į mokinius, bet pasitelkėme ir akademinį jaunimą, kurie taip pat parašys keletą žinučių. Būtų įdomu, jeigu *Mokslo Lietuva* kaip mūsų projekto informacinis rėmėjas ir sklaidos kanalas pasiūlytų savo puslapiuose šia tema išsakyti mokslo žmonėms. Ką jie galvoja apie mūsų valstybinių švenčių scenarijus? Viešojoje erdvėje vyksta daug diskusijų tarp istorikų, kalbininkų, literatų – vienaip ar kitaip tose diskusijose švenčių tema sumirga. Bet visa tai neįeina į darbo veiklos planus ar apimtis, tad dažnas toliau nežengia, nesusimąsto, kokia turėtų būti valstybės šventė, jos struktūra, kuo viena nuo kitos tos šventės turėtų skirtis? Valstybė – mūsų visų. Ir šventės. Tad požiūrių įvairovė turėtų būti išdiskutuota, pereita prie bendrų reikšmių savivokos.

Kas jau spėta padaryti vykdant projektą? Sakėte, kad turite prasmingą emblema.

Rugsėjo 17 d. Anykščiuose sušaukėme projekto dalyvius – dešimties mokyklų atstovus iš Ignalinos, Vilniaus, Kauno, Siesikų, Biržų, Nidos,

Antazavės, Utenos, suprantama, ir Anykščių.

Kodėl būtent šių miestų ir miestelių mokyklas subūrė?

Visų pirma kvietėme UNESCO tinklo mokyklas, tačiau priėmėme ir ne tik jame esančias, tačiau labai norinčias. Laimėję projektų konkursą Zonta International Vilnius organizacija į tą projektą įdėjo ir savo lėšų. Ne mažiau nei skyrė LR Švietimo ir mokslo ministerija. Iš ministerijos projektui skirta pinigų transporto išlaidoms, metodinei medžiagai, seminarui ir Focus grupėms, surinktos medžiagos kompiuteriniam apdoroti, dovanoms, viešinimui. Iš Zonta lėšų trims projekto nugalėtojams ir vienam mokytojų organizuosime kelionę į Norvegiją. Norvegijoje mūsų grupę priims vienas iš Zonta klubų, supažindins su Norvegija. Priminsiu, kad Vilniuje yra keturi Zonta klubai, Norvegijoje – 40.

Laimėtojų bus tik keli, tad ar ne per mažą motyvaciją dalyvauti dešimties mokyklų mokiniam?

Šiek tiek lėšų skirsime ir kitiems projekto dalyviams, pasižymėjusiems mokiniam. Visus tuos dalykus su projekto dalyviais ir aptarėme per seminarą Anykščiuose. Tarėmės ir kokių dovanų norėtų gauti geriausiai pasirodę mokiniai. Turime tūkstą kitą litų, tad klausėme: ar norite, kad tai būtų viena vertinga dovana, o gal daug, tegu ir kuklesni? Mokytojai pritarė, kad labai geras paskatinimas būtų Vagos knygyno kuponai, už kuriuos būtų galima pasirinkti norimų knygų.

Pasiūliau projektą viešinti per Mokslo Lietuvą, vienintelį Baltijos šalyse mokslininkų laikraštį, kurį mokyklose reikėtų įprasti skaityti. Jauniems žmonėms šiame laikraestyje yra naudingos medžiagos, o renkančias gyvenimo kelią tai itin vertingos žinios. Mokslo Lietuva – daug informatyvesnis laikraštis už daugelį dabar spausdinamų šalyje. Tai irgi gera proga vienu sūviu nušauti du zuikius: per laikraštį bus galima pavišinti projektą, o mokiniai ir mokytojai geriau susipažins su Mokslo Lietuva. Beje, šis laikraštis 2009-ųjų rudenį žengia per savo 20 metų veiklos slenkstį. Žodžiu ir veiksmu parodyti jam dėmesį mums yra ir malonu, ir prasminga.

Kartu su psichologais

Antrajame projekto etape vyks Focus grupės. Mūsų partneriai – Mykolo Romerio universiteto Psichologijos katedra. Prof. Rita Žukauskienė sutiko būti viena iš moderatorių, nes ši universiteto katedra keliolika metų vykdo nacionalinį mokslinį projektą apie jaunimo pilietiškumą, nagrinėja, kaip keičiasi generacijos ir jų požiūris į pilietiškumą. Mokslininkų ir visuomeninių organizacijų partnerystė yra ar turėtų būti pažangą skatinantis veiksnys.

Mokslininkai tuos keliolika metų stebi procesą ir jaučiasi tik stebėtojais, jokie poveikio pilietiškumui ugdyti jie nedaro?

Tiek ilgai laukti negalime, mums reikia jau dabar siekti, kad mokiniai būtų pilietiškiesni. Todėl ir paprasčiau prof. R. Žukauskienės iš didelio projekto, kurį finansuoja Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, ateiti į mūsų mažytį projektą ir kartu jame dalyvauti. Būsime vieni kitiems naudingi: mes galėsime pasinaudoti mokslininkų įdirbiu, o jie galės pasinaudoti mūsų projekto rezultatu. Beje, taip ir siūlo Europos Sąjungos projektų iniciatoriai – veikti įvairiais pjūviais.

Daug kalbame apie projektų persipynimą, dabar štai į mūsų projektą įsitraukė kito europinio projekto Red

Inter koordinatore dr. Olga Medvedeva, iš kurios kai ką naujo sužinojome. Tai filologinis projektas, kuris Europos Sąjungoje pozicionuoja kultūrų įvairovę. Siūlome vaikams, siunčiantiems žinutes į pasaulį, pirmus tris sakinius parašyti savo gimtąja kalba.

Panašu į dūžtančio laivo igulą, kuri į butelį įdėdavo žinutę apie jų laivą ištikusią katastrofą. Savotiškas SOS signalas, kai dar nebuvo radijo. Laimėi, mūsų valstybė dar nežlunga. O kokia prasmė tuos tris žinutes sakinius parašyti gimtąją kalba, kai jos, bent jau lietuvių kalbos pasaulyje beveik niekas nesupranta?

Prancūzai, britai, norvegai parašys mums tris sakinius savo kalba, o mūsų mokiniai parašys adresatams, ką iš jų siųstųjų sakinių suprato. Gal miestą ar

kokį vardą, gal vieną ar kitą žodį. Tai bus komunikacijos pradžia. Atliksime ir analizę: kiek galime suprasti kitus kad ir nemokėdami svetimos kalbos. Tokia yra šio projekto idėja. Koreliuojantis su visos Europos pozicionuojama vertybe – kultūrų įvairovės puoselėjimu.

Tikslas – sukurti scenarijų

O kas tos „Focus“ grupės?

Kiekviena mokykla sukurs savo išsiųstų ir gautų žinučių „failą“ (bylą). Pagal turimą metodiką mėginsime visa tai apdoroti. Turime grupę kompiuterininkų, kurie pamėgins tas žinutes apibendrinti – kas iš to išeis? Focus grupėse dalyvaus dalis projekte dalyvaujančių mokinių su mokytojais: analizuosime, bandysime apibendrinti, ką iš visos tos komunikacijos gavome. O tikslas – sukurti keletą ir ne vienos pakopos valstybės švenčių minėjimo scenarijų. Pamėginsime atsirinkti, kas geriausiai sugalvojo, savo patirtį pristatė, pagaliau kaip jis galbūt vienas pažymi savo valstybės šventę. Kaip lietuvis laukia Vasario 16-osios ar Kovo 11-osios? Kaip norvegas laukia savo valstybės dienos?

Na, jeigu jaustųsi Robinzonu negyvenamoje saloje...

Nebūtinai Robinzonu ir negyvenamoje saloje. Gal kuri nors mokykla sugalvojo ką nors įdomesnio, savitesnio, negu kad pabodusieji tradiciniai minėjimai.

Kaip pavyko sudominti norvegus, britus ir prancūzus dalyvauti projekte?

Iš dalies per tų šalių Zonta klubus. Mūsų moterys bendrauja su kitų šalių zontietėmis. Antai mūsų viceprezidentė Lilija Socevičienė buvo išvažiavusi į Prancūziją ir rado mokyklą, kuri dalyvaus mūsų projekte.

Mūsų projekto organizacinės grupės – žinomos ne tik profesinėje erdvėje, bet ir Lietuvoje bei už jos ribų moterys – prof. Evalda Jakaitienė, parengusi Lietuvių–norvegų žodyną, doc. Rasma Manelienė, kuri odontologijos žinių sėmėsi anapus Atlanto, gydytoja Ramunė Trakymienė, įsteigusi Zonta Lietuvoje ir glaudžiai bendradarbiaujanti su pasaulio zontietėmis. Jos pateikė naujų kontaktų visam projektui, aktyviai dalyvauja vykdamas projektą.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

SKAITMENINIS RAŠTINGUMAS

Prof. Jonas GRIGAS

Informacijos srautai internetu, televizija, mobilieisiais telefonais tiesiog užtvindė mūsų gyvenimą. Technologijos atvėrė naujas galimybes, apie kurias kažkada pasvajoti išdrįsdavo nebent rašytojai. Jos gerina mūsų gyvenimo kokybę, suteikdamos galimybę sužinoti ir nuveikti daugiau ir greičiau. Mobilieisiais telefonais jau galima ne tik naršyti po internetą, siųsti elektroninius laiškus, fotografuoti, iš bet kur paskambinti ar parašyti žinutę, bet ir matyti savo pašnekovą telefono ekrane. Gausybė interneto svetainių dabar siūlo bet kokio turinio informaciją – ji pasiekama kelių kompiuterio ar mobiliojo telefono klavišų paspaudimu. Informacija skandina vis sraunesnėje žinių upėje, ipareigodama neatsilikti nuo karščiausių pasaulio naujienų, aukoti jai vis daugiau laiko. Informacijos kiekis neturi ribų, o žmogaus galimybes, deja, riboja laikas. Anksčiau žmogus, ėmėsis kažką rašyti, turėjo būti numatęs ilgą minčių seką, privalėjo tiksliai išvaizduoti teksto struktūrą, nes pateiktas tekstas buvo nekintamas. Dabar plunksną pakeitė klaviatūra, kartu pakeitusi ir rašymo procesą. Kuriamo teksto struktūra nuolat kinta, redagavimo programa ištaiso rašybos klaidas. Užtuot skaičius ir nagrinėjus plūstančią informaciją kaip neįkainojamą žinių šaltinį dabar reikia mokėti filtruoti ir išmesti 99 proc. bevertės informacijos. Blogiausia, kad prie jos priprantame. Tokius didelius informacijos srautus galima perduoti tik skaitmeniniu pavidalu, todėl ir gyvenimas ją „virškinant“ tampa tarsi skaitmeninis. Norint prie jo prisitaikyti, būtinas žmonių skaitmeninis raštingumas.

Žodis raštingumas, reiškiantis gebėjimą rašyti ir skaityti, skaitmeniniame amžiuje palaipsniui išplėtė savo prasmę iki gebėjimo suprasti įvairiai pateiktą informaciją. O informacijos vis daugiau pateikiama naujoviškai. Vietoj juodų raidžių ant balto popieriaus žodžiai, garsai ir paveikslėliai dabar sudaro turtingą greitai besikeičiantį informacijos mišinį. Šio mišinio, vadinamo *multimedija* (naudojančio keletą raiškos priemonių), dedamosios dalys nėra naujos, tačiau receptas naujas.

Nauja ir šio mišinio vidinė kaita. Spaudmenys užfiksuoja kalbą – žodžiai užšąla puslapyje. Šis nekintamas suteikia nemirtingumą, todėl vertiname jį vis dar norėdami išdėstyti dalykus „juodu ant balto“, rašyti eiles, anot romėnų poeto Horacijaus, ilgaamžiškesnes už bronzą. Multimedijos skaitmeniniai signalai grąžina mūsų išraišką atgal į laiką. Skaitytojas gali ją keisti, pertvarkyti, keisti mastelį, vaizdus, garsus ir žodžius. Šių keitimų pabaigoje originalą vėl galima pamatyti vieno klavišo paspaudimu.

Spausdintinio raštingumo tikslas – atpažinti informaciją. Multimedinis raštingumas sujungia nekintamumą su naujove į išradingas oscilacijas.

Seniau vienuoliai knygą rašydavo

kelis metus. Spausdintos knygos sukūrė intelektualinę nuosavybę supratimą, nes joms suteikiamas pastovus pavidalas, jas sunku kopijuoti. Knygas galime turėti ar perduoti taip užtikrindami autorius ir leidėjo pragyvenimo šaltinį. Šią autorių teisių sistemą panaikina kintami multimedijos signalai. Turime išrasti kitus pastolius, tinkančius naujam raštingumui. Tai nebus lengva.

Yra dar vienas esminis skaitmeninės multimedijos lankstumo bruožas. Jei paklaustume, atidžiai žiūrėdami į Vakarų kultūros istoriją, ką skaitmeninis raštingumas padarė, gautume atsakymą: jis atgaivino žodinių kultūrų išraiškumą, kurio rankraščiai ir spausdintos knygos neįsileido. Dabar vaikas, paspaudęs kompiuterio klavišą, mato judančius, kalbančius žmones ir gyvūnus, besiginčijančius ar juokaujančius – mato gyvą pasaką. Galite sukurti savo vaizdo klipą, kalbėti, kelti klausimus ir ginčytis. Skaitydamas paskaitą naudojusi vaizdais ir garsais, galiu įterpti molekulių judėjimą, elektroninių prietaisų darbą, mokslininkų aiškinimą apie elektromagnetinės spinduliuotės poveikį ar kitką.

Kas pasikeitė? Grįžo daugelis priemonių, kurias naudojame kasdienio gyvenimo žodinėje kultūroje, intuityvus stilistiniai sprendimai, nuo kurių priklausome. Galite matyti žmogų ir girdėti jo balsą, kurį galite vėl paversti begarse proza ar atgaivinti ją. Raštas taip pat išlieka. Galima stereoskopiškai matyti autorių žodinėje ir rašytinėje erdvėje.

Žodines ir rašytines kultūras veikia skirtingos taisyklės. Jos skirtingai suvokia laiką – tuo galima įsitikinti klausant ilgų ir beprasmių kai kurių politikų išvedžiojimų. Žodinė kultūra ilgina kalbas, nes be jų ji neegzistuoja. Ji egzistuoja tik laiko atžvilgiu. Rašydami suspaudžiame laiką. Autorius kelių metų darbą suspaudžia į 300 puslapių, kuriuos skaitytojas gali perskaityti per porą dienų. Mokslininkas kelių metų tyrimus aprašo kelių puslapių straipsnyje, kurį kitas perskaito per pusvalandį.

Žodinė ir rašytinė kultūra skiria skirtingą asmenybės ir visuomenės supratimą. Asmenybė, kurią suvokiame skaitydami, gali labai skirtis nuo natūralų socialinį vaidmenį vaidinančių asmenybių rašto neturinioje kultūroje. Raštas leido pamatyti žmonių visuomenę tuo požiūriu, kurio nebuvo žodinėje kultūroje.

Žodinė ir rašytinė kultūra įnirtingai varžėsi. Dabar didžiąją prarają bendravime ir kultūrinėje organizacijoje, kurią atvėrė nekintančios raidės statiniame paviršiuje, žada išgydyti nauja raštingumo rūšis, kuri pritaiko šiuos skirtumus skaitmeniniame signale energingiau nei spausdintinis raštingumas.

Yra fundamentalus skirtumas tarp šių raštingumų. Rašto pasaulyje idėja ir jos išraiška yra virtualios. Prasmė įgyja žodžių formą. Žodžiai kuria mintį. Skaitmeninis raštingumas iš esmės kitoks. Tas pats skaitmeninis kodas, kuris išreiškia žodžius ir skaičius, gali kurti garsus ir vaizdus, jei išraiškos paramet-

rai tinkamai suderinti. Ši parametrinė variacija sudaro skaitmeninės raiškos esmę, kurios nebuvo rašto pasaulyje.

Daugialypiai skaitmeninio signalo aspektai sudaro esminį skirtumą tarp šių dviejų žiniasklaidos priemonių. Duomenų vizualizavimą ir įgarsinimą tik neseniai pradėjome naudoti. Jei pažvelgtume į skirtingas institucijas, sukurtas skiriant žodžius, vaizdus ir garsus, tokias kaip literatūros, meno ir muzikos, apjungus šias sritis jų laukia dideli pokyčiai. Kompiuterio tam tikromis programomis jau kuriamos, piešiami paveikslai ir kuriama muzika.

Būti raštingu skaitmeniniame pasaulyje reiškia būti kvalifikuotu kurti ir iššifruoti garsus, vaizdus ir žodžių sintaksės subtilybes. Svarbiausia gerai valdyti judančių žodžių, garsų ir vaizdų mišinį. Skaitmeninis raštingumas reikalauja žinoti, kokia išraiškos rūšis kokias žinias atitinka ir turi kvalifikuotai pateikti informaciją kitiems lengvai suprantamu būdu.

Visi žinome žmonių, kurie daug išmoko skaitydami knygas (informaciją priimdami akimis), ir tokių, kurie išmoko iš gyvenimo patirties (informaciją gavę ausimis). Esu sutikęs labai išmintingų jokių mokslų nebaigusius kaimo žmonių, kurie neturėjo galimybių ar laiko skaityti knygų. Jie informacijos sėmėsi ausimis. Skaitmeninis raštingumas labai padidina mūsų gebėjimus priderinti priemonę tiek prie pateikiamos informacijos būdo, tiek prie auditorijos. Šis naujas jungtasis taikymas daro bendravimą daug veiksmingesnį ir įdomesnį. Dabar konferencijose pranešimai tapo panašūs į spalvotus filmus, o studentai neklausytų paskaitų, kurios buvo skaitomos prieš kelis dešimtmečius. Todėl jie ir protestuoja prieš senų profesorių su kreida rankoje skaitomas paskaitas.

Talentų multimedijos mišinys buvo paskutinis pažangus Renesanso humanistų aristokratinis idealas. Rafinuoti ponas ar dama buvo vienodai įvaldę poeziją, muziką ir meną. Renesanso idealas dabar prisistato platesniu užmoju ir šurkštesniu būdu – kaip ir informacinės visuomenės piliečių dauguma.

Iš esmės skaitmeninis raštingumas yra giliai demokratinis. Jis reikalauja, kad turtingas nuovokių talentų mišinys, kažkada manytas priklausąs tik valdančiajai aristokratijai, dabar būtų praplėstas iki kiekvieno iš mūsų. Todėl jis ikūnija pačios demokratijos ekstravagantiškas viltis ir neišvengiamas nesėkmes.

Sparčiai tobulėjantys kompiuteriai, skaitmeninių duomenų perdavimo ir laikymo priemonės įkvepia vizijas ateities, kurioje kiekvienam bet kur ir bet kurio metu taps prieinama visų rūšių gigabaitinė informacija. Ji naikina ribą tarp žmonių darbo ir laisvalaikio. Daugelis darbą pradeda ir baigia spokšodami į kompiuterio ekraną. Tą patį daro ir laisvalaikiu. Mokslo Lietuvos skaitytojai taip pat klajoja internete rytą ir vakarą. Gyvenimas palaipsniui tampa laisvalaikio iliuzija, kur galima daryti ką norime, kur niekada nebūsime vieniši, nors žmogus bus vienas, apsupty technologijų, neleidžiančių pasprukti iš informacijos liūno. Bet prieš tai informaciją būtina peržiūrėti. Ją visada buvo ganėtina sunku valdyti – ne kiekvienas seniau mokėjo skaityti, rašyti ir skaičiuoti, o kompiuterių ir ryšių amžiuje ją valdyti tampa nepalyginti sudėtingiau. Todėl skaitmeninis raštingumas reikalauja ir mokslinio raštingumo – mokslinio išsilavinimo, supratimo reiškinį, kuriais kasdien naudojames ir kurie sparčiai keičia mūsų gyvenimą. Kitaip būtų pavojinga kurti mokslo ir technologijų valdomą visuomenę.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Mokslo Lietuva 2009 m. vykdo Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo remiamą projektą Mokslui. Kultūrai ir visuomenei.

IŠLEIDUS IŠ RANKŲ MOKYKLOS KONTROLĘ

Arnoldas PIROČKINAS

Kada nesukuriama sava mokykla arba prarandama jos kontrolė, tautos būčiai kyla didžiausia grėsmė. Šią tiesą ryškiausiai patvirtina lietuvių, gyvenusių Mažojoje Lietuvoje, likimas. Be kitų veiksnių, prie jų sunykimo gerokai prisidėjo mokykla. Po 1870–1871 m. Prancūzijos–Prūsijos karo susikūrusioje Vokietijos imperijoje sustiprėjo vokiečių nacionalizmas, kuris Prūsijoje reikšėsi labiausiai tuo, kad valdžios užsibrėžė visais būdais asimiliuoti tautines mažumas. Čia joms veiksmingai talkininkavo suvokietinta mokykla. Iki tol pradinėse mokyklose buvo leista mokyti tautinių mažumų kalbomis. 1873 m. liepos 24 d. Rytų Prūsijos vyriausiojo prezidento Horno pasirašytame įsakyme – nutarime ta teisė iš esmės buvo panaikinta: „II. Visi mokiniai dalykai mokykloje (turima galvoje liaudies, arba pradinė, mokykla. – A. P.) dėstomi vokiečių kalba. Išimtį sudaro tikybos pamokos, įskaitant ir giedojimo pamokas pirmuose žemesniosios pakopos skyriuose (t. y. pirmaisiais trejais mokslo metais. – A. P.).

Lenkų ir lietuvių kalba į pagalbą pasitelkiama tuomet, kai mokomasis dalykas yra nesuprantamas“ (cit. iš: A. Juška. *Mažosios Lietuvos mokykla*. – Klaipėda, 2003. – P. 226–228, kur skelbiamas visas nutarimas). Šį nutarimą vėliau patvirtino ir plėtė dar kiti vyriausybinių įsakai.

Diskriminuojamos tautinės mažumos su vyriausybės leidžiamais potvarkiais išstumti jų kalbas iš mokyklos ir viešojo gyvenimo nesitaikstė. Apie Mažosios Lietuvos lietuvių priešinimąsi labai plačiai rašoma nurodytoje Alberto Juškos knygoje (p. 232–250), taip pat leidinyje *Kovos kelias. Klaipėdos krašto prisijungimui prie Lietuvos 15-ųjų metų sukakčiai paminėti almanachas* (Klaipėda, 1938. – P. 45–50).

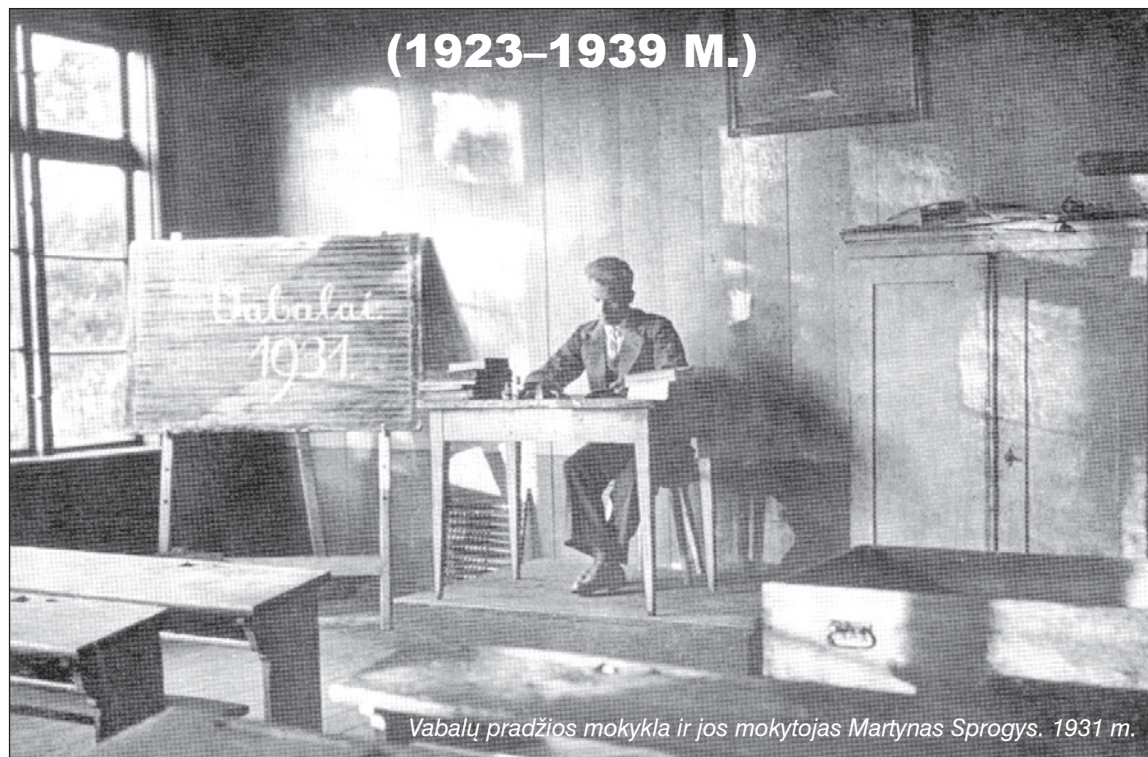
Lietuvių apeliacijos į Vokietijos aukščiausių pareigūnų sąžinę rezultatų nedavė. Ilgainiui, apytikriai nuo 1907 m., liautasi klabinėti jų duris. Viena, kaip rodo A. Juškos pateikta 7 lentelė (p. 254), vis mažėjo lietuviškai kalbančių mokinių: 1886 m. jų buvo 35,5 proc., o 1911 m. 26,1 proc. Mat smarkiai sumažėję ir lietuviams užsirašančių piliečių Mažojoje Lietuvoje: 1910 m. jų buvo 94 tūkst. (p. 255). *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (t. II, p. 596, lentelė; toliau MLE) jų nurodo daugiau – 114 tūkstančių. Antra, nors lietuvių tautinis judėjimas čia nebuvo visai nuslopęs, bet didžiosios dalies lietuvininkų nusiteikimas kovoti dėl gimtosios kalbos teisių mokykloje, atrodo, buvo gerokai išblėšęs.

Atgyja viltys gražinti lietuvių kalbą į mokyklą

Išlaikiusiems tautinę savimonei lietuvininkams viltys sugražinti gimtąją kalbą į pradinę mokyklą atbudo, kai Versalio sutartimi nuo pralaimėjusios karą Vokietijos buvo atimtas Klaipėdos kraštas – dalis Mažosios Lietuvos, ir laikinai, kol bus perduotas Lietuvai, nuo 1920 m. vasario 15 d. jį pradėjo administruoti prancūzai – jų generolas Dominikas Odri (Odry). Jį 1921 m. gegužės 1 d. pakeitė civilinis komisaras prancūzas Gabrielius Petisnė (Petisnė). Prancūzų įgaliotiniai, administruodami kraštą, rėmėsi iš vokiečių valdininkų sudarytomis įstaigomis, kurios ir toliau laikėsi vokiečių krypties.

Jau žlungant Vokietijos imperijai, 1918 m. lapkričio 16 d. Tilžėje įvyko Mažosios Lietuvos lietu-

KLAIPĖDOS KRAŠTE

(1923–1939 M.)

Vabalų pradžios mokykla ir jos mokytojas Martynas Sprogys. 1931 m.

vių susirinkimas, kuris įkūrė politinę organizaciją Prūsų lietuvių tautinę tarybą (netrukus ji pasivadino Mažosios Lietuvos tautine taryba). 1919 m. ji persikėlė į Klaipėdą. Rūpindamasi Klaipėdos kraštą sujungti su Lietuva, ji stengėsi sudaryti šiam aktui ir politines, ir kultūrinės prielaidas. Tad iš jos akiračio nedingo nė krašto mokyklose vis blogėjanti lietuvių kalbos padėtis – blogesnė negu prieš karą. Beveik visose mokyklose, kuriose mokinių daugumą sudarė lietuviukai, liautasi vartoti jų gimtąją kalbą nė tiek, kiek leista 1873 m. įstatymu. Tarybos aktyvistai dėl tokios padėties kreipėsi į prancūzų gubernatorių ir krašto direktorių. Ši, kaip sakoma jos 1920 m. liepos 6 d. *Palieptame apie mokinių tokiose liaudies mokyklose, kurias lanko lietuviškai kalbantys kūdikiai* (išspausdinta: *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920 07 10, Nr. 18, p. 168; visų Klaipėdos krašto leidinių rašyba sumoderninta), dar balandžio 15 d. per apskričių mokyklų inspektorius kreipėsi tuo reikalu į ponus mokytojus. Tačiau tarp gyventojų radęsi klaidingų šio paliepimo interpretacijų, todėl jis skelbiamas viešai:

„Ponui gubernatoriui 7. šio mėn. paliepus, įsakoma visiems lietuvių kalbos mokantiems mokytojams, naujiems mokyklų metams prasidėjus vyriausio Rytprūsijos prezidento paliepimą nuo 24. julio (t. y. liepos. – A. P.) 1873 apie mokinių tokiose liaudies mokyklose Prūsų provincijoje, kurias lanko lietuviškai kalbantys kūdikiai, pildyti.

Sulig šito, turi vieros pamokslas (t. y. mokymas. – A. P.) ant apatiniojo mokyklos laipsnio (= vok. auf der Unterstufe. – A. P.) tokiems vaikams, katrių motynos kalba lietuviškoji yra, jų motynos kalbą nudalinami būti.

Aukštesniame mokyklos laipsnyje turi lietuviškieji vaikai lietuviškai skaityti ir rašyti mokiniams būti. Iš jų reikia ir reikalauti, kunigo pamokoms reikalinguosius vieros mokslus savintis [...]“

Toks prancūzų sudarytos vokiško nusiteikimo direktorijos potvarkis, patvirtinantis 1873 m. įsakymą, su kuriuo kadaise ilgai buvo kovota, negalėjo patenkinti lietuvininkų patriotų. 1921 m. pradžioje nepasitenkinimas buvo išreikštas memorandume generolui Odri. Jis visas paskelbtas knygoje: M. Purvinas. *Klaipėdos krašto moky-*

klų draugijos istorija (Kaunas, 1995. – P. 28–30), o ištraukos – A. Juškos veikale (p. 293–295).

Negalėdami čia pateikti viso memorandumo, kad būtų suvokiami to meto Klaipėdos krašto lietuvių siekimus, tenkinamės keliomis jo ištraukomis. Jame visų pirma pareiškama: „Mes turime reikalauti, nebodami kokio iš tikro bus mūsų Krašto politinė ateitis, kad mūsų liaudies mokykla kaip ir visų kitų normalinėje padėtyje gyvenančių tautų mokykla, būtų pastatoma grynai tautiniu ir doros pamatu.“ Iš to pasakymo suprantame, kad Klaipėdos krašto lietuviams turi būti kuriamos lietuviškos mokyklos. Memorandumo autoriai perėjimą prie tautinės mokyklos numato įgyvendinti ne vienu moju: „Atsižvelgdami į šių dienų mūsų krašto gyventojų sudėtį ir tinkamų mokytojų bei mokymo priemonių stoką viršuj minėtąjį siekimą galėsime vykdyti tikrai iš palengvo.“ Pačioje pradžioje, jau po šių metų Velykų, pradėdantys lankyti mokyklą lietuvių vaikai žemutiniame ir aukštutiniame skyriuose vien tikybos dalykų mokomi lietuviškai, o kiti dalykai tęsiami vokiškai iš vokiškų vadovėlių. Tačiau „Naujai privalo būti įvedama visose mokyklose lietuvių tautos istorija.“ Suprask: ji turi žadinti tautinį susipratimą.

Memorandume nurodytas galutinis tikslas: „Liaudies mokyklos iš palengvo turės būti skiriamos į grynai lietuviškas ir grynai vokiškas.“ Antra vertus, autoriai pabrėžia, kad abiejose mokyklose turės būti mokiniai išmokomi antrosios kalbos – kalbėti, skaityti ir rašyti, nes abiejų tautų žmonėms reikės ir toliau greta gyventi, taigi abiem kalbomis bendrauti. Dokumentas numato priemonių, kaip parengti mokytojų, galinčių tokiomis sąlygomis dirbti mokyklose.

Į šias idėjas kiek ne kiek buvo atsižvelgta 1921 m. kovo 14 d. generolo Odri ir jam talkinusio civilinės valdžios vedėjo prefekto Petisnė pasirašytame įsakyme Nr. A 224 (*Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1921 03 17, Nr. 32, p. 283). Šitas įsakymas pakeitė pernykštį direktorijos potvarkį: truputį praplečiama lietuvių kalbos mokymo liaudies mokyklose apimtis. Čia sakoma:

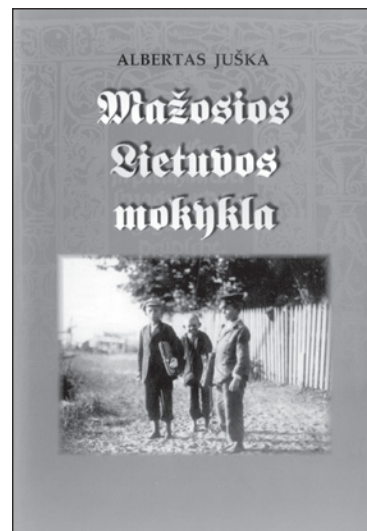
„Po Velykų atleidų (t. y. atostogų. – A. P.) mokyklose mokiniams prasidėjus, bus pamokslas lietuviškoji kalbą sekančiai nudalinamas:

I. Tikybos pamokslas tur kūdikiams, kurių šeimos (tėvų) kalba lietuviška yra, vien tik lietuviškai nudalinamas būti. Lietuviškas skaitymas ir rašymo pamokslas pradeda jau viduriniame laipsnyje ir aukštesniame laipsne toliau vedamas.

II. Lik 1. apilio (= balandžio) tur visuose žemininkų kiemuose (= kaimuose) ir mokyklos valsčiuje Klaipėda–Smeltė 4, tėvai visų vokiškų ir lietuviškų mokinių pagal jiems pristatytus formulius atitinkantiems šaltyšiams pareiškimus įteikti, ar jie kūdikių dalyvavimą lietuviškame tikybos ar skaitymo ir rašymo pamoksle sulig šitu palieptu velija.

III. Šaltyšiai užprašomi, šitą palieptimą paprastu būdu pagarsinti ir tėvus pareiškimų įteikimui užprašyti. Įteikus pareiškimus tur šaltyšiai mokytojams pirm mokyklos pamoksliui prasidėjus, įteikti.“

Taigi prancūzų pareigūnai sumanė organizuoti savotišką referendumą dėl sprendimo, kurioje mokykloje dėstyti kuria kalba. Toks referendumas būtų tikslingas, kai skirtingoms nuomonėms atstovauja politiškai, kultūriškai

Alberto Juškos knygos „Mažosios Lietuvos mokykla“ viršelis

ir ekonomiškai apylygės jėgos. Būdamčiai, ilgus amžius engtai silpnai tautelei jis gali būti pražūtingas.

Sąmoningųjų lietuvininkų skatinimas padaryti lietuvių kalbą mokykloje mokomąją kalbą sulaukė įnirtingo vokiečių pasipriešinimo. Apie jį

plačiai rašoma minėtoje M. Purvino studijoje (p. 31–33). Vokiečių šoviniščių nuožmi kampanija prieš lietuvių kalbą mokykloje padarė lemiamos įtakos tėvų apklausai. M. Purvinas pateikia tokius 1921 m. balandžio pabaigoje baigtos apklausos duomenis, kuriuos paskelbė krašto direktorija. „Klaipėdos žemininkų apskrityje, – rašo M. Purvinas, – buvo 1788 vaikai su vokiečių ir 2907 su lietuvių gimtąja kalba. Iš jų 1416 vaikų reikalavo lietuviškų tikybos ir 232 lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų. Šilutės apskr. buvo 3790 vaikų su vokiečių, 2411 su lietuvių ir 9 su latvių gimtąja kalba. Iš jų 312 reikalavo lietuviškų tikybos ir 79 skaitymo ir rašymo pamokų. Pagėgių apskr. buvo 4636 vaikai su vokiečių ir 1331 su lietuvių gimtąja kalba. Tikrai 162 norėjo tikybos mokyti lietuviškai, o 55 lietuviškai skaityti ir rašyti.“

Vokietininkai iš šios apklausos nieko daugiau nė nesitikėjo: tokių rezultatų jiems, išvalgiams engėjams, ir reikėjo. Prancūzai pakliuvo ant demokratijos kabliuko. O „demokratija – tai piktnaudžiavimas statistika“, – yra pasakęs Argentinos rašytojas Chorchė Lujis Borchesas (Borges). Kaip buvo pasiekti tokie rezultatai, būtų atskira ilga kalba. Norint tikrai nustatyti, į kurias mokyklas įvesti daugumai lietuvių vaikų jų gimtąją kalbą, nereikėjo jokios apklausos: būta gana tikslios bažnyčios vedamos parapijiečių statistikos, kokią kalbą jie vartoja namuose. Tačiau tada nebūtų buvę įmanoma klastoti duomenų ir manipuluoti mokinių tėvų nuomonėmis. M. Purvinas apklausos padarinius taip įvertino: „Po tėvų apklausos lietuvių kalba mokyklose bemaž visiškai išnyko. Net ir tikyba nebuvo dėstoma lietuvių kalba, kur tikrai mažas skaičius to pageidavo.“

Mokyklų klausimas nuo sukilimo iki Konvencijos pasirašymo

Trumpas tai laikotarpis, bet labai reikšmingas tolesnei lietuviškų mokyklų raidai Klaipėdos krašte.

1922 m. pabaigoje Klaipėdos krašte padėtis pasidarė labai įtempta. Lietuvių jėgoms pasidarė labai aišku, kad atėjo sprendžiamasis laikas dėl Klaipėdos krašto likimo. Gruodžio 18 d. įsikūrė Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas, kuris ėmė rengti krašte jėgas okupacinei prancūzų administracijai ir jos pastatytai direktorijai pašalinti. Savo ruožtu Lietuvos vyriausybė, kariuomenės ir šaulių vadovybės intensyviai rengėsi ginkluotomis jėgomis įsikišti į brestančius įvykius. Pretekstą tam įsikišimui davė 1923 m. sausio 9 d. į Šilutę pasitraukusio Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto paskelbtas manifestas, kuriame pareikšta:

„1. Nuo šiandien visą šio krašto galybę ir vyriausią valdžią paimame į savo rankas.

2. Ligi šiol buvusią krašto direktoriją su Steputaičiu priešaky ir Statsratą skaitome atstatytą ir nieks neprivalo jų klausyti.

3. Nuo šiandien pat Klaipėdos krašto direktorijos Pirmininku paskiriame mūsų krašto gyventoją, buvusį senos direktorijos narį, Erdmaną Simonaitį ir pavedame jam ne vėliaus trijų dienų sudaryti Krašto Direktoriją iš 5 žmonių“ (iš 11 punktų čia pateikti pirmieji trys).

Po manifestu padėti penkių Klaipėdos veikėjų parašai: Vyriausiojo

Nukelta į 13 p.

LIETUVOS MOKSLINĖS BIBLIOTEKOS: MOKSLO ŠVENTOVĖS AR INFORMACIJOS GREITKELIAI?

Pradžią Nr. 17

Achilo kulnas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto profesorius Arvydas Pacevičius priminė ir kai kuriuos bibliotekų raidos momentus. Jaukios tyrimų bibliotekos modelis Europoje vyravo iki XVIII a. vidurio, kai šį modelį pakeitė bibliotekos kaip komunikuojančio mokslinės informacijos centro modelis, siejamas su Getingeno universitetu. Toks aktyvios mokslinės bibliotekos tipas Gottfriedo Ernesto Groddecko (beje, Getingeno universiteto auklėtinio) pastangomis XIX a. pradžioje iš dalies buvo įdiegtas Vilniaus universitete, su kuriuo konkuravo Tartu universitetas.

Deja, geometrine progresija augant bibliotekų fondams, mokslinės bibliotekos jau XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje tampa „fabrikais“, nepatogiais vartotojui dėl pailgėjusio kelio nuo rankraščių, dokumento, knygos iki skaitytojo. Tačiau didžiausią smūgį gražiai žaibiškos prieigos prie informacijos išteklių idėjai sudavė totalitarinė valstybė, mokslines bibliotekas pradėjusi vertinti „politinio tikslingumo“ kategorijomis ir, siekdama ideologinės kontrolės, pradėjusi bibliotekų centralizaciją, kurios padarinius Lietuvoje jaučiame iki šiol. Prisimintina, kad SSRS 1937 m., jau po garsiosios „akademikų bylos“,

Šiame moderniam statinyje įsikurs Vilniaus pedagoginio universiteto biblioteka

LR Švietimo ir mokslo bei Kultūros ministerijų rugsėjo 8 d. surengtoje apskritojo stalo diskusijoje Šiuolaikinė mokslinė biblioteka – moderniam mokslininkui ir visuomenei buvo aptarta daugelis mokslinei ir plačiajai visuomenei rūpimų klausimų. Diskutuota, kokia turi būti ateities mokslinė biblioteka, jos strateginės veiklos kryptys atsižvelgiant į mokslininkų poreikius ir gyvenimo keliamus reikalavimus. Kaip užtikrinti mūsų mokslininkams prieigą prie naujausių duomenų bazių, pasaulio mokslinių publikacijų? Ką čia gali padaryti pačios bibliotekos ir kur reikia valstybės sprendimų? Koks santykis turi būti tarp bibliotekose kaupiamų ir saugomų atminties relikvų, kultūros paveldo dalykų ir prieigos prie naujausios, bet greitai senstančios informacijos?

Tai ir šalies mokslinių bibliotekų ateities orientyrų paieškos.

Tai ir šalies mokslinių bibliotekų ateities orientyrų paieškos.

MA biblioteka, nors pastaruoju metu gal bene daugiausia kritikuota. Biblioteka leidžia tęstinį mokslo darbų rinkinį, rengia ir publikuoja fonduose saugomo paveldo tyrimų

pagrindu parengtus solidžius mokslo veikalus. Prisimintina, kad bibliotekoje dirba penki mokslų daktarai – bene daugiausiai tarp visų šalies mokslinių bibliotekų.

Kol širdies nepakeitė mechatroninis siurblys

Aukštųjų mokyklų bibliotekų ateitis atrodo daug aiškesnė ir stabilėsnė už daugelį kitų net valstybinį statusą turinčių bibliotekų. Bent jau tiek aiški, kiek ir pačių kai kurių aukštųjų mokyklų ateitis, nors dėl pastarųjų tenka ir paabejoti. Tačiau net jei dalis aukštųjų mokyklų būtų jungiama ar kitaip pertvarkoma, jų bibliotekos neišnyks, nes akademinis darbas neišsivaizduojamas be bibliotekos. Kitas dalykas, kokia ta biblioteka bus. Modernus pasaulis tų bibliotekų veiklos modelių yra pasiūlęs ne vieną. Iš A. Pacevičiaus minčių matyti, kad tai nėra jokia paslaptis – mūsų mokslininkai yra dirbę, tobulinęsi, susipažinę su moderniausiomis Europos ir kitų žemynų bibliotekomis. Esame informacijos greittelyje bent jau tuo požiūriu, kad žinios mus pasiekia įvairiais kanalais, kai kurie universitetai jau patys šiuos greitkelius tiesia. Pavyzdys – Šiaulių, Kauno medicinos ir Mykolo Romerio universitetai, turintys modernias bibliotekas. Iškilio naujas Vilniaus pedagoginio universiteto bibliotekos statinys, netrukus jame pradės veikti nauja šio universiteto biblioteka. Sprendžiant iš konkursą laimėjusio architekto Rolando Paleko Arch Studijos kūrybinės grupės projekto, daug ką turėtų nustebinti Saulėtekio alėjoje iškilsianti naujoji Vilniaus universiteto bibliotekos architektūra, kurios oficialus pavadinimas – Mokslinės komunikacijos ir informacijos centras.

Pats pavadinimas rodo mūsų kompleksus ir prikišamą siekį būtinai demonstruoti savaip suvoktą modernumą, tarsi sąvoka *centras* būtų informatyvesnė už laiko patikrintą sąvoką *biblioteka*. Akivaizdu, kad be naujausių technologijų šiandien sunku įsivaizduoti modernumą, informacijos greitkelius, tačiau net ir naujausios

Nukelta į 15 p.

Šiaulių universiteto atnaujintos bibliotekos skaitykla

kuriai pretekstas buvo neva Mokslų akademijos bibliotekoje nuslėpti paskutinių Romanovų dinastijos atstovų „atsisakymo nuo sosto“ originalūs dokumentai, SSRS MA bibliotekos darbuotojų susirinkime buvo kalbama apie mokslinę biblioteką „kaip vieningą organizmą, kurio čiuptuvai (rus. „ščіупалцы“) privalo apimti visus mokslo-tiriamuosius institutus“. Tame posėdyje akademikas D. S. Roždestvenskis išreiškė nuomonę, svarbią visų laikų ir santvarkų mokslininkams: „Knyga vartotojui [bibliotekoje] turi būti pristatyta per dvi minutes, o ne per 2 val., 30 ar 10 min., kaip siūlo bibliotekininkai – kito kelio nėra“.

Pirmoji A. Pacevičiaus išvada tokia: mūsų laikais mokslinė biblioteka neišsivaizduojama be patogaus, greito, efektyvaus, skaitytojo poreikius atliepančio aptarnavimo. Diskusija žiniasklaidoje dėl Lietuvos MA bibliotekos tik išryškino šį Lietuvos mokslinių bibliotekų Achilo kulną. Antroji išvada sietina su profilinio mokslinės literatūros, ypač periodikos, komplektavimo reikalais. Ar sudarytos sąlygos šiai funkcijai vykdyti,

ar vyksta koordinavimas nacionaliniu lygiu? Šalia duomenų bazių tradicinėse laikmenose komplektuojami ir saugomi informacijos šaltiniai, bet šalies mastu šios veiklos koordinavimas dar toli gražu nėra be priekaištų. Kokia toji mokslinė biblioteka turėtų būti? Pasaulinė patirtis rodo, kad nors tai ir vieša erdvė, bet ji neišvengiamai turėtų artėti prie savotiško mokslininko kūrybinės laboratorijos modelio, kai mokslininkas ilgai nenuobodžiauja laukdamas užsakyto spaudinių ar prieigos prie kitų šaltinių. Šiuolaikinė mokslinė biblioteka – vieta, kur per trumpiausią laiką galima gauti informacijos apie tam tikros srities naujausius mokslinius pasiekimus. Tokią paslaugą galėtų teikti bibliotekininkai/bibliotekininkės referentai/referentės, o mokslininkas, laukdamas rezultatų, spėtų išgerti puodelį kavos ar lietuviškos geros...

Kuri Lietuvos mokslinė biblioteka šiandien yra labiausiai priartėjusi prie tyrimų bibliotekos modelio? Į šį knygotyrimininko prof. Domo Kauno klausimą A. Pacevičius, nemenkindamas akademinė bibliotekų nuopelną, atsakė nedvejodamas: tai Lietuvos

Profesorius Arvydas Pacevičius po pranešimo, šalia švietimo ir mokslo ministro patarėja Dangulė Kiznienė

Baltasis šviesoraščio metraštininkas, arba Penki vakarai su Bernardu

Pradžia Nr. 15

Tiesą rašyti pasiutiškai sunku

Bernardo gebėjimas būti dėmesingu ne tik literatūros klasikams, įžymybėms, bet ir paprastiems jų aplinkos žmonėms, daug ką pasako ir apie patį Bernardą. Štai Evės Simonaitytės sesers suolo draugė Marytė Klingerytė, gyvenusi Giruliuose. Ji ne tik pateko į Bernardo fotoobjektyvą, bet ir atskleidė kaip įdomi asmenybė, įliejusi naujos šviesos į literatūros klasikės portretą. Kaip rašytojos sesers suolo draugė lankydavosi ir pas Simonaitę, labai daug Bernardui yra papasakojusi apie rašytojos jaunystę.

Pasak ponios Antaninos Aleknavičienės, visiems, kurie buvo rašytojos aplinkoje, iškentė jos keistybės ir kaprizus, reikėtų duoti mažiausiai po ordiną. Pirmiausia tokio ordino nusipelnytų žurnalistas Vytautas Kaltenis – už Simonaitės ilgametę globą, taip pat rašytojai patarnavusi Domutė, jeigu dar gyva. Vytautas Kaltenis 2009 m. tapo 23-uoju Klaipėdos apskrities literatūrinės Ievos Simonaitytės premijos laureatu už 2008 m. išleistą straipsnių rinktinę *Ak, gražus dangau! Klaipėdiški pasakojimai*. Autoriaus 1960–2008 m. užrašyti pasakojimai sudėti į knygą – tai dar vienas paminklas Evei Simonaitytei, Adomui Brakui, Evei Labutytei, Lidijai Meškaitytei ir daugeliui kitų Klaipėdos krašto ir Karaliaučiaus žemės žmonių.

Bet štai kas dar įdomu. Jeigu E. Simonaitytė buvo tokio sudėtingo charakterio, ne taip paprasta buvo su ja bendrauti, kodėl žmonės su ja norėjo bendrauti? Gal ir nelipo kaip vapsvos prie medaus, bet juk lankydavosi pas rašytoją, vadinas, ji žmones traukė. Nepaisant viso rašytojos charakterio prieštaravimo ir kartais, atrodytų, keistokų poelgių, tai buvo labai turininga asmenybė. Karšta Simonaitytės gynėja staiga pasireiškė ponina Antanina Aleknavičienė, tiesiog mūru pasiryžusi stoti į josios pusę ir ginti nuo menkiausio nepagarbaus žodžio rašytojos adresu.

Ponia Antanina siūlo prisiminti Evės vaikystę, jai gyvenime tekusių išbandymus, vargus, fizines ir kitokias kančias, kurias teko patirti, ir jeigu sugebėsime į visa tai įsijausti, daug ką suprasime ne tik rašytojos gyvenime, bet ir žmonių santykiuose. Nuo pat mažumės tai mergaitei buvo labai sunku. Penkerių metų būdama susirgo kaulų džiova, visam gyvenimui likusi luoša, bet neįgalumas dar nereiškę, kad buvo išvaduota nuo kaime augusios mergaitės darbų. Jeigu ir buvo nuo ko išvaduota, tai veikiausiai nuo didžios dalies jos amžiaus mergaitei tekdavusių džiaugsmų. Jai niekada nebuvo paprasta ir lengva, ypač kai Evė pradėjo perprasti savo padėtį, gerokai skirtingą nuo kitų savo bendraamžių. Vargu ar rastume kitą asmenį, kuris Evei tekusioje padėtyje būtų išsaugojęs šviesų optimizmą ir gebėjimą visada lengvai bendrauti su aplinkiniais. Todėl ponina Antanina yra karšta Evės Simonaitytės gerbėja, nes ar daug kas tai mergaitei, merginai ir moteriai tekusiomis aplinkybėmis būtų įstengęs ne tik nepalūžti, bet ir išskleisti savyje glūdinį talentą taip plačiai, turiningai, visas savo kūrybines galias atiduoti savo krašto žmonėms, savo tautai. Ne iš visų skaitytųjų rašytoja susilaukė tik padėkos ar pritarimo, buvo ir tokių, kurie taip ir nesugebėjo atleisti rašytojai už jos kūryboje pateiktą nuogą tiesą

Visada permaininga Baltijos jūra

apie lietuvininkus ir klaipėdiškius, o ta tiesa juk ne visiems patiko, daug kam akis badė.

Tiesą rašyti kartais pasiutiškai sunku – su tuo nuolat susidurdavo ir Bernardas, ne kartą už tiesos žodį pats gavęs pylos. Ir šiandien jis neturi išsidirbęs vienintelio teisingo recepto, kaip reikia tas tiesos porcijas dozuoti, o kartais gal kai ką ir filtruoti. Su šiuo gyvenimo ir kūrybos santykiu tenka turėti reikalų nuolat – neatrodo, kad laikui bėgant ir pasiglemžiant daugelį jo rašinių herojų būtų lengviau ir paprasčiau tuos opius klausimus spręsti.

Ko gero, šiuo atveju turi lemti tik meilė aprašomiems žmonėms ir atsakomybė už parašytą žodį. O kad gyvenimas kupinas paradoksų ir prieštarų, tai juk ne mūsų pastebėta. Ko gero, ir su tomis problemomis tenka susidurti daugumai rašančiųjų, ypač apie konkrečius žmones, gyvenusius sudėtingais gyvenimo laikotarpiais.

Generolo antausis

Ne kiekvienas fotografas mėgsta ir sugeba komentuoti savo padarytas nuotraukas. Bernardui patinka prisiminimais prikelti jau kadais negrįžtamai išėjusius asmenis, tiek savo bičiulius, tiek atsitiktinai kelioms akimirkoms sutiktus gyvenimo kely. Tačiau tų kelių akimirkų pakako nuspausti fotoaparato užraktą, sustabdyti mirksnį ir taip sutiktą žmogų įprasminti konkrečioje vietoje ir konkrečiu metu. Gal savotiškai net įamžinti, nes patekęs į B. Aleknavičiaus albumą ar knygą juk pradės tarsi naują gyvenimą, žadins ir kitų žmonių atmintį, jų prisiminimus.

Prie nuotraukų Bernardas daro ne šiaip priedašus – surašo išsias istoriją, savotišką novelę. Bernardui toks bendravimas su savo nuotraukų ir prisiminimų herojais yra toks natūralus, tarsi kitaip ir būti negali. Pasirodo, kad gali ir buvo kitaip, kol vienas žmogus jį paprotino savo albumus pateikti per vaizdą ir rašytinį žodį.

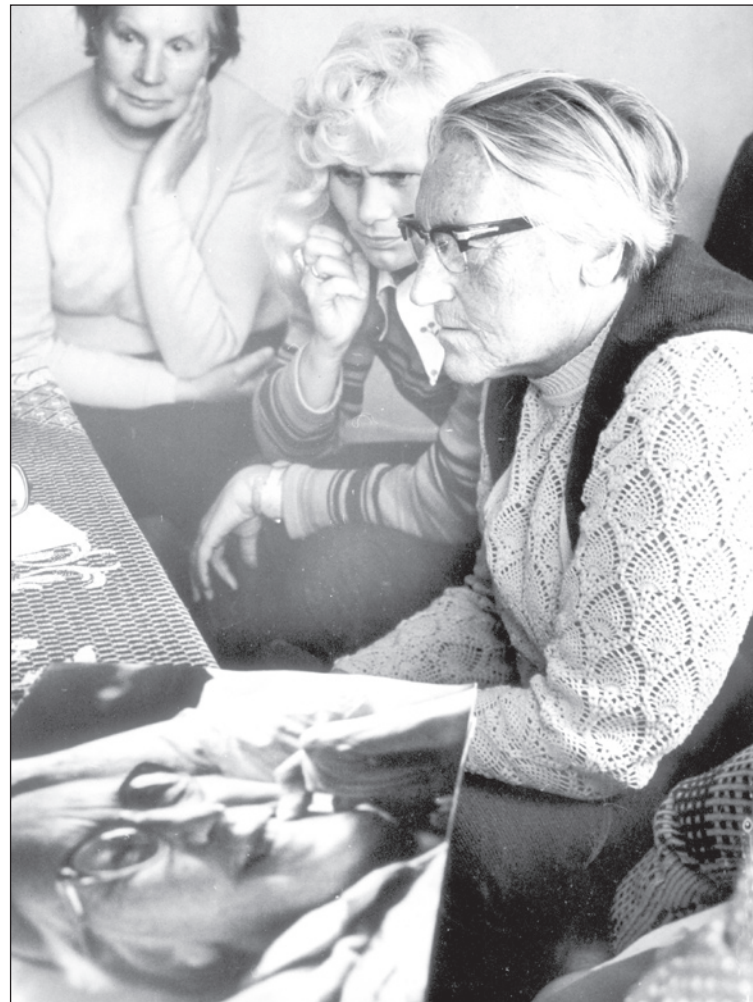
Tai buvo labai seniai. Kazimierukas, Tamošiūnas, prieš kokius 40 metų šitaip paskatino Bernardą veikti. Kad ir kokia informatyvi nuotrauka būtų, tegu ir savaiminis išbaigtas fotografijos meno kūrinys, bet toli gražu ne

viską gali papasakoti. Bent jau pats Bernardas visada turi ką pridėti, todėl jam šis žanras labai prie širdies.

Žinoma, ir apie patį Kazimierą Tamošiūną turi ką pasakyti. Jis buvo jaunas mokytojas, trejus metus Kaune studijavęs medicina. 1943 m. naciams uždarius Lietuvoje aukštąsias mokyklas, K. Tamošiūnas toliau mokslų tęsti negalėjo, tad Utenos gimnazijoje vaikus mokė lotynų kalbos. Mat studijuodamas mediciną lotynų kalbą šiek tiek mokėjo. 1944 m. rudenį Utenoje jau šeiminingavo vokiečius išstūmę sovietai. Per spalio revoliucijos šventes kažkas Utenoje iškabino antitarybinius atsišaukimus. Pradėta ieškoti, kas tą galėjo padaryti. Į enkavedistų akiratį pateko ir Kazimierukas, „fašistų kal-

bos mokytojas“. Mat visos kalbos, išskyrus rusų, „išvaduotojams“ buvo fašistų kalbos.

22 metų mokytojas buvo suimtas ir pradėtas tardyti. Tardė papulkininkis, bet rusiškai Tamošiūnas nemokėjo. Staiga tardymo metu prasivėrė durys ir įžengė generolas. Jis keliais žodžiais persimetė su papulkininkiu, paskui priėjo prie Tamošiūno: „Tai ką, neprisi-pažįsti?“ Vaikinas, išgirdęs lietuviškai kalbantį generolą, labai apsidžiaugė, pasakė nesuprantas, ko iš jo norima. Generolas trenkė vaikiniui į vieną žandą, o tam susvyravus ir į kitą žandą. Vaikiniui iš burnos pasipylė kraujas, o generolas pareiškė: „Pabūsi pas mus, prisipažinsi ir tuos dalykus, kurių nesi padaręs.“ Apsisukęs išėjo.

Rašytoja Evė Simonaitytė, dailininkė Evė Labutyte ir rašytojos pagalbininkė Domutė Priekulėje 1977 m. apžiūri būsimo foto parodos eksponatus

Tardytojas papulkininkis, matyt, buvo žmoniškesnis, leido vaikiniui nusišluostyti kraują ir per vertėją paklausė: „Ar žinai, kas čia buvo?“ Iš kur galėjo žinoti Kazimieras. „Čia buvo general Gucevič.“ Toks buvo Utenos mokytojo Kazimiero Tamošiūno susitikimas su sovietiniu rašytoju ir tuometiniu Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaru generolu majoru Aleksandru Gudaičiu-Guzevičiumi.

Šį epizodą Kazimieras Bernardui papasakojo po apsilankymo Antakalnio kapinėse: „Einu per kapines apžiūrinėdamas žemės kauburėlius ir prieš mano akis užrašas: „Liaudies rašytojas Aleksandras Gudaitis-Guzevičius.“ Sustoju. Susimąstau. Tai tu mane mušei, sukruvinai, o dabar aš galiu įspirti į tavo kapą. Nebijok, to aš nedarysiu.“ Bernardas su Kazimieru labai susidraugavo, ir šis vis skatino užsirašyti visas gyvenimo istorijas, su kuriomis Bernardui yra tekę susidurti. K. Tamošiūnas mirė 1974 m., Bernardas iš Klaipėdos lydėjo savo bičiulį į Daugailius, kur šis atgulė amžinam poilsiui.

Kunigo Jono Jurgaičio knygoje *Aukos keliu* taip pat rašoma, kad tardymo metu jį, Joną Jurgaitį, yra daužęs A. Gudaitis-Guzevičius. Vadinas, išli-ko ne vienas liudijimas, kaip būsimasis Lietuvos SSR liaudies rašytojas tardė „liaudies priešus“, taip pat ir plunksnos brolius.

Ir K. Tamošiūnas buvo parašęs savo prisiminimų knygą. Reikėtų tik apgailestauti, kad taip ir liko neišspausdinti K. Tamošiūno darbai, kurių stilius buvo nepaprastai puikus, – bent taip tvirtino Bernardas ir Antanina. Ypač gaila, kad ligi šiol nespausdintas Tamošiūno vaikystės dienų romanas. Tamošiūno žmona mirė ir neliko kas pasirūpina išleisti romaną. Rankraštis, regis, yra pas Tamošiūno dukterį, gyvenančią Vilniuje. Gal atsiras, kas susidomės ir paskatins išleisti?

Apie generolo antausius K. Tamošiūnas Bernardui papasakojo stagnacijos metais, kai tokie pasakojimai galėjo baigtis nemalonumais už „tarybinės tikrovės juodinimą“. Vadinas, pasit-kejo Bernardui.

Visą gyvenimą pūtė dūdas

Bernardas tvirtina gyvenęs savo nugyvento gyvenimo prisiminimais, bet dėl to nenusimena. Išėitų, kad daugiausia tai malonūs prisiminimai. Kad ir Vytautas Lukauskas, kunigaikščio Oginskio orkestro muzikantas Rietave. To paties orkestro, kuriame grojo ir Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Nedaug trūko, kad Bernardas lengva ranka būtų pravertęs šį būsimos knygos lapą su muzikanto nuotrauka, kaip kad pravertė ne vieną prieš tai ir po to. Mat Bernardui knietį parodyti viską, tarsi akis įstengtų viską įsidėmėti ir įsiminti.

Bet argi galima taip atsainiai ir skubotai vien žvilgsniu perbėgti Vytauto Lukauskos surauktą nuo įtampos kaktą, kurioje atsispindi visa jo grojamos muzikos jėga, o gal kai kas ir daugiau? Stabdau Bernardą. Kaip pavyko taip išraiškiai ir gyvai nu-fotografuoti seną muzikantą?

Paprašytas Vytautas Lukauskas grojo savo namų aplinkoje, o Bernardas gaudė momentus. Sulaukė ir to gal vienintelio lemtingo, kai į seno muzikanto kaktą susirinko, susibėgo visos jo grojamos natos, kai kaktoje ir visame veide matyti visas jo nugyventas gyvenimas. O jis labai turiningas. Vytautas Lukauskas statė Čikagoje

Gedimino Žemlisko nuotrauka

Bernardo Aleknavičiaus nuotraukos

metro, paskui grįžo į Lietuvą. Beje, Čikagoje V. Lukauskui teko ir groti, nors iš to duonos nevalgė. Grojo kartu su kompozitoriumi Miku Petrausku. Nelemtą metų grįžo, nes prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Rusai V. Lukauską paėmė į kariuomenę. Ten irgi grojo dūdų orkestre. Rusijos revoliucijos jį nubloškė pas raudonuosius, kur taip pat teko ne kariauti, bet groti. Visą gyvenimą pūtė dūdas.

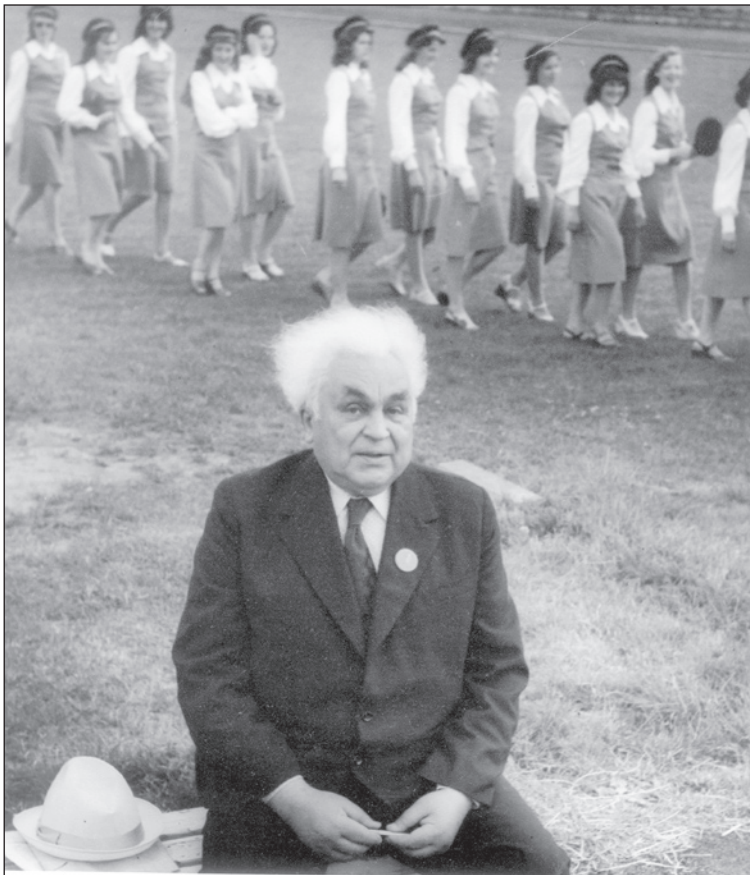
Bernardas muzikantą fotografavo jo gyvenimo saulėlydyje. Prieš tai V. Lukauskas vadovavo Rietavo meno saviveiklininkams, žodžiu, visą gyvenimą buvo su muzika. Pats aranžuodavo muzikinius kūrinius orkestrui.

Išėjusi iš gyvenimo karta, kurią sugrąžinti gali tik kitų žmonių, jaunesnių, prisiminimai, bet ir jiems, kaip Bernardui, jau gerokas metų kaupias. Gerai bent kad nedavė ilsėtis savo fotoaparato objektyvui, ištisu kelių gražiausių iškiliausių kartų atstovai liko įamžinti negatyvuose ir trumpose jų gyvenimo istorijose.

Išmintis – tarsi senis su pilnu maišu

Bernardas pripažįsta, kad bent jau kaimuose tų labai įdomių žmonių vis mažiau, o juk lietuviškas kaimas buvo tas gyvastingas šaltinis, be kurio ir miesto kultūros gyvybės syvai būtų seniai išdžiuvę. O grįžtant prie muzikanto V. Lukausko štai į ką Bernardas atkreipė dėmesį: žmogus atėjęs į mūsų laikus iš XIX a. pabaigos, bet jo vardas – Vytautas. Kur girdėta, kad tėvai katalikai XIX a. savo sūnui duotų „pagonišką“ vardą? O Lukauskiokui ne tik tėvai davė, bet ir tokį kunigą rado, kuris jų sūnų tuo vardu pakrikštytų. Tikriausiai šie faktai slepia ištisą ir pasiutiškai įdomią istoriją, bet jos jau niekada nesužinosime. Bernardas jaučia apmaudą, kad viso to nespėjo iš V. Lukausko iškvosti, o dabar jau per vėlu. Šiandien turėtų daug ko savo herojų ir antiherojų paklausti, visa bėda, kad mūsų išmintis sėlina iš paskos, kartais gerokai vėluodama. Jeigu visa ta išmintimi, kurią turi sukaupęs, būtų galėjęs naudotis prieš 40 metų, šiandien ne tiek jaustųsi padaręs. Bet išmintis ateina kaip tas senis – su sunkiu maišu ir labai iš lėto. Todėl Bernardas ir sako, kad gyvena savo nugyvento gyvenimo prisiminimais. Jie leidžia iš naujo patirti jau kartą išgyventus jausmus, bet tik tiek, nes laiką atgal sugrąžinti bejėgiai net ir prisiminimai. Nebent vaizduotėje.

Bernardas turi ir šokių tokį pasiteisinimą: iš tikro kūrybiniam darbui galėjo atsidedi tik išėjęs į užtarnautą poilsį. Ligi tol dirbo rutininį darbą,

„O kaip nemylėti Tavęs, Didysis Kristijonai Donelai, nes tu man suteiki tiek daug kūrybinių valandų.“ Tai prof. Konrado Kavecko žodžiai iš knygos „Donelaitis ir mes“

nors ir vadintą kūrybiniu, bet ne kūryba, o kasdienė rutina ėmė viršų. Visą gyvenimą svajojo parašyti knygą. Daug skaitė, rašė eiles, bet kas jų nerašė jaunystėje. Tiki, kad ateidamas į gyvenimą žmogus atsineša užduotį, kurią jam privalu atlikti. Jeigu tos priedermės neatsineš, tai kaip besiusi ar plėšysies – nieko neišeis.

Kad ir knyga *Žemaičių žemės rūpintojėliai*. Bernardas šventai įsitikinęs, kad jis ta knyga nesirūpino ir neruošė – ji pati pasiruošė išeiti į gyvenimą. Ir fotografuodamas apie jokią knygą negalvojo, lygiai kaip ir darydamas nuotraukas. Bet vieną dieną toptelėjo mintis: o gal reikėtų visa tai sudėlioti į knygą? Taigi ne jis pats sugalvojo, o kažkas kitas už jį išmintingesnis ant kelio užvedė, į pašamone pakuždėjo. 2008 m. pabaigoje pasirodė ir knyga.

Vienas iš Bernardo įtikėtų dalykų ir yra toks, kad gali stengtis, verstis per galvą, bet jeigu giliai žmogaus viduje nebus užkoduota, to ir nepadarys. Kūrybos srityje Bernardas yra fatalistas ir to neslapsto jokiais išvedžiojimais ir gudragalviškais paaiškinimais. Viskas paprasta. Kūjo savo pašaukimui įgyvendinti žmogus ir ateina į šį pasaulį. O atėjęs turi savo prievoles vykdyti. Labai paprasta gyvenimo tiesa.

Neįspėjama paslaptis

Bernardas patenkintas, kad neturi lengvojo automobilio, sodo ir kitų žmonėms tarsi būtinų dalykų. Jeigu turėtų, nebūtų parašęs ir išleidęs tiekios knygu, daugybės straipsnių. Jis džiaugiasi, kad kiti tuo turėjimu laimingi, bet jam pačiam viso to nereikia. Apskritai savo paties indėlio į nuveiktus darbus Bernardas nepervertina, girdi, viską padarė laikas ir užsispyrimas. Atėjo laikas tom knygoms ir kitiems darbams pasi-

rodyti ir jie pasirodė. Fotografuodamas apie visa tai negalvojo, nes dirbo tai dienai reikalingą darbą. Kartais kai ką nufotografuodavo „į šalį“ – kokį įdomų žmogaus veidą ar pakelės kryžių. Kur būtų galėjęs stagnacijos metais tą kryžių ar smūkelį panaudoti? Redakcijos pažiūrėtų į tokį siūlytoją kaip į ne visai normalų. Niekur nepanaudosi, todėl negatyvą dėdavo į voka, užrašydavo, kada ir kaip fotografavo – tuo ir pasibaigdavo.

Bet štai atėjo 1987–1988 metai, ir Bernardui panižo rankos nuotraukas spausdinti iš senų ir jau primirštų negatyvų. Kodėl jam taip prireikė tų nuotraukų ir pats negali pasakyti, bet prisispausdino krūvas. Jeigu nebūtų tų nuotraukų padaręs, šiandien ne kažin kiek tų knygų būtų galėjęs išleisti. Dabar iš plataus nespaltvoto negatyvo padaryti nuotrauką Klaipėdoje kainuoja 8 litus – kokiam pensininkui būtų pagal kišenę? Mat iš plačių negatyvų nuotraukas daro. Iš siaurų negatyvų norėdamas padaryti nuotrauką turėsi suploti 1,5 lito – irgi pinigais. Plėšikavimas vidury dienos. Visa laimė, kad Bernardas savo laiku tų nuotraukų spėjo prisidaryti.

Maždaug 1987–1988 m. Bernardas pradėjo fotografuoti siaurajuosčiais fotoaparatais. Gal dinamiškas laikas privertė. Ligi tol daugiausiai fotografavo plačiau juostėmis fotokameromis. Jomis reportažinių nuotraukų nepadarysi, reikia ypatingo atsidėjimo, gerų fotografavimo sąlygų, pozavimo. Tiesa, nuotraukų kokybę galima išgauti geresnę, be to, ano meto spauda propagavo platų kadra, didelio formato nuotraukas, tad fotožurnalistai dirbo sąlygomis, kokias turėjo.

Dabar Bernardas, jeigu turėtų pradėti iš naujo, dirbtų tik su siaura kamera, nes ir ją naudojant galima padaryti daug ir be galo gražių dalykų. Save vadina fotografu juodadarbiu, nes anuometėmis sąlygomis niekas nėsavojo apie skaitmeninius fotoaparatus ar kitas šiuolaikinio fotografavimo gudrybes. Kad ir kokiomis neįtikėtinomis skaitmeninėmis galimybėmis prikaišiotas dabartinis fotografų arsenalas, svarbiausi jų darbe išlieka tie patys du klasikiniai dalykai – kompozicija ir apšvietimas. Daugiau nieko nereikia. Žinoma, mintyje turi me labiau nespaltvotą fotografiją.

Bernardas sakosi beveik niekada nenaudojęs blykstės, nes dirbtinė šviesa veidą daro „blynišką“, plokščią ir neišraiškingą. Todėl fotografuojamą asmenį stengdavosi taip pasisodinti, kad šešėlis sudarytų reikalingą kontrastą – žmogaus veidas bemat atgyja, prisipildo turinio. Labai nedaug reikia, bet tai ir sudaro meninės fotografijos esmę. Taip tikina Bernardas. Visas savo fotografijas, darytas prieš 30 ar 40 metų, jis neklysdamas atpažįsta. Iš ko atpažįsta ir pats paaiškinti negalėtų, bet tvirtai žino, kas jo fotografuota.

Du tą patį objektą fotografuojantys žmonės – kaip skirtingai padaro. Vieno nuotraukose jauči žmogišką šilumą, linijų, silueto aptakumą, kito kadruose – griežtumą ar net gruboką, tarsi netašytą storžieviškumą. O juk tuo pačiu metu, gal net tą pačią akimirka buvo daroma. Kaip atsitinka, kad paties fotografo asmeninės savybės tarsi išikūnija fotografuojamame objekte? Paslaptis.

Nepailso nei groti, nei pasakoti

Labai gyvybinga ir vykusi kompozitoriaus ir dirigento Konrado Kavecko nuotrauka. Jo namuose Bernardas lankėsi bene tris kartus. Kompozitoriaus žmona buvo mirusi ir jis pats tikriausiai jautėsi labai vienišas. Džiaugėsi galėdamas jį aplankiusį Bernardą pavaišinti kriaušėmis, obuoliais ir dar kažkuo: ateina metas, kai žmogus laukia bendravimo su kitais žmonėmis, o to bendravimo būna vis mažiau ir mažiau. Kai žmogus darbe, tai juk ne sau priklauso, vis skuba, plėšomas į šalis. O kai iš visų darbų išsilaisvina, jis jau visai kitas žmogus, iš jo spinduliuoja visas jame sukauptas gėris ir ramumas. Tą aštriai pajuto Bernardas susitikęs su kompozitoriumi ir dirigentu Konradu Kavecko.

Kompozitoriaus Viktoro Kuprevičiaus, Kauno varpų muzikos karaliaus nuotrauka. Taip ir nepavyko iškvosti Bernardo, koks buvo jo ryšys su vyriausiuoju Kauno varpininku, bet šių eilučių autoriui teko ne vieną dešimtį kartų klausytis V. Kuprevičiaus varpų muzikos koncertų. Po koncerto kompozitorius, kuriam buvo gerokai daugiau kaip 80 metų, lėtai nusileisdavo nuo aukštos varpinės, kur aikštėje jo kantriai laukdavo ekskursantai iš įvairių Tarybų Sąjungos miestų. Mat tada kone kasdien į Kauną iš Vilniaus, Klaipėdos, Druskininkų ir Trakų atvykdavo 10–15 autobusų turistų, ir visi klausydavosi varpų muzikos koncertų. Lyg ir savotiškas ritualas, be kurio neapsieidavo ekskursijos po Kauną. V. Kuprevičius nusileidęs iš varpų aukštybių pasakodavo apie vienintelį Tarybų Sąjungoje varpų muzikos instrumentą – karilioną, taip pat ir kai ką iš savo paties biografijos. Pasakodavo visada tą patį, tačiau klausytojai kasdien keisdavosi, tai ir tie pasakojimai gražiai propagavo Kauno ir Lietuvos savitumą ne vieną dešimtmetį. Visoje Tarybų Sąjungoje buvo žinoma, kad Kaunas – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, varpų muzikos koncertų ir, žinoma, Velnių muziejaus miestas.

Lietuvos bosų bosas

Su dainininku Antanu Kučingiu (1899–1983) Bernardas susitiko vieną kartą ir tą susitikimą įamžino maestro nuotraukoje. 1975-aisiais metais buvo minimos M. K. Čiurlionio 100-osios gimimo metinės. Minėjimas vyko Rietave, vėliau teko važiuoti į Plungę. Bernardas bendravo su Kučingiu, vieną popietę kartu praleido būryje kitų žmonių – tokiomis sąlygomis daug neišsikalbėsi, dūšios neatversi.

Besikalbant atėjo metas Kučingiu

kopti į sceną ir dainuoti, o grįžęs jau ieško, kur tas fotografas, mat Bernardas buvo iš tos vietos pasitraukęs. Bernardas jautė, kad ir pačiam Kučingiu norisi bendravimo, rūpi išsikalbėti. Ką apie Kučingį tada žinojo? Nebent tai, kad buvo vienas geriausių Valstybės teatro, Lietuvos operos ir baletu teatro solistų, išpūdingas Mefistofelio vaidmens atlikėjas Šarlio Guno operoje *Faustas*, Lietuvos bosų karalius. Labai nedaug. Nežinojo, kad prieš karą buvo šaulys, Lietuvos kariuomenės štabo karininkas, majoras. Sukūrė per 70 vaidmenų teatre, prieš karą gastroliavo operos ir baletu teatre *Estonia* Taline, Prahos nacionaliniame teatre, Maskvos Didžiajame teatre, koncertavo Helsinkyje, Stokholme, Paryžiuje. 1948 m. buvo suimtas, kalėjo Mordovijos, Kemerovo ir Omsko srities lageriuose. Lageryje dainavo kalinių rengiamuose koncertuose. 1956 m. paleistas 3 mėnesius dainavo Omsko filharmonijoje, vėliau grįžo į Lietuvą, dainavo Vilniaus operos ir baletu teatre ir Kauno muzikiniame teatre.

Šiandien būtų visai kito turinio bendravimas. Vis dėlto Antano Kučingio nuotrauka vykusi išėjo.

Sunkiausia priblokšti kaimynę

Virgilijų Noreiką jau buvo prifotografavęs įvairių koncertų ir renginių metu. Kartą per koncertą V. Noreika išėina dainuoti, o Bernardas su savo objektyvais sukiojasi apie sceną – fotografuos. Maestro nuo scenos Bernardui: „Labas.“ Žiūrovai sužiuro ne į Lietuvos operos primarijų, bet į Bernardą: kas čia per įžymybė, kuri nuo scenos sveikina pats maestro?

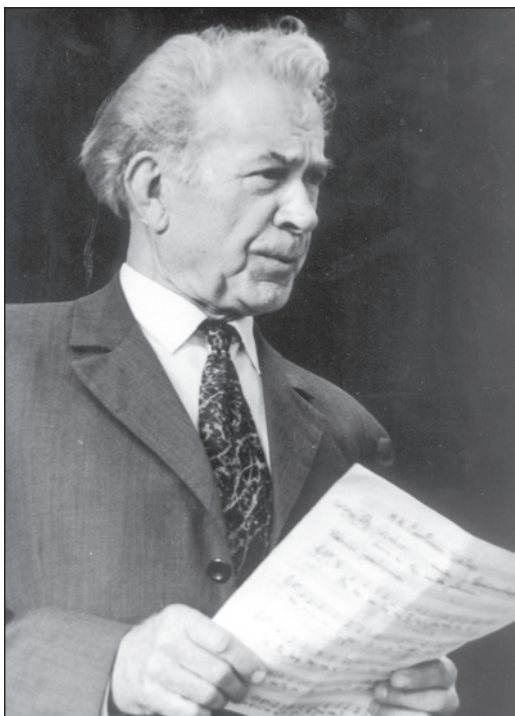
Didžiausią išpūdį šis maestro pasveikinimas padarė Bernardo kaimynei, pro kurios akis net ir menkiausias smulkmenas nepraslysdavo: ši ponija buvo neišpasakyta priblokšta, kai pats Virgilijus Noreika su josios kaimynu sveikinas nuo scenos kaip su lygiu pilnoje žiūrovų salėje.

Poezija nereikalauja kalbos mokėjimo

1989 m. Maskvoje vyko Kristijono Donelaičio 275-ųjų gimimo metinių minėjimas. Iš Lietuvos važiavo maestro Saulius Sondeckis su savo vadovaujamu tuomečiu Lietuvos kameriniu orkestru, taip pat dalyvavo ir kiti meno kolektyvai iš Lietuvos. Bernardas į Maskvą vyko fiksuoti įvyki fotografijose. Su Sauliumi Sondeckiu bendravo kaip artimiausi draugai, ko niekaip nebūtų buvę Lietuvoje. Kaip lietuvius suartina buvimas toli nuo tėvynės! Bernardas išvis neatsimena, kad su S. Sondeckiu būtų kada nors bendravęs Lietuvoje. K. Donelaičio minėjimas vyko Maskvos Tarybų rūmų Kolonų salėje ir išliks kaip svarbus donelaitiados istorijos puslapis. Tas renginys ir tuo įsimintinas, kad pirmą kartą po daugelio metų Maskvoje buvo sugiedota *Lietuva, Tėvyne mūsų*. M. Gorbachiovo salėje nebuvo, užtat dalyvavo jo žmona Raisa Gorbachiova. Būtų galima pridurti, kad pirmajai Sovietų Sąjungos ponijai didelį išpūdį padarė Tomo Vaisietos lietuviškai skaitomos K. Donelaičio *Metų* ištraukos. Kai šalia R. Gorbachiovos sėdintys pirmieji Lietuvos asmenys pamėgino jai mandagiai versti scenoje skaitomos poemos eilutes į rusų kalbą, ji rankos judesiu paprašė to nedaryti: itaigiai aktorius skaitomos poemos prasmė ir taip aiški, o gražia lietuvių kalba pasigrožėti – reta proga.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Lietuvos bosų bosas Antanas Kučingis

Pabaiga, pradžia Nr. 15

Kalbinamas Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanas prof. dr. Eugenijus JOVAIŠA, 2008 m. Lietuvos valstybinės mokslo premijos taikomosios mokslinės veiklos srityje laureatas. Šį kartą kalbėsime daugiau apie istorijos mokslo reikalus, problemas ir dalykus, kurie ypač jaudina mūsų pašnekovą.

Nepamiršti ir baltiškojo kuriamojo piršto

Nuolat girdime raginimus keistis, sparčiau modernizuotis, bet nesigirdi raginimų remtis į tradiciją, vertinti savitumą ir kitas pamatines kiekvienos tautos vertybes. Taip esti šiuolaikiniame gyvenime. O kaip istorijos moksle? Ar jame taip pat reiškiasi globalistinės tendencijos?

Kad ir Vilniaus miesto istorija. Joje nuolat pabrėžiamas užsieniečių ir kitataučių indėlis, žydų, lenkų, vokiečių, rusinų, net totorių ir karaimų, bet kažkodėl ne lietuvių, ne mūsų tautos žmonių. Išties tų tautų nuopelnų esama ir jie nėra maži. Yra ir dar viena teisybė, kuri pamirštama. O teisybė ta, kad visoje toje priešistorėje ir istorijoje būta baltiškojo kuriamojo piršto. Tai baltiška žemė, baltiškos kilmės kunigaikščiai, pagaliau baltiška gyvenvietė, iš kurios ir išsirutuliojo miestas. Istorijos, urbanizacijos eigoje visų pasaulio miestų kultūros, jei kalbame apie šiuolaikišką civilizaciją, yra daugiakultūrės. Kam čia vieną ir tą patį kiekvieną kartą pabrėžti?

Nesenos praeities laikais panašių nuostatų piršėjai mus „vadavo“ iš tautiškumo, tada vadinto nacionalizmu, liūno. Pratino prie internacionalinių pažiūrų, kurios buvo svarbi sovietinės kultūros dedamoji dalis. Internacionalinis turinys, nacionalinė forma – tokios formuluotės „šviesoje“ gyvename. Dabartinėje globalistinėje smegenų nužievimo ideologijoje niekas nepasikeitė, esmė liko ta pati.

Mūsų istorijos mokslo erdvėje tarsi siekiama pamiršti ar nepastebėti, kad visa ta miestų plėtotės ir raidos infrastruktūra buvo sukurta mūsų senųjų protėvių protu ir rankomis. Kiekvienas žydas ar lenkas, kurdamasis lietuvių ar kitų baltų žemėse, pirmiausia turėjo prisitaikyti prie esamos tvarkos ir tradicijų, prie vietos žmonių supratimo, vietinių statybinių medžiagų ir vietinių apytovų.

Aš pripažįstu Vilniaus Gaono ir Serajos Šapšalo veiklos svarbą, lygiai kaip ir daugelį kitų iškilių tautų asme-

Istorinė savigarba.

Ar suprantamas mums šis jausmas? (4)

Mindaugo pilies griuvėsiai Naugarduke

nybių, gyvenusių ir dirbusių Vilniaus mieste. Bet prašau pripažinti ir mūsų Mažvydą ir Donelaitį, kurie darbavosi Prūsijoje ar Mažojoje Lietuvoje. Prašau pripažinti Peterburge, Vilniuje ir Varniuose dirbusio Simono Daukanto pastangas rašant *Lietuvos istoriją*. Jo surinkti šaltiniai pasirodo ne iš piršto laužti, o daugelis aprašytų dalykų, kiek keistai kai kuriems beskambėtų, kuo toliau, tuo labiau pasitvirtina.

Nevisavertiškumo kompleksas mūsų tautai buvo diegiamas nuo seno, nes taip buvo lengviau pakirsti tautos gyvybingąsias jėgas.

Vienas didžiausių nesupratimų Lietuvos istorijoje buvo Žygimantas Augustas, grynas lenkiškosios ir itališkos kultūros atstovas Lietuvos ir Lenkijos soste. Ar jam rūpėjo Lietuvos reikalai? Ne! Krokva buvo arčiau prie visų europietiškių dalykų. Kai valdovas sulaužo duotąją priesaiką ir atiduoda kitai valstybei milžinišką LDK teritorijos dalį, priverčia Lietuvą pasirašyti Liublino aktą, o nepasirašius gąsdina karu, tai kaip turime tokį valdovą vadinti.

Liublino sutarties aktą pasirašant Lietuvos interesus labiausiai gynė Chodkevičiai ir Radvilos, bet ne

Žygimantas Augustas. Keista, kad iškiliausių Lietuvos istorijos asmenybių šimtuose yra ši asmenybė.

Rugsėjo pradžioje kai kurių Radvilų palaikai buvo iškilmingai perlaidoti Dubingiuose, ten, kur jie patys laidojo savo iškilio giminės asmenis. Ne kur nors užsieniuose, bet savo tėvonijoje, Lietuvoje.

Yra palaidotų ir Nesvyžiuje.

Tai LDK žemės, ten kitos Radvilų šakos tėvonija.

Su baltarusiais reikia šnekėtis

Gegužės mėnesį teko matyti kaip azartiškai baltarusiai atstatinėja Radvilų pilį Nesvyžiuje, Miro pilį, kai kuriuos darbus atlieka išpūdingoje Sapiėgų pilyje Ružanuose. Pristatydami ir aprašinėdami senąsias LDK pilies baltarusiai didžiuojasi savo tautos kūrybingumu, buvusią didžią kultūrą, savo didžiūnų ir valdovų išvalgumu, kartais paminėdami LDK, kurios branduolį esą sudarę baltarusiai. Ar Jums neatrodo, kad kai Lietuvoje pešamasi dėl Valdovų rūmų, užsiimama tautos jėgos ir pastangos, iš mūsų

nugvelbiama didžioji LDK istorinio ir kultūrinio paveldo dalis?

Reikalai prasti. Nežinau, ką galvoja Lietuvos kultūros ir politikos žmonės, į kurių balsą bent kiek įsiklausoma. A. Lukašenka rengia savo valstybės naujus etninius pagrindus. Jaunajai baltarusių kartai peršama, kad Baltarusija ir buvo LDK kūrėja, todėl jai teisėtai priklauso buvusios valstybės istorinis ir kultūrinis paveldas. Jaunoji karta bus išmokyta suprasti, kad Vytautas buvo jų kunigaikštis, o be baltarusių jokios LDK nebūtų buvusios.

Kas darytina?

Reikia šnekėtis su baltarusiais, bet su jais niekas nesišneka. Valstybės lygmeniu kontaktas užsimezgė tik dabar, kai Baltarusijos prezidentas A. Lukašenka atvažiavo į Vilnių. Ligi šiol bendrų mokslinių konferencijų beveik nebuvo, tik vienas kitas baltarusių mokslininkas atvykdavo į Lietuvoje rengiamas konferencijas. Tuo metu, kai baltarusiai leidžia ištisus toms, skirtus LDK, ką mes sugebėjome parašyti? Apie Kijevo Rusijos įtakos Lietuvai laikotarpi? Neturime elementarios istorinės savigarbos jausmo net rašydami savo tautos ir valstybės istoriją.

Ar istorinės savigarbos neturėjimas reiškia ir atsakomybės neturėjimą?

Manau, labai svarbu kiekvieno istoriko asmenybė.

Bet yra juk ir bendra atsakomybė už Lietuvos istoriją.

Taip, bendra Lietuvos istorikų atsakomybė už Lietuvos istoriją. Kai tie procesai prasidėjo Baltarusijoje, mūsų istorikai ranka numojo: ką čia į paistalus kreipti dėmesį? Dabar LDK „baltarusizavimo“ reikalai nuėjo labai toli.

Ant kieno rato pilame vandenį

Reikia telkti Ukrainos, Lenkijos istorikus ir bandyti rengti bendras konferencijas su baltarusiais.

Negalėčiau pagirti Lietuvos istorijos instituto už paskutinius 10 metų vadovaujant buvusiam direktoriui. Kokius iškilius istorijos mokslo veikalus per tą laiką gavome? Įsiminė buvusio vadovo teiginys, kad lietuviai 1923 m. okupavo Klaipėdos kraštą ir todėl yra okupantai. Paaiškėjo, kad sovietinė okupacija Lietuvoje, prasidėjusi 1940 m. birželio 15-ąją, baigėsi tų metų rugpjūčio 3 d., kai Lietuva buvo priimta į „broliškos“ Sovietų Sąjungos sudėtį. Štai tokios istorikų dovanėlės. Jau nekalbu apie tai, kad Lietuvos istorijos institutas nepareišė savo aiškios pozicijos dėl žydų kapų Šnipiškėse, kur nurodytoje vietoje kapinių nebuvo. Tai kokia kryptimi veikia institutas: pila grūdus į Lietuvos istorijos aruodą, ar neša iš to aruodo?

Man Lietuvos istorijoje visi brangūs: rusai, žydai, lenkai, karaimai ir totoriai, nes tai LDK, vėliau Lietuvos Respublikos piliečiai, ir tai šventa. Bet kai ponas žydas pareiškia, kad Lietuvoje saugomos toros yra tik žydų paveldas ir turi būti atiduotas Izraeliui, tai labai atsiprašau. Tai Lietuvos žmonių turtas ir iš Lietuvos niekur neturi iškelti. Kai baltarusiai sako, kad jie davė mums valstybingumo pamatus ir apskritai ši žemė, kurioje vaikštome, yra buvusi tik jų, baltarusių, prašau man atleisti, bet prieš tokią nuostatą lieka tik kautis. O išeitį matau tik vieną: reikia šnekėtis su žydais, rusais,

lenkais, baltarusiais.

Kas turi šnekėtis?

Tas, kurį valstybė įpareigojo rūpintis Lietuvos istorijos tyrinėjimų ir jų rezultatų sklaida – Lietuvos istorijos institutas. Pirmiausia institutas turi užsiimti istorijos mokslo teorija ir politika. Juk tam ir skiriamas valstybės teikiamas finansavimas. Valstybei už nuveiktus darbus reikėtų atsiskaityti, lygiai kaip ir už kai kurias viešai paskleistas nesąmones.

Lietuvos mokslo bendruomenė čia jokio žodžio neturi?

Po šimts kalakutų, kuo čia dėta mokslo bendruomenė, jeigu institutas finansuojamas valstybės, vadinasi, valstybei turi ir atsiskaityti.

Pirmiausia, matyt, Seimas turi reikalauti to atsiskaitymo. Tačiau kai Seimo rūmuose pristatinėjami Lietuvos istorikų veikalai, vos vienas kitas Seimo narys šmėkšteli per pristatymus. Seimo nariams neįdomu.

Tai irgi problema. Istorikų bendruomenė ar bendrija gali idėjiškai veikti istorikus, bet jeigu valstybės vyrams ir moterims neįdomu, kas vyksta moksle ir konkrečiai istorijos moksle, tai turi kelti susirūpinimą. Apskritai kaip vienas ar kitas universitetas gali turėti gerą vardą visuomenėje, jeigu net Švietimo ir mokslo ministerijos vadovai kartais nepamatuoto, nežinodami tikros padėties daro neigiamas išvadas apie vieną ar kitą universitetą ir jas viešai paskleidžia. Manau, tai mažai ką bendro turi su korektiškumu ir apskritai su kultūra.

Ne amžiumi matuojamas padorumas

Inovacijos, valstybės atgavimo ir išsaugojimo reikalai, valstybės tapatumas ir vidaus prestižas, valstybės savivokos dalykai yra valstybės politikos labai svarbūs veiksniai. Kai atsakingos institucijos jaunikaičiai organizuoja istorijos brandos egzaminą, kuris nieko bendro neturi su istorija, kaip pavadinti visa tai? Laikas pradėti siekti, kad valdžios įstaigose ir mokslo institucijose dirbtų kompetentingi ir atsakingi darbuotojai, kurių sprendimai būtų adekvatūs valstybės politikai.

Ministerijose patupdytos mergelės ir bernėliai yra labai patogūs, nes neturi patyrimo, taigi ir savo nuomonės, nekelia didesnių reikalavimų, sėdi ir necypsi. Kontingentas, kuriuo lengva manipuluoti. O norai buvo gražūs: kadangi vyresnioji karta sugadinta sovietinio kolaboravimo virusu, tai naujais mesijais bus jaunimas, kuris visų šių blogybių savyje neturi. Bet jaunimas neturi ir daugelio labai didelių privalumų, sietinų su patirtimi, tradicijomis, moralinėmis nuostatomis ir t. t.

Ir aš buvau kvailys 1990–1991 m., kai galvojau, kad nauja karta išgelbės Lietuvą. Deja, nieko panašaus per 20 metų neįvyko, o iš tos jaunosios kartos susilaukėme ne mažiau skandalų kaip iš vyresniosios. Ne amžiumi matuojamas padorumas, atsakomybė, daugelis etinių, moralinių savybių. Svarbiausia, ką vyresnioji karta sugeba duoti ir ką jaunoji sugeba priimti. Pasauliui būsimė įdomūs tik tada, kai savo valstybę, savo istoriją, senąją lietuvių kalbą sugebėsime pateikti įdomiai, patraukliai. Ir visa tai yra ne tik kultūros, bet ir ekonominiai reiškiniai. Mūsų valstybė virto tranzito šalimi, tarpine stotele kitoms valstybėms.

Kalbame apie mažos tautos kompleksus?

Nesergu mažos tautos atstovo kompleksu, nes niekada nesijaučiau mažos tautos dalele. Gal tai atsitiko dėl to, kad seniai pasirinkau archeologo kelią ir visą gyvenimą tą darbą dirbu. Kiekvienas žmogus perskaitęs bent

Ispūdinga Sapiėgų pilis Ružanuose

Didžiulio masto darbai Radvilų pilyje Nesvyžiuje

Nesvyžiaus pilies muziejuje mokiniams gidai pasakoja apie šlovingą baltarusių tautos istoriją

tris pirmuosius Lietuvos istorijos skyrius negali turėti mažos tautos atstovo komplekso. Tą kompleksą vairoja tie, kurie aiškina, kad turime tik „cepelininę“ kultūrą ir tą pačią atneštinę. Esą net gintaro tradicijos Lietuva niekada neturėjo.

Gintaro kelias ilgus šimtmečius, atseit, funkcionavo be mūsų. Net tautinių drabužių lietuviai neturėjo ir jei ne dailininkai Antanas ir Anastazija Tamošaičiai XX amžiuje, ligi šiol mūsų mūsų dainų ir šokių ansambliai puoštųsi kosmopolitiniemis drapanomis.

O XI–XII a. kunigaikščio buitį neva mažai kuo skyrėsi nuo valstiečio buitį. Išgirstu ir dar didesnių nesąmonių: girdi XI–XII a. baltų raiteliai nemokėjo kautis raiti ir mūšio lauke nulipdavo nuo žirgo.

XI–XII a. lietuviai jau pasiekdavo karelių žemę. Ir ne pėsti. Beje, apie tai byloja 1066 metais datuotinas užrašas „Litva vstala na korelu“ (Lietuva pakilo prieš karelius) ant beržo tošies, rastos Novgorode.

Labai dažnai kuriame mitus. Turiu mintyje ne vien istorijos, bet ir šiuolaikinio gyvenimo mitus. Gyvename tariamų „žvaigždžių“ kuriamoje erdvėje. Retai išgirsti per televiziją paprastą dainininką – visi „žvaigždės“. Sušoko pora dešimtuko konkurse – jau „žvaigždės“. Televizijos laidų vedėjai – ištisas žvaigždžių paradai. Tas pats su istorikais: kai kurie viską gali paaiškinti – visažiniai televizijos žvaigždūnai. Žaidžiame mitologizuotų personažų žaidimus.

Lietuvoje niekada nebuvo lengvo gyvenimo laikotarpio, o jeigu apie problemas ir negeroves kalbame, vadinasi, esame dar gyvi.

Visiškai teisingai. Kiekvienas laikas turi savo grožį. Pirmiausia nuostabu, kad gyvename. Antra – kad kažką padarome kitų žmonių labui. Trečia – nuostabu, jeigu po savęs pavyksta palikti savo darbus.

Tapo istorijos įvykių amžininku

Jūsų archeologinės srities darbus pirmiausia vertina archeologų „cecho“ broliai ir sesės, bet daugia-lypėje terpėje įgyvendintas projektas „Idomioji Lietuvos istorija“ prašyte prašosi atskiro vertinimo. Žaismingas ir puikus Lietuvos istorijos pateikimo pavyzdys, be kurio man sunku įsivaizduoti Lietuvos istorijos disciplinai skirtas pamokas mokyklose. Istorijos mokytojui tai puiki metodinė priemonė, o mokiniams, studentams – nepakeičiama galimybė prisiliesti prie patrauklių ir su išmone perteiktos Lietuvos istorijos. Kaip kūrėte šį puikų projektą, už kurį tapote 2008 m. Lietuvos mokslo premijos laureatu?

Kai sumaniau kurti pirmąją *Idomioją istoriją*, nusprendžiau tekstą pa-

rašyti pirmuoju asmeniu: ir aš ten buvau, dalyvavau, žygiavau, kariavau... Jaučiau didelį pakilimą, patyriau tikrą kūrybinį džiaugsmą. Tas pasakotojas kartais būna ironiškas, o pasakojimas perauga net į šaržą, kartais gal kiek net supaprastintą, kai kalbama apie labai svarbius ir sudėtingus istorijos įvykius. Visa tai skirta tam, kad būtų keliama mūsų istorinė kultūra.

Ar tam tikru požiūriu neįžūta į M. Strijkovskio ir A. Vijūko-Kojalavičiaus istorijos dėstymo amžius? Juk ir jų Istorijos parašytos taip, tarsi

Kunigaikščių Radvilų herbas Nesvyžiuje

jie būtų tų įvykių dalyviai, Kęstučio, Algirdo, Vytauto ir kitų mūsų didžiųjų amžininkai.

Mano santykis su aptariamais įvykiais ar personažais yra šiek tiek atitrauktas, tarsi stebėtojo. Nesant „grynu“ istoriku ryžtis būti tų įvykių dalyviu būtų buvę pernelyg rizikinga ir per didelę atsakomybę. Todėl vertinu įvykius tarsi iš šalies. Tekstus recenzavo mano kolegos istorikai ir archeologai, jie nereikšė pretenzijų, kad būčiau pernelyg supaprastinęs dėstomus ir aptariamus dalykus. Šis darbas man teikė begalinį džiaugsmą. Džiaugiuosi, kad diskelių su *Idomiosiomis istorijomis* pardavimui beveik neliko, o mokyklose šis mūsų kūrinys naudojamas gan intensyviai. Tai vienas iš LR Švietimo ir mokslo ministerijos palaikytų ir finansuotų darbų, kuris nusipelnė pagyrimo. Buvęs ministras Algirdas Monkevičius suprato šio projekto svarbą ir jį palaikė. Tai valstybinio rūpesčio pavyzdys siekiant, kad Lietuva turėtų aukštos kokybės elektroninius ir skaitmeninius daiktus.

Jeigu to supratimo ir palaikymo nebūtų, „Idomiosios istorijos“ projektas nebūtų įgyvendintas?

Jeigu ir būtų, tai per didelį vargą, kaip kad yra buvę su kitais mūsų leidiniais – *Žvilgsniu į aukso amžių* arba *Lietuva iki Mindaugo* ir kitais. Dabar atvažiuoja lenkai, vokiečiai, anglai, kas beatvažiuoja, pamato gerus Lietuvoje įgyvendintus dalykus. Tampame turtingi dėka valstybiškai teisingai suvokto ir įgyvendinto sumanymo.

Ir kitų ministerijų vadovams niekas netrukdo pagalvoti, kas esame, kokią norime matyti Lietuvą? Jeigu ministerijos moka tyrėjams pinigus, gal galima pasidomėti, ką vienas ar

kitas mokslininkas tiria, gal iš tų tyrimų būtų galima atlikti ir platesnį visuomenei naudingą pristatymą.

Didelį dėmesį liuanistikos paveldui, esančiam užsienio šalyse, skiria LR Užsienio reikalų ministerija.

2008 m. Užsienio reikalų ministerija sudarė puikią Lietuvos paminėjimo tūkstantmečio ekspoziciją, kurios kūrimė didelę darbo dalį atliko Vilniaus pedagoginio universiteto istorikai, bendradarbiavę ir su Lietuvos istorijos institutu. Labai vertiname Užsienio reikalų ministerijos pastangas rūpinantis liuanistikos paveldu. Taip ir turi būti. To paties norime iš Švietimo ir mokslo ministerijos. Jeigu liuanistiką paskelbėme prioritetine sritimi, privalome imtis darbų iš esmės, taip pat ir istorijos mokslo darbų. Laikas parodys, ar paskutiniai ministerijos sprendimai pasiteisins, bet šiandien matau, kad universitetų atžvilgiu tai šoko kelias.

Mintyje turite „krepšelių“ sistemą, kuri į istoriją įeis kaip suaugusiųjų žaidimų pavyzdys?

„Krepšeliai“ sugalvoti tam, kad būtų panaikintos tam tikros studijų programos, kurias teisiniais būdais panaikinti buvo sudėtinga. Kadangi valstybės finansuojamų vietų liko mažiau, stojantiejiems į aukštąsias mokyklas atsirado daugiau suvaržymų, daug kas priklauso ir nuo tų metų abiturientų pažangumo vidurkio, todėl daugiau studentų bus priversti mokėti už studijas. Studentai ims paskolas, mokės palūkanas bankams. Bankai laimės bet kuriuo atveju. Žengiamo visuotinių mokamų studijų link.

Tiems universitetams, kurie turi nepaklausius studijų programų, reikės imtis priemonių: skubiai siūlyti kažką naujo arba uždaryti atskirus fakultetus,

gal juos sujungti. Arba kitas dalykas: kam reikėjo iš universitetų padaryti viešąsias įstaigas. Kodėl universitetus administruoti reikia atiduoti taryboms? Švietimas, mokslas, medicina yra labai specifinės sritys, kur administratorius turi išmanyti ir dalyką. Įsivaizduokite, kad mūsų fakultetų dekanai bus ne profesiniai fakulteto lyderiai, bet pašaliniai asmenys be akademinio autoriteto. Jie skaičiuos tik gautus ar negautus pinigus, etatus ir kiek kam galima išleisti.

Tačiau yra daugybė kitų darbų, kai reikia strategiškai numatyti vieną ar kitą strateginį sprendimą, o tam reikia gilių profesinių žinių. Joks administratorius iš šalies nematys, kokią kryptį turi plėtoti istorikas, archeologas ar fizikas. O koks gali būti administratorius be strateginio mąstymo? Jo tiesiog nėra. Ar reikia universitetams ir fakultetams tokių buhalterijų, kurie skaičiuoja šios dienos pinigus? Tokių buhalterijų turime savo buhalterijose. Bijau, tokios pertvarkos gali blogai baigtis.

Iš naujo kuria Istorijos fakultetą

Blogiausia, kad blogų sprendimų autoriai sausi išplaukia iš vandens, nors jų prastų darbų „autorystė“ turėtų būti įtvirtinta istorijoje. Štai kodėl reikia bent kartsykiais skaityti senus laikraščius, analizuoti buvusių sprendimų įtaką dabarčiai ir ateičiai.

Mums aiškinama, kad einame kitų šalių nubrėžtu keliu. Bet JAV universitetų tarybų nariai dažniausiai yra tie asmenys, kurie įdėjo savo pinigus į universitetą ir yra to kapitalo dalininkai, patys savo pinigų panaudojimu suinteresuoti. Jų atsakomybė visai kita

negu mūsų universitetų tarybų narių. Pagaliau JAV universitetų tarybų nariai valdo tik finansus ir į mokslo organizavimo reikalus nesikiša. Mokslo reikalus tvarko dekanai, laboratorijų vadovai, t. y. tie, kurie ir turi rūpintis savo srities ar krypties mokslo plėtra. Lietuvos universitetų taryboms atiduota visiška laisvė spręsti bet kuriuos reikalus.

Valdžia be atsakomybės. O Jūs pats jaučiatės labiau administratorius ar mokslininkas? Norėjau pavartoti žodį kūrėjas, bet truputį suabejojau dėl žodžio kūrėjas prasmės – labai plati sąvoka. Lietuvoje kūrėju galima pavadinti net kaminkrėtį ar gaisrininką, jeigu žmogus dirba su „ugnele“.

Ne, sau administratoriaus etiketės nekljuočiau. Esu kūrėjas, nes iš naujo kuriu Istorijos fakultetą. Kūrėjas esu ir savo fakulteto administraciniame darbe. Nuolat tenka taisyti padarytas klaidas, numatyti, kad nebūtų daroma naujų. Stengiuosi į vietą atstatyti medievistiką, stipriai užleistą grandį. Dirbu tą darbą, kurio per metus ar dvejus nepadarysi. Tenka gydyti anksčiau padarytas žaizdas: fakultete neturėjome stipresnių istorikų iš viduriniųjų amžių istorijos, susilpnėjo tam tikrų laikotarpių Lietuvos istorijos pozicijos. Atėjo jauni tų sričių istorikai. Sukūrėme naują studijų programą, nes turime išlikti konkurentiški naujomis sąlygomis. Visa tai – pati tikriausia fakulteto kūryba. Bet ta kūryba galima užsiimti, kai turi reikiamą administracinio veikimo svertą. Todėl ir apie ministrus šneku, kad jie turi būti kūrėjai. O kūrėjas gali būti tik tas, kuris tą sritį gerai išmano. Neįsivaizduoju, kaip galima būti kūrėju visose srityse.

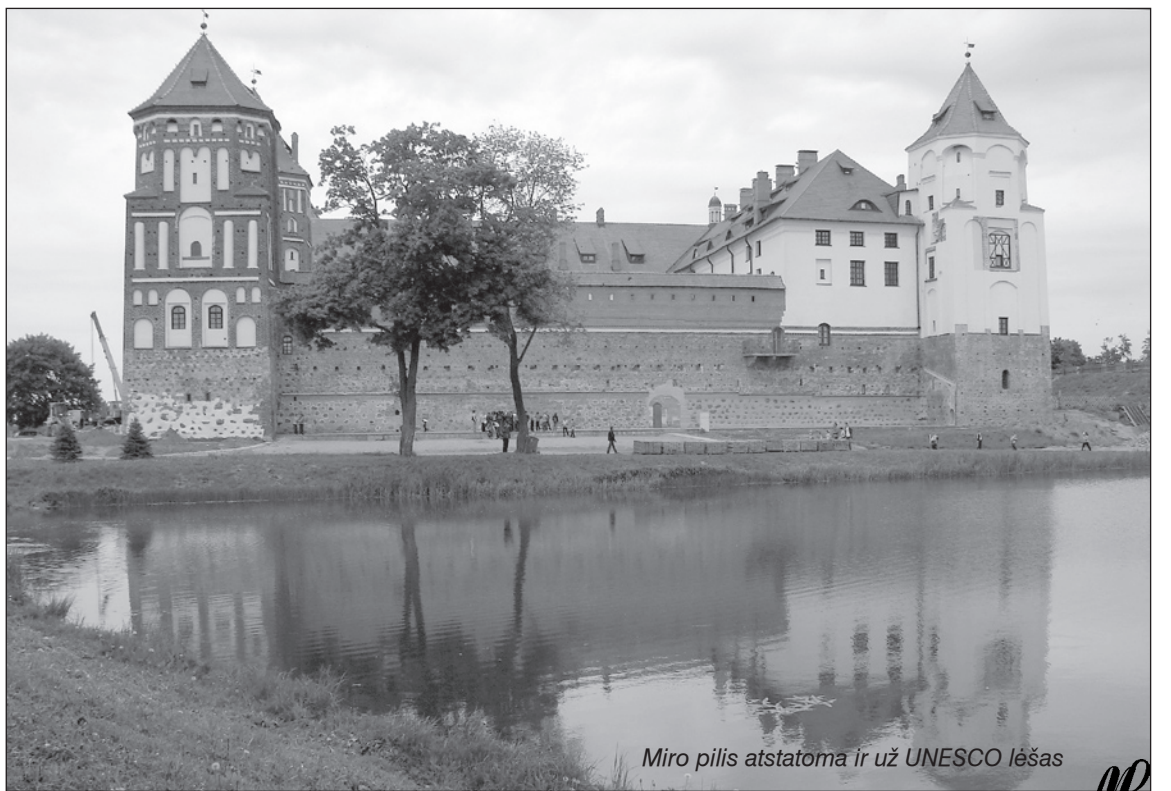
Kokį naują darbą žadate pristatyti visuomenei?

Spalį ar lapkritį pristatysime naują skaitmeninį diskelį *Lietuva 1009–2009*. Tai Lietuvos paminėjimo tūkstantmečiui skirtas kompaktinis diskelis. Jame bus ir visai naujų dalykų. Nieko panašaus į *Idomioją Lietuvos* istoriją. Tai visai kitas žvilgsnis į istoriją. Naujausiame darbe *Lietuva 1009–2009* būsiu istorijos įvykių pasakotojas, komentuoju.

Tęsiu ir tiriamąjį darbą. 2010 m. esu numatęs išleisti knygą apie aisčius – vakarinius baltus. Tai taikomosios archeologijos veikalas skirtas platesniam skaitytojų būriui. Yra ir kitų sumanymų.

Sumanymų Jums nestinga, tegu jie visi ir būsimieji nauji bus sėkmingai įgyvendinti. Ačiū už mintis.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Miro pilies atstatoma ir už UNESCO lėšas

Kartais žmonės nenori matyti problemų

Gerbiamas Stasys Bačkaitis, su Jumis susitinkame tik švenčių progomis – Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumuose arba štai dabar Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui skirtoje šventėje. Ar tai reiškia, kad su Jumis reikia kalbėtis tik šventiškomis temomis?

Nebūtinai. Šį kartą atvykome susirūpinę Lietuvos energetikos ateitimi. Siekėme pristatyti parengtą studiją ir pateikti išvadas Energetikos ministerijai, o tik po to pasidžiaugti Lietuvos tūkstantmečio švente. Esama įvairių nuomonių ir dėl energetikos ateities, ir dėl tūkstantmečio jubiliejaus. Pasaulis platus, gyvenimas spalvingas, tad galime domėtis įvairiomis temomis.

Šventės ateina ir praeina, o problemos lieka, jas tenka spręsti.

Atvykus į Lietuvą tų švenčių ne tiek daug teko patirti. Mačiau Lietuvos kariuomenės parada, tūkstantmečiui skirtos dainų ir šokių šventės atidarymą. Tačiau švente džiaugtis teko labai trumpai, nes reikėjo užsiimti įvairiais moksliniais ir techniniais reikalais. Taip pat peržiūrėjau ir „repetavau“ savo pranešimą, kurį turėjau pristatyti liepos 4 dieną Energetikos ministerijoje. Su prof. R. Slavicku pateikėme savo parengtą studiją ir įžvalgas dėl padėties Lietuvos energetikos sistemoje uždarius Ignalinos atominę elektrinę. Kalbėjome, kaip galima būtų sumažinti skaudžius padarinius, kurie neabejotinai kils uždarius Ignalinos AE. Elektros energijos kaina, be abejo, išaugs, o kiek – niekas tiksliai nežino. Išsklaidyti šią nežinią bandėme prognozuodami galimą kainų didėjimą pagal kelis ekonomikos veiklos scenarijus ir elektros energijai pagaminti reikalingo kuro rūšis ir kainas.

Ar tokia studija nepavėluota? Tiesa, Lietuvos energetikos reikalai nuolat buvo nagrinėjami Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumuose Vilniuje ir Čikagoje, bet dažniausiai kalbėta apie nuveiktus darbus didinant Ignalinos AE reaktorių saugumą ir pristatant tarptautinį bendradarbiavimą, atliekant tos srities darbus. Aštresnių diskusijų

Kaip gyvensime uždarius Ignalinos atominę elektrinę

Platus žydinčių rapsų laukai – biodegalų ištekliai. Tik gaila, kad tai ne Lietuvos, o Baltarusijos laukai

JAV lietuviai dr. Stasys Bačkaitis, inžinierius Viktoras Jautokas ir Kanadoje gyvenantis prof. Rimas Slavickas savo iniciatyva parengė studiją, pateiktą Lietuvos Respublikos energetikos ministerijai.

Pasak studijos autorių, Lietuva laiku nesiėmė pakankamų priemonių savo energetiniam saugumui užtikrinti, gyventojai mažai informuoti apie galimus padarinius. Net ir specialistai šalies energetikos perspektyvas po Ignalinos AE uždarymo komentuoja skirtingai. Visa tai kelia visuomenės susirūpinimą ir nerimą. Nors energetinių pajėgumų šalyje pakanka reikiamam elektros energijos kiekiui pasigaminti, bet niekas negali užtikrinti, kad Rytų kaimynas visada

bus patikimas gamtinių dujų ir naftos tiekėjas, pagaliau kas gali užtikrinti, kad šių išteklių kaina nekils. Tad ir studijos ekspertų išvada nėra optimistiška, nes Lietuva neturi pakankamai alternatyvios energijos gamybos šaltinių, taip pat ir galimybių iš kitų šalių gauti pakankamai pigios elektros energijos. Visa tai gresia nuspėjama padariniais, nedidina Lietuvos energetinio saugumo ir žmonių pasitikėjimo šalies ir savo ateitimi.

Kalbindami vieną iš studijos autorių dr. Stasį BAČKAITĮ, Amerikos lietuvių bendruomenės Krašto valdybos vicepirmininką mokslo reikalams, pamėginsime į problemą pažvelgti ir Amerikos lietuvių akimis.

sekcijoje kalbėta apie turimus ryšius su tam tikromis Amerikos energijos ir elektros planavimo bei pramonės šakomis ir tais ryšiais buvo kviečiami pasinaudoti Lietuvos mokslininkai ir elektros gamintojai. Nors iš Lietuvos mokslininkų buvo sulaukta nemažai dėmesio ir diskusijų, to niekada nepadarė nei Ūkio ministerija, nei energijos gamintojai. Pastarieji buvo labai akty-

būti sprendžiami.

Atrodo, jog nebuvo įsitikinimo, kad ta problema išties atsiras. Lietuvos vyriausybei sutikus su Europos Sąjungos reikalavimu uždaryti Ignalinos AE, atrodė, kad bus galima pažado nevykdyti, kad ES pakeis savo reikalavimą. Dažnai žmonės nenori matyti problemų ir galvoja, kad laikui atėjus bus galima lengvai su jomis susidoroti. Tą galima suprasti pavienių žmonių gyvenime, bet stebėtina didelėje pramonėje, kuriai patikėta beveik visos valstybės ekonominė ateitis ir žmonių gerovė.

Visi mėgstame girdėti tik malonius, gerus žodžius.

Niekam nesinori išgirsti, kad rytoj susirgs. Spręsdami šiandienos problemas mažai galvojame apie rytdieną, nors ji gresia dar didesniais sunkumais. Atėjo metas, kai Ignalinos AE uždarymo ir iš to kylančių sprendimų reikalai atsidūrė įvairių suinteresuotų grupių akiratyje. Blogai dar ir tai, kad nebuvo aiškaus valstybinio sutarimo tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos – kaip realiai bus sprendžiamas naujos AE statybos klausimas. Dėl naujos AE statybos iš principo sutarta, tačiau nesutaroma, o gal ir nekalbėta, po kiek kiekviena iš trijų valstybių į šią statybą įneš savo lėšų. Kai sutariama dėl indėlių, galima kalbėtis ir apie pinigais grindžiamą pažadą vykdyti išsipareigojimus.

Atsiradus ketvirtajam „žaidėjui“ – Lenkijai, – derėtis tapo dar sudėtingiau negu su Latvija ir Estija.

Kiek suprantu, Lietuva pradėjo derybas su Lenkija vienašališkai, nepasitarusi su Latvija ir Estija. Tai, žinoma, nepasidėjo prie pastarųjų pasitikėjimo šia partneryste. Tuoj po to, vienoje energetikos klausimams skirtoje konferencijoje Vašingtone, Estijos atstovai jau viešai kalbėjo apie norą statyti savo atominę elektrinę. Lietuvos motyva-

cija buvo gana vienpusė: pastatysime dar didesnę AE, pardavinėsime elektros energiją ir gerai pasipelnysime. Silpnoji viso to sumanymo vieta buvo ta, kad kiekvienas būsimas dalininkas neturėjo tikrų išsipareigojimų. Mūsų kaimynai jautėsi ne tiek būsiami naujos AE statytojai, kiek būsiami elektros energijos pirkėjai, o pirkėjai iki nepadaeda pinigų ant stalo niekuo nėra išsipareigoję. Išsipareigojimai atsiranda nuo finansinio įnašo.

Kai rūpi tik akcininkų pelnas

Buvome tikinami, kad verslas labai gerai supranta verslą, įvairių šalių mokslininkai daug geriau ir gražiau sutaria už politikus. Į energetikos „biznį“ nusprendę eiti verslo „liūtai“ parodė menkus derybinius gebėjimus, bet labai didelį apetitą siekiant būsimo pelno. Šis troškimas apakino mūsų dar liauną verslą, išryškino visą jo silpnumą ir akivaizdžius trūkumus.

Visos tos istorijos veikėjai buvo ne vien verslininkai. Buvo ir politikų, ir energetikos sistemos žmonių, gamybininkų, kurių dauguma buvo įpratę dirbti ir dar vis dirba kaip didžiulės Rusijos (anksčiau Sovietų Sąjungos) šiaurės vakarų elektros energijos sistemos padalinys. Vėliau reikalus perėmė keistai suformuoti LEO LT (Lietuvos elektros organizacija), kurioje reikėsi asmenys be motyvacijos ir intereso išspręsti, kaip bus galima patenkinti Lietuvos energijos poreikius nepriklausomai nuo importo. Kai pirmą kartą perskaičiau Lietuvos vyriausybės pasirašytą sutartį su LEO LT, stačiai pasibaisėjau: nebuvo aiškiai kalbama apie Ignalinos AE uždarymą, beveik neminėti LEO LT išsipareigojimai ap rūpinti Lietuvos ekonomiką ir gyven-

tojus pigia elektros energija po IAE uždarymo, kas bus atsakingas už naujai statomą AE, neliestas priklausomybės Rusijos energetinei sistemai klausimas ir t. t. Pagrindinis dėmesys buvo telkiamas tik į akcininkų pelną.

Nors Amerikoje elektros energetikos bendrovės planuoja ir stato savo gamybinius vienetus, visos jos turi pateikti aiškius planus pavienėms valstijoms: kaip jos patenkins elektros energijos poreikius, ką, kur ir kada žada statyti. Pritarus reikiams institucijoms šie planai pavišinami, laukiama visuomenės palaikymo. Kartais net ir geriausi planai atmetami arba reikalaujama pakeitimų. Pavienės valstijos per Energetikos tarybą (Corporation Council) kontroliuoja elektros kainas. Taryba atstovauja vartotojams, t. y. gyventojų ir apskritai verslo, bet ne elektros gamintojų interesams. Tačiau net ir tos tarybos turi atsižvelgti į elektros tiekėjų išlaidas. Nežinau, ar yra Lietuvoje tokių visuomenės interesus ginančių politiškai nepriklausomų organizacijų. Tačiau jei nėra, būtų gerai jas įsteigti.

Lietuvoje tą funkciją turėtų vykdyti Energetikos ministerija.

Taip atrodytų. Ji turėtų rūpintis sudarant bendros valstybinės energetikos strategiją, sukurti reikiamus instrumentus ir priežiūrą nustatytai strategijai įgyvendinti. Pirmieji Energetikos ministerijos žingsniai šia kryptimi yra gana drąsūs. Tačiau ši ministerija įkurta neseniai (atkurta 2009 m. sausio 27 d.). Kils nemažai problemų telkiant tinkamus ir kvalifikuotus darbuotojus, kurie galėtų objektyviai ir optimaliai išspręsti susikaupusias problemas Lietuvos naudai. O anuomet tas funkcijas vykdė Ūkio ministerija. Man sunku atsakyti, kokiems interesams atstovavo tuometė Ūkio ministerija ir kiek ji gynė Lietuvos žmonių interesus.

Dr. Stasys Bačkaitis interviu metu

paprastai neiškildavo, nes energetikos sekcijos pranešimų pasiklausyti atėdavo dažniausiai bendraminčiai.

Esate teisus. Diskutuoti pradėjome pastebėję sumaištį ir nežinią planuojant Lietuvos energetikos ateitį. Jeigu ir buvo kalbama – daugiausia apie techninius pasiekimus, įrangą, atliktus projektus, tačiau nebuvo keltas klausimas, kaip Ignalinos AE uždarymas atsilieps Lietuvai ir jos žmonėms. Čikagoje vykusiuose Pasaulio lietuvių simpoziumuose Energetikos

viai kviečiami dalyvauti svarstymuose dėl Lietuvos energetikos ateities uždarius Ignalinos AE. Tačiau sulaukta tik tylos.

Matyt, buvo tikimasi stebuklo, kad Ignalinos AE nebūs uždaryta. Buvome įpratę prie stebuklų: Lietuva atkūrė nepriklausomybę, Vytauto Didžiojo universitetą, mūsų valstybė tapo Europos Sąjungos nare... Mus išlepio stebuklai, tad tikėdamiesi naujų pramięgojome ištisus 15 metų, kai Ignalinos AE klausimai galėjo

Pats pavadinimas sako, kad Ūkio ministerija turėjo ir turi atstovauti šalies ūkio, pramonės ir verslo interesams. Lietuvos pramonininkų konfederacijos įtaka Ūkio ministerijai abejoti netenka. Kad žmonių interesus ši ministerija gintų, tokia nuostata kažkaip neįsime.

Kokios Ūkio ministerijos funkcijos ir atsakomybė, nežinau. Maniau, kad gyventojai, t. y. vartotojai taip pat yra ūkio sistemos dalis. Teko pastebėti, kad daug buvo kalbama apie pelną iš naujos AE, bet nieko nebuvo kalbama apie IAE uždarymo padarinius. Akivaizdu, kad Lietuvos vyriausybės sutartis su LEO LT labiau priminė pramoninį sandėrį, nes į Lietuvos žmonių interesus, matyt, nebuvo atsižvelgta.

Ne mažiau sujaudino ir faktas, kad netrukus po LEO LT sudarymo kažkokia įmonė pasirašė sutartį su Rusijos elektros energijos tiekėju dėl elektros energijos importo į Lietuvą. Nors sutartis turėjo ginti Lietuvos energetikos reikalus, ji buvo pasirašyta kaip privati sutartis, matyt, be jokios kontrolės ir visuomenės interesų ginančių institucijų dalyvavimo. Gerai, kad kažkas rūpinasi elektros energijos importu, bet kokia viso to kaina ir sąlygos? Lietuvos visuomenė turėtų būti apie tai informuota ir turi turėti galimybę rinktis arba bent būti išklausa.

Kadangi mokės vartotojai, sutartis pasirašantieji apie kainą ir padarinius ne visada galvoja. Arba nepasako, ką galvoja.

Ir dar vienas dalykas, kuris mus, Amerikos lietuvius, paskatino daugiau šiais dalykais domėtis – tai, kad Lietuvos žmonės nebuvo oficialiai informuojami apie visų tų žingsnių padarinius ir kainą Lietuvos vartotojams. Atrodė, kad viskas slepiama. Žmonės visiškai neinformuojami ir neparuošiami susidurti su kilsiančiomis problemomis, kurios daugeliui šalies gyventojų ir pačiai Lietuvos ekonomikai gali būti labai pavojingos.

Apie visa tai kalbėjote ir susitikime su Energetikos ministerijos atstovais?

Perskaitėme mūsų studijos santrauką. Joje įvertinome Lietuvos elektros energijos galingumą po IAE uždarymo naudojant įvairius kuro rūšis ir prognozavome elektros energijos poreikius iki 2027 metų. Taip pat pateikėme apskaičiuotus pridėtinės vertės kaštus norint pagaminti reikiamą elektros energijos kiekį. Iškėlėme elektros energijos taupymo galimybes diegiant „protingų“ tinklų metodiką. Pristatėme prioritetines alternatyvas, kuriomis būtų galima sumažinti pirminių energetikos šaltinių importą. Lietuvos energetikos ministras Arvydas Sekmokas pagyrė užsienio lietuvių iniciatyvą ir teigė, jog tai duos pagrindo tolesniam svarstymams. Gaila, kad dėl laiko stokos gilesnė diskusija taip ir neužsimezgė. Tikimės, kad mūsų studijoje pateiktos išvados, žvilgsnis iš šalies pasitarnaus naujos Lietuvos energetikos strategijos formavimui.

Apibūdinate, kas nepadaryta ir kas buvo daroma klaidingai?

Apžvelgėme tai, kas padaryta, ir tai, kas nepadaryta. Taip pat svarstėme, kaip būtų galima sušvelninti artėjančias energetines grėsmes. Norėjome pabrėžti, kad Lietuvai kuo greičiau reikia sudaryti naują Lietuvos energetikos strategiją, nes 2007 m. strategija vien dėl didžiulių ekonomikos pokyčių bei dujų tiekimo nepatikimumo tapo visiškai netinkama tolesniam energetikos veiklos planavimui ir jos įgyvendimui.

Neatvykome ko nors pamokytį, paveikti ar „prakišti“ kokią savo prekę. Nesiekiame sau naudoti. Norime pateikti Lietuvai požiūrį su kita perspektyva ir patirtimi. Nevilkinant reikėtų svarstymui pristatyti įvairias

alternatyvas, jas išnagrinėti prieš priimant galutinį sprendimą.

Gynėjų yra, tik gynimo rezultatų nematyti

Lietuvoje įsitvirtino godaus verslo filosofija: buvo grobiama žemė, apvertos privatizuotos gražiausios ežerų ir upių pakrantės, į kurias įkelti kojos nevalia. Dauguma Lietuvos žmonių pasijuto savo valstybėje pašaliniai. Tą pamatė ir svarstant būsimos AE statybos problemas: LEO LT pasirodė besantis tipiškas grobuoniško verslo godumo pavyzdys. Energetikos reikalai tapo ne Lietuvos valstybės išgyvenimo rūpestis, bet pasipelnymo šaltinis iš žmones ir šalį užgriūsiųjų sunkumų. Ar ne nusikalstamas požiūris?

Svarbu sukurti kelias nepriklausomas, bet labai įtakingas visuomenines struktūras, kurios ir be vyriausybės gintų visuomenės ir žmonių interesus. Svarbu iš valstybės ir jos įstaigų reikalauti visišką informacijos ir sandėrių atskleidimo. Į pagalbą reikėtų pasitelkti prezidentūrą, teismus ir žiniasklaidą. Energetikos atveju reikalas sukasi apie Lietuvos ekonominę ir net politinę nepriklausomybę, Lietuvos žmonių trumpalaikę ir ilgalaikę gerovę. Kuria kryptimi vystysis Lietuvos energetika, turėtų būti visos tautos sąmoningas sutarimas, o ne kokios nors grupuotės ar partijos savanaudis nuosprendis. Reikia spausti, kad Lietuvos žmonių rinktas Seimas, sudaryta vyriausybė visiškai prisiimtų atsakomybę ne tik šiandienės problemos sprendimui, bet ir visos tautos ilgalaikio išlikimo užtikrinimui.

Kokių tik gynėjų, tikrų ir kabutėse, nėra. Yra Valstybinė vartotojų teisių gynimo tarnyba, Nacionalinė dujų, elektros ir šilumos vartotojų gynimo lyga, Lietuvos nacionalinė vartotojų federacija, Vartotojų teisių gynimo centras ir t. t. Yra profesinės sąjungos, pagaliau argi ne politinių partijų priedermė atstovauti rinkėjams ir ginti jų teises?

Gera turėti daug nepriklausomų organizacijų, tačiau reikalui esant jos turėtų rasti bendrą interesą. Maniau, energetikos aprūpinimo sauga ir jos ekonomiškumas turėtų būti vienas tokių vienijančių vardiklių. Tokios koalicijos galėtų turėti svarius balsus Lietuvos energetikos politikos formavime.

Lietuvos partijų sistema jauna, nepatyrusi, be gilesnių tradicijų, ja lengva manipuliuoti. Pagaliau partijos pirmiausia rūpinasi savo interesais, kurie ne visada sutampa su žmonių interesais. Vienos partijos daugiau atstovauja rinkėjų norams, kitos turi savų užmačių, susirūpinusios savo partijos pirmavimu šalies politinėje sistemoje. Pagaliau visos partijos veikiamos pramonės, verslo interesų, nes partijos turi išgyventi, sukurti savo tam tikrą finansinę bazę. Šiuo atveju nepriklausomų organizacijų koalicijos, pasinaudodamos internetu, spauda ir visuomenei dalyvaujant turėtų tapti veiksminga atsvara reikalaujant iš partijų ir politikų pageidaujamo veiksmų ir atsakomybės.

Gal visa ko pradžia – per lėtas pilietinės visuomenės kūrimasis?

Negaliu sakyti, kad tos pilietinės visuomenės Lietuvoje visiškai nesimato. Kaip minėjau, įvairioms interesų grupėms reikia vienyti, kad būtų išgirstos ir įvertintos. Paklauskite energetikų, taip pat ir mokslininkų, kokius sprendimus arba alternatyvas jie pasiūlė uždarius Ignalinos AE, nutūrus dujų ir naftos tiekimui bei valstybei atsidūrus sunkioje ekonominėje padėtyje.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

IŠLEIDUS IŠ RANKŲ MOKYKLOS KONTROLĘ KLAIPĖDOS KRAŠTE

Atkelta iš 6 p.

Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto Pirmininko Martyno Jankaus, 1 Vice–pirmininko Jurgio Strėkio, 2 Vice–pirmininko Jurgio Lėbarto, Sekretoriaus Viliaus Šaulinsko ir Komiteto nario ir Reikalų Vedėjo Jurgio Brūvelaičio (*Kovos keliais...*, p. 202–203).

Taigi šis manifestas ir davė pradžią sukilimui, kurį nori nuneigti kurie ne kurie mūsų „mokyti“ istorikai! Sausio 10 d. (naktį ar ankstyvą rytą) Klaipėdos krašto sieną peržengė Lietuvoje sudaryti civiliškaip aprenkti savanorių daliniai, turėję ginklu paremti Gelbėjimo komiteto paskelbtą akciją. Kitą dieną jie be pasipriešinimo (!) užėmė beveik visą kraštą. Prancūzų valdžioje liko tik Klaipėdos miestas ir priemiesčiai. Lietuvos pajėgų vadas Jonas Budrys, vengdamas kraujo praliejimo ir iš to galinčių kilti visokių komplikacijų, mėgino tartis su Prancūzijos komisarų Petisnė, kad šis taikią perduotų lietuvių jėgoms miestą. Jam atsisakius derėtis, sausio 15 d. 3 val. prasidėjo lietuvių puolimas. Galiausiai 12 val. uždare prefektūroje prancūzai iškėlė baltą vėliavą.

Nuo sausio 10 d. taip pat vyko diplomatinės derybos tarp Lietuvos vyriausybės ir trijų didžiųjų valstybių – Prancūzijos, Anglijos ir Italijos – užsienio reikalų ministerijų. Lietuvos vyriausybė, atlaikiusi jų spaudimą ir visokius grasinimus, taip pat Prancūzijos ir Lenkijos karo laivų demonstraciją Klaipėdos uoste, pagaliau gavo pripažinimą, kad Klaipėdos kraštas perduodamas valdyti Lietuvai autonomijos teisėmis, jeigu bus įvykdytos kelios priimtinos Lietuvai sąlygos. Tarp jų būta reikalavimo sukilėlių pastatytą direktorią pakeisti sudaryta iš nedalyvavusių sukilime asmenų. Vasario 15 d. E. Simonaičio direktorija, atlikusi savo svarbiausią uždavinį, pakeičiama sąjungininkų reikalaujama „neutralia“ direktorija, vadovaujama Viktoro Gailiaus. Į ją įėjo aktyvūs lietuvininkai Jonas Birškus ir Andrius Borchertas, vokiečių prekybininkas Viliams Falkas (Falk) ir vokiečių socialdemokratas, darbininkų profesinės sąjungos sekretorius Jurgis Panaras (vokiškai rašęs Georg Pannars). Pastarieji du vokiečių atstovai tam tikru mastu akceptavo savo tautiečių pritarimą sukilimui ir nebuvo visai priešiški lietuvių tikslams. Apie šios direktorijos sudarymo aplinkybes plačiau rašoma knygoje: R. Valsonokas. *Klaipėdos problema* (1932; II fotografinis leidimas 1989, p. 88–113).

Šešias įtemptas savaites gyvavusi E. Simonaičio direktorija Klaipėdos krašto mokyklos klausimais nieko nespėjo padaryti. V. Gailiaus valdymo metais buvo priimta keletas labai svarbių tarptautinių aktų ir jos pačios potvarkių – dokumentų, kurie atsiliepė tolesnei autonomijai turinčios Lietuvos dalies mokyklai ir apskritai likimui. Iš V. Gailiaus direktorijos potvarkių pats reikšmingiausias yra 1923 m. balandžio 4 d. *Išstatymas kaslink mokiamosios kalbos mokyklose (Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1923 04 11, Nr. 39, p. 303–304)*. Jis, gali sakyti, kad ir kiek koreguojamas, galiojo iki Klaipėdos krašto autonomijos pabaigos, iki krašto aneksavimo 1939 m. kovo 22 dienos. Kaip toliau matysime, 1934 m. lietuviškos krypties direktorija mėgino nuo jo nutolti, griežčiau pabrėždama lietuviškąją kryptį, bet po to, kai valdžią paėmė provokiška, netgi pronaciška direktorija, vėl su-

Klaipėdos liaudies (pradinės) mokyklos moksleiviai ir mokytojai. Apie 1929 m.

grįžta prie jo nuostatų. Mat 1923 m. balandžio 4 d. deklaratyvus lietuviškumas nekludė vokietininkams priklausančias direktorijai mokyklas panaudoti savo tikslams.

Šis įstatymas pradedamas nuostata: „Nuopat 1. apililio (= balandžio) š. m. tur abi Klaipėdos krašte kaipo lygiai teisėtos pripažintos kalbos būtinai ir mokyklos pamokslė lygiais teisės. Mokinamoji kalba skaitosi pavieniose mokyklose toji kalba, kurią atitinkančią mokyklą didesnės dalies lankančiųjų kūdikių tėvai namiej vartoja.“ Toks lietuvių ir vokiečių kalbų teisių (bet ne galimybių!) sulyginimas iš esmės nesiskiria nuo mūsų cituoto Petisnė potvarkio Nr. 32. V. Gailiaus įstatyme toliau nurodoma: „Pirmuose keturiuose mokyklos metuose mokiami kūdikiai skaityme ir rašyme paprastai tik vienoje kalboje, o tai šeimyninioje kalboje, lietuvių kūdikiai lietuviškai ir vokiečių vokiškai.“ Toks įpareigojimas taip pat palieka daug galimybių sabotuoti lietuvių kalbos mokymą mišrioje mokykloje, kur net nedidelė dauguma mokinių yra vokiečiai ir moko visiškai ar beveik nemokantis lietuviškai mokytojas. O tokių atvejų Klaipėdos krašto mokyklose buvo dauguma.

Įstatymo autoriai, norėdami išvengti tokių kolizijų, nurodė: „Lietuvių kalbą nemokantys mokytojai tur pareiga, šita kalbą kiek galint tarpe vieno meto, ypatiškuose sykiuose tarpe dviejų metų tiek išsimokinti, kiek šitoji atsiekimui viršiau pažymėto tikslo mokinius pamokinti reikalinga rodos.“ Taigi ir čia palikta neapibrėžta nuostata: neaišku, kam turi rodytis, kiek reikia lietuvių kalbos mokiniams pamokytį.

Įstatymas primityvina lietuvių kalbos suvokimą. Reikalaujama mokyti ne bendrinės kalbos: „Kaipo mokyklos kalbą reikėtų vyriausiai lietuviškos Biblijos kalbą vartoti, bet reik pasistengti kokius svetimus žodžius išmesti ir vartojamuosius kultūringuosius išsitarimus įvesti, idant tokiu būdu lengviausiai visuotinai naujoviškai lietuvių literatūros kalbai prisitaikinus.“

Šio įstatymo autoriams ir apskritai lietuvių visuomenei turėjo kristi į akis jo spragos. Tad netrukus, 1923 m. rugsėjo 10 d., buvo priimtas kitas direktorijos potvarkis – *Vykdomieji nustatymai prie paliepimo iš 4. apililio 1923 kaslink mokiamosios kalbos mokykloje (Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1923 09 20, Nr. 100, p. 821–823)*. Šio potvarkio penkiuose skyreliuose sukonkretrinami kurie ne kurie balandžio 4 d. įstatymo teiginiai.

Visų pirma skyrelyje *Pagrindinis nustatymas* aiškiai nusakomi du pradiniai mokyklų tipai:

„Klaipėdos krašto pradinės mokyklos dalinamos į dvi rūši, būtent mokyklas su

1. mokinamąja lietuvių kalba ir
2. mokinamąja vokiečių kalba.

Pirmai rūšiai priklauso visos tos mokyklos, kurių didesnį skaitliu mokinių tėvai vyriausiai lietuvių kalbą vartoja, antrai rūšiai visos tos mokyklos, kurių didesnis mokinių skaitlius vokiškai kalbančius tėvus turi.

Mokyklose, kurioms nutvirtinta mokinti lietuvių kalbą, mokina lietuviškai, o kurioms nutvirtinta mokinti vokiečių kalbą, vokiškai.“

Tiek šio punkto tęsinyje, tiek trečiajame skyrelyje keliamas uždavinys ir nurodomi būdai, kaip abiejų rūšių mokyklose išmokyti vaikus ir antrosios kalbos, kad „visi mokiniai atstodami iš mokyklos abi kalbi, kiek praktiškame gyvenime reikalinga, be sunkenybių pasinaudoti galėtų.“

Antrajame skirsnyje nurodoma: „Mokinių tėvų kalbą patvirtina sąžiningai išstirdamas atitinkąs mokytojis prisitraukus prigulmingąjį šaltyšį.“ Per 14 dienų apklausos duomenys pateiktini direktorijai, kuri galutinai nusprendianti dėl mokyklos kalbos. Šį sprendimą krašto direktorija galėsianti pakeisti po vienų metų.

Apskritai galima sakyti, kad šiuose nurodymuose teikiama vienalaikis abiejų kalbų mokymas. Tokio mokymo nauda pabrėžiama taip: „Lietuvių dauguma pasisavins besiklausiant vis daugiau vokiškų žodžių arba pasitaisys jau žinomuosius bet klaidingai įsitėmytuosius, o vokiečių mažuma pasipratins besiklausydama tikrai lietuvių kalbą išsireikšti.“

Šiuose nurodymuose kiek patikslinamas mokomos lietuvių kalbos pobūdis: „Mokyklos pamokslė nereikia kurios lietuviškos tarmės, bet moderninės raštijos kalbos naudotis. Tikybos pamokslė, kaslink iš galvos mokinamų tikybos dalykų, gali palikti ligšioliška kalba.“

1923 m. balandžio 4 d. įstatymas ir tu pačių metų rugsėjo 10 d. *Vykdomieji nustatymai* deklaravo abiejų kalbų mokymo krašto pradinėse kaimiškosiose mokyklose lygybę. Miestų pradinėms ir vidurinėms mokykloms, taip pat gimnazijoms jie nebuvo tiesiogiai taikomi. Tolesnis gyvenimas Klaipėdos krašte parodė, kad šie dokumentai nekludė vokietininkams viešpatuoti švietime. Norintiems turėti direktorijos išlaikomą lietuvišką pradinę mokyklą reikėjo didelio ryžto, kad įveiktų vokietininkų sutartines pastangas neleisti jų atidaryti. Tuo metu šiuos dokumentus priėmę lietuvininkai buvo gana naivūs dėl vokiečių geravališkumo.

Bus daugiau

DIRVOŽEMIO STUDIJOS UŽSIENYJE IR LIETUVOJE

Šių metų vasarą ir ankstyvą rudenį Lietuvos dirvožemininkų draugija prie Lietuvos mokslų akademijos Žemės ūkio ir miškų mokslų (ŽŪMM) skyriaus surengė dvi ekspedicijas užsienio ir Lietuvos dirvožemių studijoms pagal tarptautinę sistematiką (WRB). Jos tapo platuminio ir vertikaliojo dirvožemių zoniškumo studijų, surengtų ankstesniais metais Skandinavijos šalyse, tęsą.

Vasarą devyni draugijos nariai iš Lietuvos žemės ūkio, Vilniaus, Klaipėdos universitetų, Lietuvos žemdirbystės instituto susipažino su Škotijos dirvožemio danga. Renginių organizavo prof. habil. dr. M. Eidukevičienė (Klaipėdos universitetas) ir doc. dr. A. Marcinkevičienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas). Šiame darbe naudotas rašytinis dokumentas *Europos dirvožemių atlasas (Soil atlas of Europe, 2005)*, išleistas Europos Komisijos.

Pagrindiniai Škotijos dirvožemio dangos susidarymo veiksniai – žemės paviršių dengiančių uolienu dirvodarinė medžiaga, klimatas (šiltoji Golfo srovė) ir organinių liekanų mineralizacijos laipsnis, lemiantis organinės anglies kiekį dirvožemio humuse. Šios sąlygos ir aukštai slūgsantis gruntinis vanduo lemia tai, kad šalyje vyrauja laikinai ir pastoviai imirkę dirvožemiai. Atlanto vandenyno pusėje paplitę durpžemiai (*Histosols*) ir durpžemiai (*Umbrisols*), Šiaurės jūros pusėje – jaurazemiai (*Podzols*) ir durpžemiai (*Histosols*). Kalnuose, aukščiau 200 metrų virš jūros lygio, – uolėžemiai (*Leptosols*), anksčiau vadinti rendzinomis. Našiausi dirvožemiai yra prie Edinburgo ir Glasgo miestų – vidutinio sunkumo ir sunkūs rudžemiai (*Cambisols*), išplautžemiai (*Luvissols*) ir šlynžemiai (*Gleysols*). Lygumose Škotijos ir Lietuvos dirvožemio danga panaši. Škotijoje dirbami dirvožemiai su kultūrinti, sureguliuotas jų drėgmės režimas, todėl gaunamas didelis kultūrinių augalų derlius.

Škotijos dirvožemių studijas palengvino ekspedicijos dalyvių didžiuliai moksliniai interesai, nes kartu keliavo geografi, meteorologai, botanikai, biologai. Dirvožemininkai jiems dėkingi už patarimus ir diskusijas.

Paskutinėmis rugsėjo dienomis

Prie raudonojo smėlžemio profilio Strėvos girininkijos miške

Draugijos valdyba sukvietė šalies dirvožemininkus dalyvauti dviejų dienų mokslinėje konferencijoje-ekspedicijoje *Miško smėlžemių (Arenosols) genezė ir savybės*. Jos tikslas – susipažinti su Baltijos aukštumų ir Rytų Lietuvos smėlžemių regiono dirvodaros veiksmų įvairove ir aptarti aktualius smėlžemių klasifikacijos klausimus. Renginių organizavo MA n. e. prof. habil. dr. Lietuvos A. J. Motuzas, doc. dr. R. Vaisvalavičius (LŽŪU), dr. R. Beniušis (Valstybinė miškotvarkos tarnyba), Lietuvos MA n. k. prof. habil. dr. I. Eitminavičiūtė (Ekologijos institutas).

Konferencija-ekspedicija prasidėjo Arkliaus muziejuje (Anykščių raj.), kur mokslinius panešimus skaitė dr. R. Beniušis – *Miško smėlžemių iš-*

skyrimo problematika, prof. habil. dr. Eitminavičiūtė – *Smėlžemių ekologiniai ypatumai* ir dr. I. Baužienė (Lietuvos geologijos ir geografijos institutas) – *Integruota aplinkos stebėseną Ažvinčių girios rezervate*. Draugijos valdybos nariai supažindino su 2010 metų veiklos planu.

Lankomų dirvožemio objektų pristatymas ir mokslinės-gamybinės diskusijos prasidėjo prie paprastojo pajaurėjusio smėlžemio (*Hapli-Albic Arenosol*) profilio Anykščių urėdijos Mickūnų girininkijos miške. Pristatant bei aptariant šį ir kitus dirvožemius vadovautasi gausiais dr. R. Beniušio tyrimų duomenimis, pristatytais specialiaje spalvotame ekspedicijos vadove.

Daug diskutuota prie pasotintojo rudžemiškojo smėlžemio (*Eutri-Cambic Arenosol*) profilio Utenos urėdijos Kuktiškių girininkijos miške. Visi pamatė ir įsitikino, kad smėlyje esančios karbonatinės uolienos, todėl mineralų nuolaužos neutralizuoja brandaus pušyno rūgščios paklotės poveikį ir nesudaro jaurinis (E) horizontas. Taigi net pušynuose (ir kitų spygliuočių medynuose) ne visi smėlžemiai yra rūgštūs pH.

Kitą dieną aptartas ir aprašytas giliau glėjiško pasotintojo palvažemio (*Endohypogleyi-Eutric Planosol*) profilis Ekologijos instituto Dirvožemio ekologijos stacionare (Ignalinos raj., Kaltanėnų seniūnija, Obelių rago kaimas). Šiame mokslo padalinyje daromas dirvožemio biotos tyrimus pristatė

prof. habil. dr. I. Eitminavičiūtė.

Ekspedicija baigėsi giliai glėjiško raudono paprastojo smėlžemio (*Bathihypogleyi-Rubi-Haplic Arenosol*) profilio pristatymu ir aptarimu Trakų urėdijos Strėvos girininkijos miške. Šis gana retas smėlžemių sisteminis vienetas Lietuvos dirvožemių klasifikacijoje (1999) neiškirtas.

Aukštaitijos smėlžemių studijoms skirta mokslinė konferencija-ekspedicija parodė, kad dabar galiojančią šalies dirvožemių sistematiką reikia tobulinti. Renginių rėmė UAB *Agrokoncernas*.

LMA n. e. prof. habil. dr. ALGIRDAS MOTUZAS, Lietuvos dirvožemininkų draugijos pirmininkas

„Fermentas“ stiprina plėtrą Kinijoje

Stiprindama plėtrą Azijos regione, Lietuvos biotechnologijų bendrovė *Fermentas* Kinijoje įsteigė pavaldžiąją įmonę. Naujoji įmonė *Fermentas China* netoli Honkongo esančiame Šendzeno mieste jau atidarė lietuviškų produktų sandėlį, iš kurio produktai platinami visoje Kinijoje.

„Naujos įmonės steigimas – nuoseklus plėtos Kinijoje žingsnis. Praėjusiais metais šioje šalyje įsteigė atstovybę, sustiprinome *Fermento* produktų rinkodarą, o dabar stipriname ir logistiką, apskaitos ir klientų konsultavimą veiklą“, – teigė *Fermento* generalinis direktorius ir bendrovės *Fermentas China* valdybos pirmininkas Algimantas Markauskas.

Pavaldžioji įmonė *Fermentas China* Lietuvoje kuriamus produktus Kinijos rinkoje parduos per platintojus. Šiuo metu *Fermento* produktus platina penkios Kinijos biotechnologijų įmonės. 2010 m. rengiamasi platintojų skaičių padidinti iki 15 įmonių.

Pasak A. Markausko, jau šiandien *Fermento* produkcija yra platinama visoje Kinijos teritorijoje. „Plėsdami platintojų tinklą, sieksime intensyviai lietuvišką biotech-

nologijų produktų pardavimą. Būtent todėl ir įkūrėme naują sandėlį: nuo šiol Kinijos klientai kur kas greičiau galės gauti bet kurį reikiamą produktą, be to, sumažės platintojų darbo sąnaudos“, – pabrėžė Algimantas Markauskas.

2008 m. *Fermento* produkcijos pardavimas į Kiniją, palyginti su 2007 m., išaugo pusantro karto ir siekė 5,2 mln. litų. Tai sudarė 8 proc. viso Lietuvos eksporto į šią šalį. Kinijoje yra platinama daugiau kaip 700 Lietuvoje gaminamų gyvybės mokslų tyrimams ir diagnostikai skirtų gaminių.

Įmonėje *Fermentas China* dirba šeši specialistai. Netrukus joje bus įdarbinti ir Pekine bei Šanchajuje dirbsiantys biotechnologijų specialistai, kurie bus atsakingi už ryšius su klientais, jų mokymus. Artimiausiu metu kinų kalba bus išleistas ir *Fermento* produktų katalogas. Jo leidybą pagal priemonę *Naujos galimybės* iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų parems Lietuvos Respublikos ūkio ministerija.

Fermentas China yra aštuntoji už Lietuvos ribų veikianti tarptautinio holdingo *Fermentas International* bendrovė. Kitos bendrovės veikia JAV,

Kanadoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Suomijoje, Švedijoje.

99 proc. *Fermento* produkcijos yra eksportuojama į daugiau kaip 70 pasaulio šalių. Lietuvos aukštųjų technologijų bendrovėje dirba per 340 aukštos kvalifikacijos specialistų, tarp jų – du profesoriai ir 33 mokslo daktarai. Tyrimų bendrovės *Bioinformatics* duomenimis, *Fermentas* savo rinkos segmente yra viena iš penkių didžiausių pasaulio bendrovių, taip pat Europos DNR markerių rinkos lyderė.

Algimantas Markauskas, bendrovės „Fermentas“ generalinis direktorius

Pastaba dėl feminisčių naujovių

Mergaitės ir moterys nori naujų pavardžių formų, skiriančiųsi nuo paveldėtųjų, socialinės jų padėties nerodančių. Jei *Kreivys* tėvas ar vyras, tai *Kreivė*. Toliau dar gražiau. *Kuprys*, tai *Kuprė*, jei *Lėdas*, tai *Lėdė* ar *Ledė*, jei *Kryžius*, tai *Kryžė*; *Mūrza* turi žmoną *Mūrzę*; jei *Repšys* → *Repšė*; *Rėkus* → *Rėkė*; *Rimkus* → *Rimkė*, *Sjysas* → *Sjysė*; *Sūdžius* → *Sūdžė*; *Vařnas* → *Vařnė* ir šimtai kitų.

Tokių pėdsakų rasta ir mūsų šnektose: 1954 m. tiriant Žvirgždaičių apylinkių šnektą, dvi tokio pobūdžio pavardės teko užrašyti tikroje zanauskoje Keturnaujienos kaimo šnektose: marijampoliško ilgai buvusio žurnalisto A. Stanaičio zanavyko tetos ištartos *Kazlaūškė*, *Šulcė* mus labai

nustebino, bet pasakiusioji tarstelėjo: „Tos nelabai tikę mergos (prie tinginio ir prie liežuvio).“ Tai buvę išskirtinumo ir nedidelės šlovės skelbimas.

Kai laisvėje mūsų merginų moralės dalykai labai smukę (lietuvių prikimšti paleistuvavimo namai Londone ir kitur, visokios vagystės ir nešvankumai), tokios naujos pavardės (dr. E. Grinaveckienės vėliau užrašytos vakarų žemaičiuose *Kristupioji* → *Kristupienė*, *Kristupo* žmona, LKK III, 197), tautos tada nepriimtos ir vartotos lyg ir neigiamai, gali kai ką džiuginti. Tos trumposios pavardės gali sutapti su neigiamomis vadinamosiomis bendrosios giminės formomis: *kreiva*, *Milžino paunksmės pliopa*, *snopa*, visų lietuvių *žiotplė vėpla* ir t. t. Dausose sutrumpintų pavardžių formas ar kitur esančias moteris, sutrumpinusias pavardes, tikrai džiugina sielas: „Vajė mes jau ne vienos, dabar pulkai tokių.“ Taigi bandyta seniau pavartoti, bet blogaija reikšme. Pasijuokime iš savo mergaičių ir moterų paikybių...

Plinta ir vienskieminių ištiktukinių pavardžių, kaip ir iš pokario piemenukų bagažo.

Vytautas Vitkauskas

MOKSLO LIETUVA

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Gerbiami skaitytojai, nuo šiol laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt

LIETUVOS MOKSLINĖS BIBLIOTEKOS: MOKSLO ŠVENTOVĖS AR INFORMACIJOS GREITKELIAI?

Atkelta iš 7 p.

informacinės ar kitos technologijos iš esmės juk tėra darbo priemonės, instrumentinės galimybės, o svarbiausias siekis tikriausiai nėra vien klavišų ar mygtukų maigymas, ne vien nardymas informacijos mariose, bet kai kas nepalyginamai daugiau. Kiek tos naujos galimybės mums padeda nepaskęsti naujų žinių sraute, kiek padeda atsirinkti tai, kas reikalinga, esminga, išties nauja (o gal pamiršta sena?), kiek padeda kūrybinei minčiai kopti naujais pažinimo laiptais? Kiek padeda skirti grūdus nuo pelų, neatsilikti nuo kitų kraštų (bent jau mąstymo ir kūrybos lygmeniu)? Tai, kas vyksta mūsų smegeninėse, yra nepalyginamai svarbiau ir sudėtingiau už įmančiausios technologinės įrangos procesus, tad darbo priemonės neturėtų pakeisti tikslo, tapti vien savitiksliu siekiu.

Tad gal bent senajai Vilniaus universiteto bibliotekos daliai tegul lieka šis senas garbingas pavadinimas, kur labai neįaukiai ir technokratiškai skambėtų pakaitalas – komunikacijos ar informacijos centras. Tarsi bijotume pasirodyti labai nemodernūs. Būtų gerai, jei prie naujausių technologijų ir informacijos greitkelių liktų vietos ir tokiai sąvokai kaip šventovė – bent jau mūsų širdyse, kol jų nepakeitė mechaniniai ar mechatroniniai siurbliai.

Spaudiniai užleidžia vietą skaitmeninei informacijai

Apie medicinos mokslinių bibliotekų specifiką ir kokia turėtų būti akademinė mokslinė biblioteka apskritojo stalo diskusijoje kalbėjo Kauno medicinos bibliotekos direktorė Meilė Kretavičienė, kuri yra ir Lietuvos akademinių bibliotekų asociacijos pirmininkė. Direktorei yra tekę susipažinti su moderniausiomis Europos bibliotekomis, taip pat ir akademinėmis. Šią patirtį buvo siekiama panaudoti Medicinos universiteto bibliotekos paslaugoms organizuoti pagal Europoje įprastus modernios bibliotekos reikalavimus. Kokie tie reikalavimai?

Vyrauja hibridinio tipo bibliotekos, kur teikiamos ir virtualios, ir tradicinės paslaugos. Bibliotekos virsta informacijos centrais. Matyt, teks prie tokios sąvokos priprasti, juk reformos skersvėjuose net ir mūsų universitetams teks įsisteisinti viešųjų įstaigų statusą. Gal kieno ausiai skamba ir priimtina. Jeigu tai kelias, vedantis į „orgū“ ir „mechu“ civilizaciją (prisimenant Steveno Spielbergo filmą *Dirbtinis intelektas*), reikia po truputį ruošti tam laikui, kai vietoj rytinės kavos puodelio kai kam teks gerti mašininės alyvos kaušą.

Vis dėlto gal ne viskas taip beviltiška, nes M. Kretavičienė sako, kad šiuolaikinė mokslinė arba akademinė

Bibliotekininkų susimąstymo metas

biblioteka turėtų būti vieta mokslui, studijoms, darbui. Moksliniai tyrimai tokioje bibliotekoje galėtų būti atliekami nuo pat pradžios, pradėdant informacijos ir literatūros paiešką, reikiamos informacijos įsisavinimu, mokslinio darbo rašymu, maketavimu, baigiant darbo spausdinimu ir įrišimu. Iš bibliotekos mokslininkas turėtų išeiti su galutinai parašytu ir parengtu moksliniu darbu.

M. Kretavičienė pabrėžia ir edukacinio proceso bibliotekoje svarbą. Apmokant šių bibliotekų lankytojus naudoti šiuolaikinėmis technologijomis, mokslininko darbas gali būti labai palengvinamas, suaktyvinamas ir pagreitinamas.

Medicinos bibliotekose be visų šių mokslinėms bibliotekoms būdingų paslaugų dar prisideda ir medicinos praktika. Tai ir yra šio tipo bibliotekų specifika: medicinos universitetai ir universitetinės ligoninės pasaulyje dirba siekdamos studijų, mokslo ir medicinos praktikos vienovės. Štai šios savotiškos trejybės kaip veikimo pagrindo ir turėtų siekti medicinos bibliotekos. Modernus pasaulis drąsiai pereina prie skaitmeninių vadovėlių, kuriais naudojasi studentai, dėstytojai ir visi lankytojai. Tendencija akivaizdi: nuo spaudinių pereiti prie elektroninės informacijos.

Didelę svarbą įgyja šių bibliotekų atviri fondai. Jeigu tie fondai nėra atviri, tai užsieniuose taip ir vadinami – archyvas. Panaršęs elektroniniame kataloge skaitytojas susiranda reikiamo leidinio ar knygos vietą, gali skaityti, kopijuoti. Į tokią biblioteką lankytojas dažnai atsineša savo nešiojamąjį kompiuterį, pajungia jį į tinklą ir dirba.

Kiek toli gali siekti laisvė

Labai svarbu akademinėse bibliotekose jauki ir darbai palanki aplinka – formali ir neformali. Deja, Lietuvoje dar esame įpratę ir taikstomės prie nuo seno įsitvirtinusios policinės tvarkos: įeinančius ir išeinančius budriai stebi budinčioji (Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje net ir saugos tarnybos darbuotojas), jau nekalbant apie tai, kad rūbinėje tenka palikti su savimi atsineštas kai kurias net ir darbo priemones. Budintiesiems atrodo saugiau, kai lankytojas įleidžiamas tik su popieriaus lapu ir pieštuku. M. Kretavičienė sutinka, kad lankytojas bibliotekoje turi būti laukiamas, visiškai natūralu, jeigu atsineš ne tik savo nešiojamąjį kompiuterį, bet ir sumuštinį, kavos ar vaisvandenių. Iki tokios „demokratijos“ ir laisvės mūsų akademinėse bibliotekose kol kas atrodo dar toloka. Pagaliau reikalavimus reikėtų kelti ne tik bibliotekoms, bet ir lankytojams, kurių pasirengimas tokiai laisvei kartais dar labai abejotinas.

Taigi be abipusio artėjimo – akademinių bibliotekų teikiamų galimybių ir lankytojų pasirengimo jomis

tinkamai naudotis – namų jaukumo bibliotekose nepasieksime, nors to siekti būtina. Pagaliau kito kelio ir nėra: mokslinės bibliotekos bus reikalingos tiek, kiek bus naudingos ne pačios sau, bet lankytojams, kiek atlieps jų poreikiams. Gerų pavyzdžių esama – tai ta pati M. Kretavičienės vadovaujama Kauno medicinos universiteto biblioteka. Lankytojams leidžiama joje dirbti, valgyti ar gerti kavą. Per dvejus metus, kai ši biblioteka dirba, nebuvo atvejo, kad neatsargus skaitytojas išpiltų kavos ant kompiuterio klaviatūros ar vertingos knygos. Vadinasi, abipusis pasitikėjimas ir pagarba pasiteisina.

M. Kretavičienė ypatingą dėmesį atkreipė į patogaus darbo laiko bibliotekose organizavimą. Patogu pirmiausia turi būti lankytojams, o ne bibliotekininkams. Ne paslaptis, kad kai kurios bibliotekos taip „organizuoja“ darbą, kad užsidaro 17 valandą, kai dauguma skaitytojų tik ir gali pradėti jomis naudotis. Bent jau 12 valandų mokslinė biblioteka turėtų dirbti, o kai kurios šiuolaikinės bibliotekos užsienyje dirba visą parą. Įdomu, kad ir žinomas italų kalbininkas Gvidas Mikelinis pasakojo,

kaip vienos Vokietijos universiteto bibliotekos tarnautojas jam davė raktą nuo bibliotekos su teise dirbti vienam kad ir visą naktį. Tarkime, išskirtinis atvejis, bet daug pasakantis.

Šiuolaikinė akademinė biblioteka turi organizuoti grupinio mokymosi kabinetus, nes naujos šiuolaikinės informacinės technologijos, garso ir vaizdo technika diegiama ir atnaujinama nuolat, tad ją būtina išmokyti naudotis netrukdant kitiems lankytojams. Akademinėse bibliotekose nuolat turi vykti mokymo kursai įvairiomis temomis. Užsienyje jie ir vyksta – iš anksto užsirašoma į kursų lankytojų sąrašus. Lietuvoje pasitenkinama turimomis kompiuterinio raštingumo žiniomis, nors pasimokę tokiuose kursuose ateityje gerokai sutaupyti laiko, produktyviau ir kūrybiškiau dirbtų.

Mokslinė biblioteka turi būti automatizuota, kad lankytojai galėtų patys apsitarnauti. Dabartinės technologijos, automatai be bibliotekininko įsikišimo leidžia knygą pasiimti, ją užregistruoti, o paskui grąžinti. Grąžintos knygos automatiškai rūšiuojamos, o tai labai svarbu pačiai bibliotekai, nes galima išlaisvinti paprastai aukštąjį mokslą baigusias bibliotekininkes, kurios priverstos dirbti rutininę techninę darbą. Tai šalies intelekto nuvertinimas. Tie išlaisvinti aukštos kvalifikacijos darbuotojai, išvaduoti iš rutininio darbo, gali mokyti lankytojus naudotis naujomis informacinėmis technologijomis, rengti kursus, rašyti projektus ir t. t.

Jau nekalbame apie budėtojas, kurios įleidžia ir išleidžia iš bibliotekos lankytojus. Tą funkciją puikiausiai gali atlikti automatas, nuskaitęs skaitytojo bilieto kodą, jei reikia, galima įrengti stebėjimo kamerą.

Yra daugybė virtualių paslaugų, kurios labai pasiteisina: prieiga prie skaitmeninio katalogo, išankstinis knygų rezervavimas, pagaliau per kompiuterį iš namų ar savo darbo vietos galima peržvelgti savo elektroninį formuliarą, kuriame būtų matyti, kokias knygas skaitytojas paėmęs, kada turi grąžinti ir t. t. Tai vis šiuolaikinės mokslinės bibliotekos funkcijos.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Taip atrodys Vilniaus universiteto naujasis Komunikacijos ir informacijos centras Saulėtekio alėjoje.

Darbo ir socialinių tyrimų institutas skelbia konkursą etatinėms vietoms užimti

- vieno (1) vyriausiojo mokslo darbuotojo – atlikusio habilitacijos procedūrą,

- dviejų (2) vyresniųjų mokslo darbuotojų – mokslo daktarų.

Asmenys, norintys dalyvauti konkurse, iki š.m. spalio 28 dienos Atestacinei komisijai pateikia reikalingus dokumentus adresu: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Rinktinės 48 A, 09318 Vilnius, tel. (8-5) 275 2434.

Direktorius

BŪTŲ SENSACIJA, JEI PAAIŠKĖTŲ TIKROJI MINDAUGO PALAIDOJIMO VIETA

Lietuvos kunigaikščių Gediminaičių dinastija kelis šimtmečius valdė ne tik Lietuvą, bet ir dabartinę Baltarusiją, Ukrainą, didelius Rusijos plotus, sėdėjo Lenkijos, Čekijos, Vengrijos karalių sostuose, užėmė labai svarbius karinius postus Rusijos imperijoje... Jų palikuonių dar liko Lenkijoje, Rusijoje, Kanadoje, net Pietų Amerikoje. Neturime jų tik Lietuvoje. Gal todėl, kad Maskvoje buvo susirinkę Gediminaičių palikuonys, o iš Lietuvos niekas neatvyko. Su šypsena prisimenamas tik Jonas Gediminas-Klauskis-Beržanskis, kuris per septynerius metus Rusijos archyvuose iškapstęs duomenų apie savo ryšius su Gediminaičiais. Nei mokslo, nei visuomenės rimtai šis jo triušas nebuvo įvertintas. Tik ant jo gana kuklaus antkapio Viešniuose puikuoja atitinkamas įrašas. Prof. Mykolas Biržiška net yra pasakęs, kad verčiau jis tuos metus būtų dirbęs Lietuvai, nors iš tiesų Beržanskis Lietuvai pasidarbavo gana daug. Neturime Lietuvoje ir Gediminaičių kapų. Ukrainiečiai džiūgauja, kad Lucio pilyje surado jauniausiojo Gedimino sūnaus Liubarto kapą. Čia jis ilgai valdė, ne kartą sėkmingai gynė miestą nuo totorių, lenkų, vengrų antpuolių, todėl buvo labai gerbiamas. Vienas, pats įspūdingiausias pilies bokštas iki šiol vadinamas „bašnia Liubarta“. (Ukrainoje mūsų kunigaikščių vardai neiškraipomi. Sakoma: „Algirdas razgromil tatar, restoran Vytauta, bašnia Liubarta, Skirgaili.“) Jei ukrainiečių atradimas galutinai patvirtintų, būtų tikra sensacija. Dar didesnė sensacija būtų, jei sužinotume, kur palaidotas pirmas ir vienintelis mūsų karalius Mindaugas. Kur jis palaidotas, nenurodo jokie šaltiniai. Baltarusių teigimu, esanti legenda, kad jis palaidotas Naugarduke, bet tam nėra jokių bent miglotų patvirtinimų. Kita legenda byloja, kad Mindaugo kapas Latvijoje, Latgalos žemėje, tos šalies katalikybės centre Aglonoje (45 km nuo Daugpilio). Doc. dr. Alvydas Butkus paskelbė du straipsnius *Lietuvos aide* ir *Vorutoje*, kur analizuojama ši legenda. Tai jis analizuoja ir savo knygoje *Baltiškiosios impresijos*. Šią legendą patvirtinančių duomenų turime. Religinių tekstų vertėjas, vokiečių, Duobelės pastorius J. F. Rivijus savo raštuose mini, kad 1618 m. Agluonoje šalinant kažkokio seno bokšto griuvėsius rasta juodo marmuro plokštė nuo Mindaugo kapavietės. Plokštė vėliau išvežta į Kuoknesės bažnyčią, bet kažkur dingusi. Vis dėlto išliko 1690 m. lotynų kalba padaryta plokštės įrašo kopija. Apnaikintoje kopijoje (ar lentoje?) galima įskaityti, kad „šioje žemėje ilsisi MENDOCUS, DUX LITHUANUS, kuriam gyventi ir mirti buvo garbė... Karalius iš kunigaikščių (REX E DUCE) tapęs pirmuoju (?)... Garbinęs stabus... klasta žiauriai nužudytas metais Išganymo 1263 rugsėjo 12“. Yra kiek kitokių neaiškių fragmentų interpretacijų, tačiau visur yra „MENDOCUS, DUX

Galima Mindaugo palaidojimo vieta. Dešinėje nuo vartų (nuotraukoje kairėje)

LITHUANUS (Mindaugas, lietuvių kunigaikštis) ir REX E DUCI“... (karalius, tapęs pirmuoju iš kunigaikščių), taip pat užuomina apie stabų garbinimą ir ta pati nužudymo data. Nėra abejonės, kad užrašas darytas Livonijos ordino rūpesčiu, nes rašyta lotynų kalba. Latgala ilgokai buvo Pskovo įtakoje, todėl kitų darytas užrašas galėjo būti slavų kalba (net Daumantas pasitraukęs į Pskovą jau mokėjo skaityti rusiškai). Siela tada jau priklausė ordinui, o Mindaugas palaikė su juo geresnius santykius nei kiti Lietuvos didikai. Vieni tvirtina, kad Mindaugas buvęs palaidotas pilkapyje į vakarus nuo bažnyčios, prie dabartinių kapinių, dešinėje nuo vartų. Kiti teigia, kad palaikai buvę perkelti į bažnyčią, po altoriumi, o virš kapo dominikonai pritvirtinę atminimo lentą: „Didžiajam Lietuvos valdovui Mindaugui.“ Po 1863 m. sukilimo, prasidėjus žiauriams persekiojimams, ji dingusi. Dominikonų vienuolynas senos medinės bažnyčios vietoje pastatytas 1780 metais. Taigi lenta kaboja dar prieš pusantro šimtmečio ir visai realu, kad vaikais būdami dabartiniai seneliai galėjo girdėti, kaip apie tai pasakojo jų seneliai. Dar po Antrojo pasaulinio karo ten buvo akmenų krūsnis (krūsmata), kuri vadinta „Karaliaus sostu“ (Kėnina tronis). Seneliai pasakoja, kad ten žmonės dėdavę net gėles. Akmenų krūsnis sunaikinta tik sovietmečiu, ten pradėta kasti žemę. Žinant, kad Latvijoje niekada nebuvo karaliaus, toks pavadinimas verčia suklusti. Legenda byloja Mindaugo žmoną Mortą buvus kilmingą latgalių Madelonų pilies valdytojo dukterim. Mindauga,

vykstantį guosti uošvių dėl dukters mirties, užpuolę kerštautojai, nes jis antrąją žmoną pasiėmė Mortos seserį, kuri jau buvo ištekėjusi už Daumanto. (Po Mindaugo nužudymo Daumantas su 300 artimųjų šeimų pasitraukė į Pskovą, kur išrinktas kunigaikščiu, ir kasmet, iki pat mirties juo buvo perenkamas net 33 metus iš eilės. Vėliau paskelbtas net šventuoju.) Morta galėjo būti iš Latgalos. Mortos sesuo nutekėjo

į visai greta lietuviškoje Sieloje esančią Nalšią. Tada didikai dar neieškojo žmonių už jūrių marių, o vedė kaimynų merginas. Doc. Alvydo Butkaus pateiktų duomenų šiuo metu beveik niekuo negalime papildyti. Tik primintina, kad apie tai jau yra rašęs Latkowskis (1802 m.) ir Norbut (1835 m.), kai plačiau gvildinti ir tyrinėti tokią problemą nebuvo galimybės. Primintina ir tai, kad Mindaugas Sielą pado-

vanojo ordinui tik po krikšto, atsidėkodamas už karūną. Taigi žmoną jis pasirinko savo valdose. Su Vilniaus mokytojų namų turistų klubu lankantis Agluonoje, gidas papasakojo, kad galimoje Mindaugo kapavietėje senoliai tikrai dar dėdavo gėles. Nuorašas, kuris publikuojamas ne tik minėtuose docento straipsniuose ir knygoje, bet ir buklete apie Aglonos katedrą, skamba gana įtikinamai. Pirma – Mindaugo mirties data tikra. Teiginys, kad jis garbino stabus, taip pat netiesiogiai patvirtina jo autentiškumą, nes porą metų iki žūties jis buvo atitrūkęs nuo krikščionybės. Be to, ir visi nauja-krikštai dar pasimelsdavo seniesiems dievams. Svarbiausia tai, kad neįmanoma patikėti, jog vokiečių, kuris, galimas dalykas, nieko ir nežinojo apie mūsų Mindaugą ir dar pastorius, niekaip nesusijęs nei su katalikybe, nei su Lietuva, nei Latgala, imtųsi daryti tokią didelę nuodėmę ir kurti falsifikatą, iš kurio niekam nebuvo nei naudos, nei garbės. Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad kopija, kaip rašoma straipsniuose, padaryta 1690 m., o J. F. Rivijus mirė 1685 metais. Taigi dar kažkas matė tą lentą ir ją susidomėjo. Sunku patikėti ir tuo, kad legenda būtų atsiradusi iš nieko ir išsilaukusi net pusaštunto šimtmečio, jei ta lenta nebūtų kabojausi bažnyčioje. Latvių gido nuomone, dar neišanalizuoti visi dokumentai. Jų daug yra net Agluonos bazilikoje, bet kol kas prie jų prieiti negalima. O gal čia būtų galima rasti duomenų nors apie dominikonų pritvirtintą lentą? Tačiau ir dabar išdėstyti samprotavimai ne tik nepaneigia, bet sustiprina įsitikinimą, kad nuorašas tikras.

Juozas Elekšis

Gal šios seno mūro plytos mena kabėjusią atminimo lentą?

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Stilistės **Kristina Sakalauskiene, Laura Bočiarovienė**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Vadybos asistentė **Eglė Kulikauskaitė**

Patarėjai: **Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.